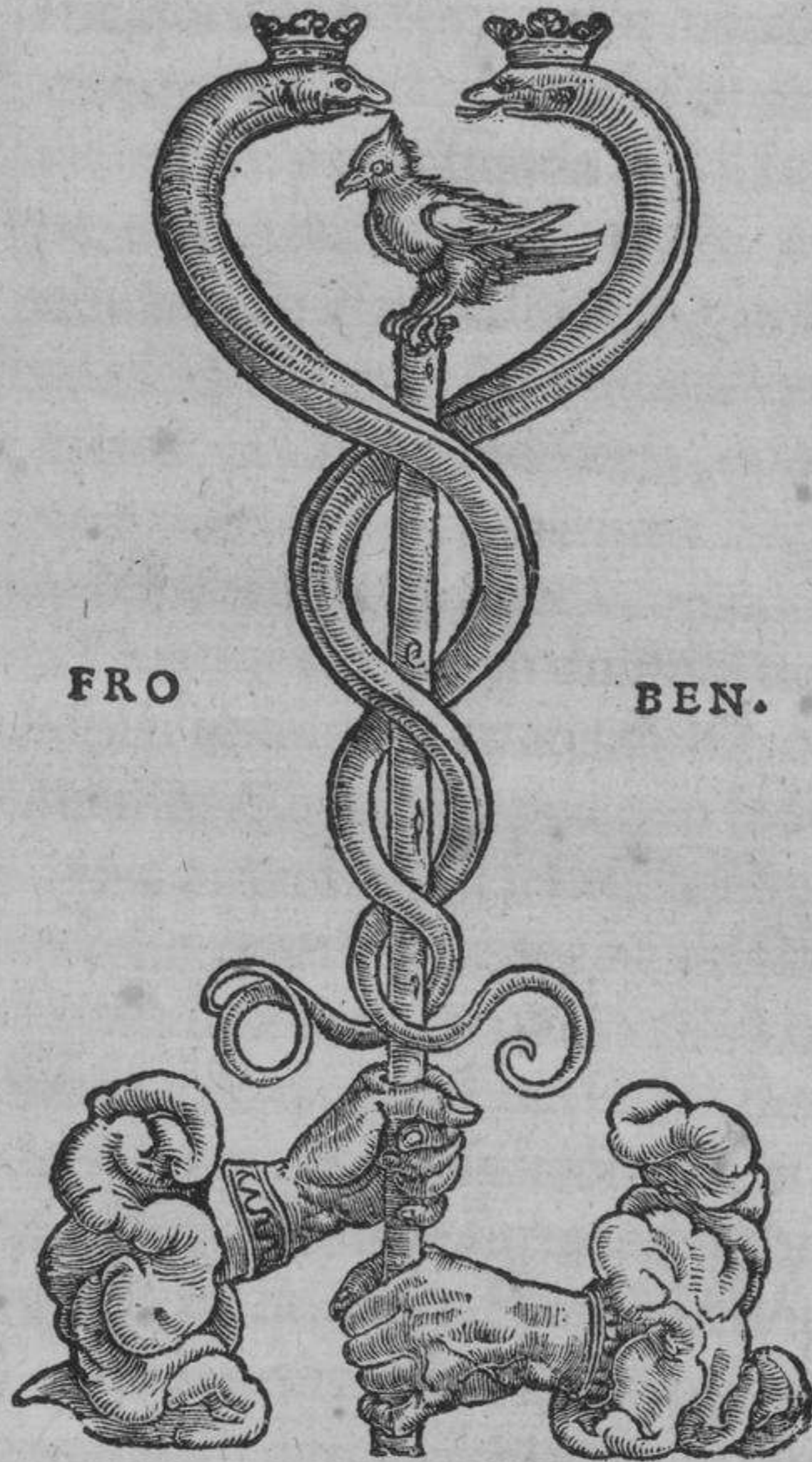

IN ACTA APOSTO

LORVM PARAPHRASIS ERASMI ROTERODAMI,
MI, AB AVTORE RECOGNITA.

BASILEAE IN OFFICINA FROBENIANA
ANNO M. D. XXXV.

R/3.183

INACTA POSTO

FORVM PARAPHRASIS ERASMI ROTERODAMI
M. AB AVTORE RECOGNITA.

BEN.

110

PARAPHRASIS IN VITAM HIERONIMI

ANNO D. M. D. LXXVII.

IN ACTA APOSTO

LORVM PARAPHRASIS PER DES. ERAS/
MVM ROTERODAMVM.

CAPVT PRIMVM

ROMISSI mei partem absolui Theophile: superiore quidem libro complexus sum Iesu Christi uitam, altius rem exorsus quàm cæteri, nimirum ab Ioannis Baptistæ, qui domini præcursor fuit, cõceptione, quod in hac quoq; narratione prodita sint uaticinia, Messiam mox uenturum promittentia. Post hæc quædã ab alijs scriptoribus prætermissa copiosius enarrauimus, de Christi conceptione, de natiuitate, de circumcissione ac purificatione: non nihil etiam attigimus de diuina indole, cuius specimen aliquod ædedit annos natus duodecim. Hæc ideo duxi commemoranda, quo pluribus argumentis liqueret, hunc esse quem oracula prophetarum designarant, ac ne primam quidem illam ætatem Iesu caruisse piorum hominum ac spiritu cœlesti afflatorum testimonijs. Quanquam autem dubium non est, quin tota Iesu uita fuerit unicũ exemplar absolutæ pietatis, tamen omissis his quæ in medio gesta sunt, transiliuimus usq; ad tempus, quo Ioãnes prædicatione baptismoq; suo cœpit agere præcursores Iesu Christi, quod ab eo tempore potissimum dominus Iesus cœpit agere negotium salutis humanæ iuxta figuras & ænigmata legis Mosaicæ, ac iuxta prophetarum uaticinia. Huius negotij summa duabus in rebus consistit: in factis, hoc est, in ædendis miraculis, in tolerando supplicio crucis, in resurrectione, in quibus nihil non exhibitum est per illum, quod uel in lege fuerat adumbratum, uel à prophetis promissum: tum in dictis, quibus orbi tradidit nouam & Euangelicam philosophiam, ut ab eodem peteremus & rationem & exemplũ pie uiuendi. Harum rerum seriem persequutus sum ad eum usq; diem, quo posteaquam rediuius à morte præceperat duodecim apostolis suis reliquisq; discipulis septuaginta, quos ante mortem peculiariter in hoc munus delegerat, ut accepto spiritu sancto, quem & tum illis insufflans in faciem eorum, impartijt, & post copiosius è cœlo misit, abirent in orbẽ uniuersum, ac prædicarent Euangelium, non Iudæis tantũ, uerum etiam cunctis totius mundi nationibus: receptus est in cœlum, unde uenerat. Ac primum modis omnibus erat cõfirmanda fides eorum, per quos decreuerat admirabilium gestorum cunctis mortalibus fidem fieri. Horum caput erat, ut persuaderetur omnibus, Iesum uere mortuũ, uere reuixisse tertio die, non imaginario corpore, sed eodem illo iam immortalis, quod mortale gesserat in terris, quod exanime conditum fuerat in sepulchro. Proinde non satis habuit, semel ex

Facere de
docere

A 2 hibere

hibere se rediuuum discipulis suis, sed frequenter illis apparuit, non quem admodum solent spectra, sed uarijs & euidentibus argumentis declarans se uiuum recepisse corpus, quadraginta diebus hac de causa commoratus in terris, in quibus tamen nulli conspicuus esse uoluit, nisi suis. Atq; his non solum præbuit sese conspiciendum oculis, audiendum auribus, contrectandum manibus, uerum etiam familiariter cum illis uiuens, cibum unà cepit, quo non aliud uiui corporis certius indicatiū. Interim miscuit frequenter cum illis colloquium de regno dei, reuocans illis in memoriam, quæ gesserat ac docuerat ante mortem, ut tandem agnoscerent, nihil non euenisse, quod ille prædixerat euenturum, simul monens, quid in posterum essent uel facturi uel expectaturi. Quanc̄ enim illis iam tradiderat autoritatem Euangelij prædicandi, tamen uetuit ne mox profilirēt ad tam ardui muneris functionem, nec discederent ab Hierosolymis, sed illic congregati, simulq; uacantes ieiunijs, hymnis ac precationibus, expectarent spiritum sanctum, quem antequam moreretur, promiserat illis alterum consolatorem mittendum à patre. Ego, inquit, pollicitus sum ore meo, nec addubitate, quin pater bona fide præstaturus sit, quod illius nomine uobis recepi. Eadem est enim patris ac mea uoluntas. Cœleste negocium est, quod aggrediemini, non humanum: neq; carnalia docebitis, quemadmodum pharisæi docuerunt hæctenus, sed spiritualia: neq; mediocris oborietur uobis ob Euangelij prædicationem persecutio. Proinde opus est, ut uirtute cœlitus emissa confirmemini, quo pares sitis tanto negotio, quod non humanis uiribus, sed diuini spiritus præsidio peragetur. Hæctenus tantum prælusum est quibusdam ad Euangelicam functionem rudimentis. Ioannes baptizauit aqua, spiritum non contulit, nullus enim hominū illū conferre potest, nec aliud prædicauit quàm pœnitentiam, quod instaret regnum cœlorum. Nunc opus est ualidioribus præsidijs ad depromendum Euangelicæ doctrinæ uigorem, & ad sustinendos aduersantis mundi tumultus. Ad id nō satis est uos esse mūdōs à peccatis, sed ad nouam doctrinam nouo spiritu est opus, spiritu copioso, spiritu cœlesti, spiritu igneo. Eo uos baptizabimini post paucos dies. Hic est baptismus, quem Ioannes dare non potuit, sed à me dandum prædixit. Siquidem de me ferens testimonium, aiebat: Ille uos baptizabit in spiritu & igni. Impartit & olim deus spiritum suum prophetis ac pijs hominibus. Et uobis insufflaui spiritum sanctum. Idem est spiritus, sed nunc copiosissime effundetur in orbem terrarū, renouaturus omnia. Huic uenturo præparate animos uestros sobrietate, pijs uotis, sed in primis simplici fiducia, quo sitis organa commoda per uos uim suam explicaturi spiritus. Hæc ubi dixisset Iesus discipulis in unum congregatis, ne quid inter illos relinqueret dissidij, quoniam nondum illi deposuerant somnium illud de proferendo regno Israelitico, percontati sunt dominū, uelut mox abiturum

rum

rum, an protinus à misso spiritu sancto restitutus esset regnum populo Israelitico, & an statim esset exhibiturus orbi maiestatem suam. Nondum enim intelligebant cuiusmodi futurum esset regnum illud spirituale. Petrus in monte cupiebat constitui regnum. Cæteri quoque, audita mentione resurrectionis, sciscitabantur de regno. Rursus audito sermone de mittendo spiritu, redit illis in mentem regnum. Sperabant enim fore, ut orbis totius imperium transferretur in populum Iudæorum. Et omnino futurum erat, ut regnaret Israel, non ille carnalis, sed qui uere nomen hoc promeruisset, hoc est, qui uere fortis esset deo. Iacob enim hoc nomen promeruit, luctans aduersus angelum. Quam diu mundus fidebat suis operibus, impar erat iusticiæ diuinæ. Omnes coarguebantur iniusticiæ, & succumbebant pœnæ. Cæterum ubi cœpit sibi diffidere, & fidere promissis Euangelicis, iam expugnauit, ut ita loquar, dei iusticiam, & extorsit misericordiam. Hoc regnum ubique collapsum, sed præcipue apud Iudæos, restituit Christus per Euangelium. Hoc non intelligentes discipuli, felicitatem quandam somniabant, quæ liberaret ipsos ab omnibus malorum persecutionibus. Verum id non erat futurum ante finem mundi. Tempus autem illud dominus ideo uolebat suis incognitum esse, quia non expediebat illis scire. Proinde inutilem illorum curiositatem tali responso retudit: Nolite quærere quod non expedit scire. Tantum fide, & quod mandatum est, peragite. Vos huius rei nihil aliud eritis quam ministri. Progressum & exitum permittite patri cœlesti. Non igitur est uestrum nosse, quo anno, quo mense, qua hora uenturum sit regnum Israeliticum, qualia scrutantur astrologi stulte curiosi. Quicquid pater uoluit uos scire, hoc uobis impartit, tempus illud uobis non aperui, quia pater eius arbitrium uni sibi seruauit, quo semper uigiletis in officio. Veniet omnino regnum dei, quo pijs & impijs sua profectis præmia tribuentur, in cuius aduentum oportet semper esse paratos. Quamquam & interim exeret sese regnum spirituale, in quo asserendo deus uestram requirit operam, de præmijs ipse uiderit. Proinde omissio studio cognoscendi quæ non oportet, parate uos ad id quod instat. Cui rei quoniam ex uestris uiribus impares estis, spiritus sanctus, ita ut sum pollicitus, cœlitus effundetur in uos, robur animis uestris additurus, & quicquid uos docui reuocaturus in memoriam, suggesturus etiam si quid præterea fuerit opus cognito, cuius suggestionem docti, præsidioque roborati, eritis mihi testes, primum Hierosolymis iuxta prophetam, qui dicit: De Sion exhibit lex, & uerbum domini de Hierusalem: mox per omnem Iudæam, deinde per Iudææ finitimam Samariam, postremo per uniuersas orbis nationes, quacunque gentes humanæ terram incolunt. Omnibus enim ex æquo ueni, omnibus mortuus sum, omnibus offertur Euangelij gratia. Regnauit hæcenus lex apud Iudæos. Euangelij regnum tam late patere uult pater, quam late patet terrarum orbis. Hic erat sermo postremus, quo dominus Iesus discipulos suos

Regnum
Israel

A 3 omnes

omnes in unum collectos in Bethania affatus est. Quo finito, bene precatus illis, sub oculis omnium ferebatur in altum, donec nubes candida Iesu corpus subduceret illorum aspectui. Tempus enim erat, ut desinerent à corporis aspectu pendere, quo magis inciperet esse spirituales, nec Iesum alijs iam oculis intuerentur quàm fidei. Quum igitur dominus nube tectus ferretur in sublime, persistebant discipuli defixis in cœlum oculis. Vsq; adeo non poterant auelli ab eo, quem unice diligebant, licet adhuc imbecilles. Expectabant autem, ecquid etiam nouæ rei ostenderetur è sublimi. Adsunt igitur repente duo nuncijs cœlestes, specie humana, ueste candida: species excludebat horrorem, candor uestis cōgruebat nuncio properantis ad gloriam. Hi uerbis amicis discipulorum mœrorem, ex digressu domini conceptum, lenibant, & ab inutili suspectu reuocabant ad officium. Viri, inquiunt, Galilæi, quur hic statis defixis in cœlū oculis? Hic Iesus sublatus à uobis, rediit in cœlum unde uenerat, quemadmodū frequēter ab illo audistis, quod profectus esset à patre, & quod uobis in mundo relictis, rediturus esset ad patrem. Non raptus est in aera, quemadmodum Helias, sed receptus est in regiam patris, illi cōfessus ad dexterā, utpote cœlestis regni consors. Conspexistis illum uisibili quidem sed immortalī corpore proficiscentem in cœlum. Sic olim rediturus est, ut iudicis speciem agnoscant, qui hic seruatoris speciem agnoscere noluerūt. Non redibit humilis, sed è sublimi multa cum gloria sese ostendet oculis omniū. Pauci uidistis euntem, redeuntem uidebunt uniuersi. Ceterū non est quod eum reditū nunc expectetis. Didicistis ex eo quod prius Euangeliū dei prædicandū sit per uniuersum terrarū orbem. Hoc potius nunc agite. Nec enim iussi estis hic consistere, sed sedere Hierosolymis, ut illic accepto cœlesti spiritu, feliciter auspicemini cœleste negocium. His dictis paruerunt discipuli, ac relicto monte oliuarum, cuius hospitio dominus ante mortē delectatus fuerat, & cui rediturus in cœlum ultima impressit uestigia, reuersi sunt Hierosolymā. Abest autem mons ille ab Hierosolymis itinere sabbati, hoc est, ferè passus bis mille. Ab hoc monte itum est ad crucis ignominia, ab eodem itum est ad gloria. Ex hoc in prospectu est Hierosolyma, & in hoc sedens prædixerat ac defleuerat excidium urbis. In hac interfectrice prophetarū dominus primo uoluit exoriri lucem Euangelicam, uel quia sic prædictū erat à prophetis, uel ut eriperetur illis omnis prætextus excusationis, alioquin ob suam incredulitatem funditus perituris. Amabilius erat apostolis suspicere in cœlum, quò præcesserat dominus, uerū ob utilitatem proximi sæpe descendendū est ad necessaria magis quàm iucunda nobis. Vbi uentum est Hierosolymā, ingressi sunt cenaculum quoddam in quo mansitabant discipuli, qui Christo fuerant præ cæteris familiares, uidelicet Simon Petrus & Ioānes, Iacobus & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Mattheus, Iacobus Alpei & Simon Zelotes

Marci 15

Zelotes, qui Hebraice dictus est Cananæus, & Iudas, cui cognomē Thadæus siue Lebbeus, Iacobi minoris frater. Mansitabant in eodem cœnaculo mulieres aliquot, quæ pio studio sequutæ dominū proficiscentem Hierosolymam, de suis facultatibus ministrarant. Inter has erant & Maria mater Iesu, cum aliquot illius cognatis, quos Hebræi fratres appellant. Hic mihi paulisper contemplator ecclesiæ nascentis primordia. Placet ciuitas Hierusalem, quæ Hebræis sonat uisionē pacis. Non habitant Hierusalem, quibus hic mundus est patria, nec aspirant ad tranquillitatem uitæ cœlestis. Non habitant Hierusalem, qui mentem habent mundanis cupiditatibus turbulentā. In talia pectora nō sese recipit spiritus sanctus. Placuit & cœnaculum, quæ pars est superior ædium. Nam inferiora domus uel tabernæ, uel officinæ solent occupare. Procul autē à sordidis curis oportet abesse, qui se parat habitaculū diuino spiritui. Hæc est illa sancta congregatio, quam ex omnibus delegerat dominus Iesus. Hoc erat cœnaculum primum Euangelicæ ecclesiæ domicilium. Nunc uide quid hic agatur. Non rixis aut fabulis ociosis teritur tempus, sed erant omnes unanimiter perseuerantes in sacris precationibus. Non est ecclesia Christi, ubi non est unanimitas. Non sunt deo gratæ preces, ubi non est fraterna concordia. Nec meretur audiri, nisi qui perseueranter orauerit. Idem orat Euangelica congregatio. Vbi alius orat opes, alius optat mortem inimici, alius longeuitatem, alius regnum, alius aliud, ibi non est ecclesiastica deprecatione. Ad apostolicum autem cœnaculum cōfluebāt & reliqui discipuli. Quisquis autem uult haberi discipulus Iesu, ad ecclesiæ consortium aggregetur oportet. Iam conuenerat hominum multitudo plus minus centū uiginti. Tam exiguus erat numerus, qui Christū toto pectore diligebant: Hic Petrum ut fidum pastorem, qui uehementer cupiebat gregem Euangelicū accrescere, cœpit sollicitudo quædam de imminuto numero apostolorum, quos dominus Iesus duodecim elegerat. Iudas enim Iscariotes extinctus è duodecim fecerat undecim. Hic considera Theophile cōsultationis ecclesiasticæ formā. Quum numerus discipulorum adestet frequentissimus, Petrus episcopi personam agens, assurgit in medio confessu discipulorum, ut ex concordī cōsensu statueretur, quod ad instaurandam integritatem ordinis apostolici uidebatur pertinere. Exorditur à scriptura diuina. Nimirū hinc oportet proficisci concionem ecclesiasticam: neq; quicq; decernitur, nisi præmissa concordī deprecatione. Loquutus est autem hunc in modū. Viri fratres, non oportet uos humanis cōsilijs quicq; tentare noui, sed quod olim spiritus sanctus per os Dauid prædixit, de subrogando quopiam in locum Iudæ, necesse est ut impleatur. Nam & hoc prædictum erat in psalmis futurum, ut ille desciscens à domino suo, locum uacuum faceret successuro. Dominus enim Iesus ex omnibus duodecim peculiariter selegerat apostolos, quos omniū quæ gerebat ac docebat.

A 4 uoluit

uoluit esse testes. Hos omnes hic uidetis adesse, excepto Iuda Iscariote. Nam & illum dominus Iesus cooptauerat in numerum duodecim, atque apostolici muneris consortem esse uoluit. Verum is deserto consortio praeceptoris ac nostro, maluit esse dux sceleratorum militum, qui comprehenderunt Iesum, quam Iesum ducem sequi, aut apostolorum esse socius. Atque impij consilij fuit infelix exitus. Siquidem excacatus auaricia, triginta argenteis uendit ac prodidit innocentem dominum. Deinde ductus facti poenitentia, retulit impiam mercedem, & abiicit ad pedes sacerdotum, a quibus fuerat conductus. Ipse magis memor sceleris sui quam Iesu clementiae, sibi carnifex fuit. Nam laqueo guttur praeligauit, ac suspensus crepuit medius, & effusa sunt omnia uiscera eius. Caeterum infelix illa pecunia, quam abiecerat ad pedes sacerdotum, eorundem consilio collocata est emendo agro, in quo sepelirentur peregrini, propterea quod nefas esse ducerent, precium innoxij sanguinis proditi inferre Gazophylacio. Haec sacerdotum ac pharisaeorum impia religio fecit, ut & Iudae facinus, & ipsorum impietas magis innotesceret omnibus, qui tum agebant Hierosolymis, adeo ut ager ille uulgata Iudaeorum lingua diceretur Aeldema, hoc est, ager sanguinis. Itaque quod Psal. LXXVIII spiritus sanctus praedixerat de Iudaeis, qui pertinacibus odijs Christum persecuti sunt, nec uoluerunt resipiscere tot prouocati beneficijs, iam in Iuda uideamus impletum, suo tempore complendum & in caeteris. Sic enim habet propheta: Fiat commoratio eorum deserta, & non sit qui habitet in ea. Amisit infelix Iudas locum apostolici muneris. Itidem & tolletur olim templum, sacerdotium, scribarum & pharisaeorum autoritas una cum ipsa Hierosolyma. Expellentur impij Iudaei, & succedent in horum locum ueri Iudaei, qui mente circumcisi, non corpore, Messiam agnoscant quem illi crucifixerunt. Praedictum est & hoc multis prophetarum uaticinijs, & ipsi audiuimus dominum Iesum haec cum lachrymis uaticinantem de ciuitate Hierosolymorum. Restat interim ut & in Iudae locum aliquis subrogetur. Praedixit & hoc psalmus CVIII. Et episcopatum eius accipiet alter. Nostra enim functio nihil aliud est, quam ut dominici gregis curam gerentes, illi de doctrinae Euangelicae pabulo prospiciamus. Deseruit ille locum suum, nec tamen ob id fraudandus est grex suis pastoribus, nec minuendus est numerus, quem dominus omnium primum instituit, addito cognomine peculiari: ut apostoli uocarentur. Hos enim perpetuos dictorum ac factorum suorum testes esse uoluit, quos ob id assiduos ac domesticos etiam habuit conuictores. Oportet igitur aliquem in Iudae locum subrogari ex eorum numero, qui perpetuo nobiscum uersati sunt toto hoc tempore, quo dominus Iesus peragens negotium salutis humanae, nos sibi familiares esse uoluit, & affectatores perpetuos quocumque se conferret: uidelicet a baptismo Ioannis, cui mox successit, usque ad eum diem quo sese recepit in coelum: quo nobiscum possit esse testis idoneus

idoneus

idoneus omnium quæ docuit ac gessit dominus, sed præcipue resurrectionis: nec enim frequenter omnibus apparuit discipulis, sed his dūtaxat, quos peculiariter selegerat. Hæc oratio quum placuisset multitudini, statuerunt duos è numero septuaginta selectos, Ioseph, idem est Barfabas, cui ob insignem morum integritatem cognomentū est additū, Iustus: ac Matthiam, ut ex his duobus quos æquabat religio, uter magis placuisset coetui, is susciperet apostoli munus. Cæterum illi suo iudicio diffidentes, cōmuni precatione rogarunt dominum, dicentes: Homines qui iudicant ex his quæ cernunt & audiunt, falli possunt iudicio: sed tu domine qui solus inspector es cordium, ex quibus homines uere boni sunt aut mali, ne graueris aliquo signo declarare famulis tuis, utrum ex his duobus elegeris, ut impleat numerum duodecim apostolorū, ac succedat in functionem tanti muneris, unde Iudas excidit, abiturus in locum suū, in quem tu non ignorabas illum abiturum, cuius oculos nihil fugit. Nec enim ille tua culpa defecit à tuo cōsortio, qui nihil nō fecisti, quo resipisceret: neq; tu falsus iudicio asciueras defecturum, sed ita nobis expedire uiderat tua diuina sapientia, ut illo proditore, filius tuus pro nobis immolaretur, & proditor nobis esset exemplo, ne munus nobis traditum oscitantes ac securi teneremus. Post hanc precationem itum est ad sortes iuxta morem Hebræorum. Sic enim Ionas sorte præcipitatus est in mare, sic Ionathas deprehensus est gustasse mel, sic sacerdotes sortito fungebantur sacris officijs. Nondum enim uenerat spiritus sanctus, & adhuc aliquas Iudaismi reliquias habebant apostoli. Tametsi sortes periculosæ non sunt, quæ utricunq; fauerint, probū & idoneū designant. Nec totum negocium creditū est sortibus. Suffragijs sunt electi duo probatissimi. Inter hos ambiguitatem electionis finiūt fors, quæ nec ipsa temeritatem habere potuit, cuius euentū moderatur precatio. Sors igitur hæc, quæ nihil aliud fuit c̄p̄ declaratio diuinæ uoluntatis, designauit Matthiā, quanquam Ioseph præter cognominis cōmendationem, etiam Iesu propinquitate commendabatur. Et tamen huic prælatus est Matthias, quo nos doceremur in deligendis episcopis, quibus credenda sit Euāgelicæ doctrinæ dispensatio, adeo nihil esse tribuendum humanis affectibus, ut inter pares potius illi fauendum sit, quem nihil humanæ rei commendat: ne quod per occasionem est factum, trahatur in perniciosum exemplum. Subest & in nominibus nonnihil reconditoris doctrinæ. Matthias, quæ uox Hebræis sonat donationem domini, præfertur Iusto. Id cognomen ex operibus sibi uindicabāt pharisei. At nulli minus idonei sunt ad dispensationem Euangelicam. Qui gratuitum dei donum per fidem Euangelicam agnoscit & prædicat, is demum dignus, qui succedat in uices apostolorum. Nec indignatus est Iustus sibi præferri parem, nec sibi placuit Matthias additus undecim apostolis, ut sacrū illum numerū absolueret, & uir optimus in pessimi locū succederet.

Caput

Vnc in modum transactis diebus à domini resurrectione quadraginta nouem, aderat expectatus ille dies Pentecostes, hoc est, quinquagesimus, qui Iudæis quoque lætus ac uenerabilis erat, uel ob annum Iubilei, qui quinquagesimo quoque anno recurrebat: uel quod lex in mōte Sinai prodita sit quinquagesimo die ab occiso agno: cuius cruore incolumes exierant ex Aegypto. In monte prodita est uetus lex, inscripta tabulis lapideis: in cœnaculo prodita est lex noua, per spiritum sanctum inscripta cordibus credentium. Vtrobique loci sublimitas, utrobique ignis. Sed illic nihil aliud quàm mons est, quē populus etiam attingere prohibetur, nimirū crassus ac terrenus, nec capax rerum spiritualium. Hic in ipso monte domus est, ut agnoscas ecclesię concordiam. Illic mons Sinai, qui conueniebat ferendæ legi, quæ multitudine præceptorum coercebat rebellem populum. Nam à præcepto Sina dicitur. Hic mons Sion, qui Hebræis sonat speculam, unde despiciuntur omnia terrena, unde per fidem uelut è propinquo prospectantur cœlestia. Illic ignis terribilis, fumus, incendium, fulgura ac tonitrua: hic spiritus uehemens, sed alacritatem adferens non terrorem: & ignis qui non exurat corpora, sed mentes illuminet, cœlestique facundia locupletet linguas simplicium. Illic populus discors obmurmurat, hic in eodem conclauī quieti unanimesque deprecantur expectantes cœleste donum. Erat is dies delectus cœlesti negotio, quemadmodum & locus, in quem iam nouem diebus frequenter soliti fuerant uentitare. Cæterum ubi iam adesset dies quinquagesimus, simul omnes magno consensu conuenerant in idem cœnaculum, accepturi spiritum cœlestem. Vbi animus est humilibus ac sordidis curis occupatus, ibi non est spiritus sanctus, in cœnaculo sit oportet. Vbi pectus est dissidijs, odijs ac rixis tumultuosum, ibi non est locus spiritui sancto. Omnes simul collecti in unum locum, eumque sublimem, concorditer credunt, orant & expectant. Et ecce subito uenit è sublimi donum dei. Repente siquidem è cœlo uenit sonitus, quasi uenti magno impetu sese ferentis, ac repleuit totum cœnaculum, ubi sedebant placidi quietique. Non erat ille Boreas è nubibus frigus aspirans: neque erat Notus è palustribus locis teporem pestiferum adferens corporibus. Flatus erat cœlestis, inde ueniens, quò profectus fuerat Christus, uitam æternam inspirans animis, robur & alacritatem addens infirmis ac pusillis. Hic sonitus neminem terruit, sed omnium animos expergefecit ad expectationem promissi spiritus. Datum est hoc signum auribus, datum est alterum oculis. Sunt enim hi duo sensus in homine præcipui. Apparuerunt linguæ uelut ignea specie sese in singulos discipulos dispertientes: atque ut intelligamus donum hoc fore perpetuum, uniuscuiusque capiti aliquandiu insidentes. Idem spiritus afflauit omnium animos. Idem ignis accendit omnium pectus ac linguam. Nec

mora

mora, uisibile signum uis doni cœlestis est consequuta. Omnes quodtquot
 aderant, ueluti subito transmutati in cœlestes homines, ac repleti spiritu san
 cto, cœperunt loqui diuersis linguis, non quas didicerāt ex hominum col
 loquijs, sed quas cœlitus illis indiderat spiritus. Nullū hominis membrum
 pestilentius mala lingua, nullum salubrius bona. Cæterū ad cœlestem do
 ctrinam per omnium linguarum gentes disseminandam, opus erat linguis
 cœlesti doctrina imbutis, tum Euangelicæ charitatis igni flammantibus.
 Erat igitur hoc præcipuum signum Euangelicæ fidei, quod dominus illis
 promiserat, linguis, inquit, loquentur nouis. Qui calumniantur, qui ob
 trectant, qui conuiciantur proximo, qui peierant, qui loquuntur obscœna,
 linguam habent non igne cœlesti, sed igni gehennæ inflammata. Qui di
 sputant de rebus humilibus huius mundi, nondū acceperunt linguam cœ
 lestem. Antea apostoli disputabant de panibus omissis, de regno Israeliti
 co proferendo, de primo confesso, de principatu. Hęc erat humana lingua,
 nondum idonea ad prædicandum Euangelium. Nihil istiusmodi nunc lo
 quuntur: spiritualia, cœlestia, ignea sunt omnia quæ spirant, quæq; loquun
 tur. Sine lingua, sine spiritu non profertur uox. Porro spiritus cœlestis uo
 cem ædit cœlestem, lingua ignea rapit & inflammat animos auditorum.
 Friget lingua pharisæorum, neminem afficit quantumuis erudita philoso
 phorum, quantumuis diserta rhetorum lingua. Donum hoc è cœlis profi
 ciscitur. Discipuli nihil aliud sunt q̄ organa, per quæ uocem suā ædit spiri
 tus sanctus. Hoc donū nec homo dare potest homini, nec sibi quisquā par
 titur, sed deus impartit unicuiq; sicut ipsi uisum fuerit. Cui copiosius impar
 tierit, is non habet quur alterum despiciat, sed habet quur alacrius conetur
 prodesse multis. Res est uehemēs spiritus, res est uiuida & irrequieta ignis.
 Non dormitant amplius apostoli, quemadmodū dormitabant ante mor
 tem domini, non latitant amplius, quemadmodū latitabāt post resurrectio
 nem, prosiliunt in publicum, passim ac palàm prædicant omnibus gratui
 tam salutem per fiduciam erga Iesum, paulo ante crucifixū. Erat autem ea
 ciuitas theatrum idoneum huic auspiciandæ fabulæ. Siquidem ob urbis ce
 lebritatem, & ob pasche quod præcesserat, & ob pentecostes religionē plu
 rimi tum agebant Hierosolymis, non solū ex omnibus Syriæ partibus, ue
 rum etiā ex omnibus regionibus, quocūq; illos uel bellorum tempestas di
 spulerat, uel casus aliquis diduxerat. Inter quos erant plurimi, quibus cordi
 erat pietas. Huius igitur rei nouitas ubi per omnes esset uulgata, conuenit
 promiscua populi multitudo, perplexis animis quærens, quid hoc esset
 nouæ rei, quod quum ex tam diuersæ linguæ regionibus essent collecti, ta
 men tum unusquisq; sic intellexisset illos loquentes, quasi non una quapi
 am omnibus, sed singulo cuiq; sua uernacula fuissent loquuti. Habet enim
 & Hebræorum lingua iuxta regionū diuisionem sua discrimina, uel ex con
 finio

*Erant in Hie
 rusalem*

finio diuersarum gentium, uel alio quopiam casu. Nam & Iesum Samaritana mulier ex linguæ proprietate agnouit esse Iudæum, & Petrum linguæ sonitus prodidit esse Galilæum. Itidem & Græcorum lingua in quinque species diducta est. Neque minor differentia in cæteris gentium linguis. Porro plerique Iudæi non aliam tenebant linguam, quam eius gentis apud quam erant nati. Omnes igitur uehemens quædam habebat admiratio, atque inter sese disputabant, qui fieret, quod nec auditum unquam fuerat, neque lectum. Dicebant autem: Ecce rem nouam. Nonne isti omnes qui loquuntur patria Galilæi sunt? Qui fit igitur, ut tam multi diuersæ linguæ homines, quoties audimus unum aliquem loquentem, nihilo secius intelligamus, quam si suam quisque linguam in qua natus est audiret, quum ex tam diuersis regionibus multitudo conflata sit, quæ habet Parthos, Medos, Elamitas, tum eos qui incolunt Iudæam in multas partes diuisam, & ad hæc Cappadociam, Pontum & Asiam sic proprie dictam, Phrygiam, Pamphylia, Aegyptum, easque Libyæ partes, quæ attingunt Cyrenen. Neque desunt qui Romæ sedem habent, partim genere Iudæi, partim profelyti, hoc est, ad Iudaicam religionem cooptati. Præterea Cretenses & Arabes. Ex tot nationibus, ex tam diuersis linguis conflati audimus & intelligimus illos loquentes, non res usitatas aut humanas, sed sublimia, sed magnifica, sed deo digna. Ad hunc modum quotquot erant religionis amantes, rei nouitate percussis, differebant, dicentes: Quid sibi uult prodigium hoc? Non reprehendunt quod assequi non possunt, quemadmodum solent pharisæi, sed inquirunt ac discere cupiunt, quod ignorant. Ex aduerso qui iudicij erant iniquioris ac præcipitis, irridentes dicebant: Musto expleti sunt. Dicas hos esse discipulos pharisæorum, qui dicebant de Iesu: Dæmonium habet. Et est omnino ebrietas uehemens furori persimilis. Fit autem forsitan, ut per furorem aliquis diuersis loquatur linguis, quas nunquam didicit. Sed nullus furor hoc præstat, ut omnes quod loquaris intelligant. Hæc illi quidem ludibrii causa dicebant. Cæterum nihil uetat nonnunquam & iocando uera dicere. Prorsus expleti erant nouo uino, quod dominus noluit committi uetustis utribus. Vetus enim Mosaicæ legis uinum defecerat in nuptijs ecclesiæ, ac frigidus & insipidus legis sensus per Christum uersus est in uinum nouum. Insipidum ac dilutum est quicquid carnale est: uiuidum, efficax ac sapidum est, quicquid est spirituale. Bibebant autem affatim de calice cœlesti, de quo dicit psalmographus: Calix meus inebrians quam præclarus est. Et si licet res toto genere dissimillimas inter se cōferre: uulgaris ista temulentia quatuor res præcipue gignit in hominibus: profert in apertum quæ latebant in corde: inducit obliuionem præteritorum malorum, ac spe lætorum exhilarat animum, addit robur usque ad uitæ contemptum. Postremo ex infacundis facit disertos. Iam mihi uide, an non simile quiddam nouum illud spiritus diuini

diuini

diuini mustum genuerit in apostolis: quod metu cælauerant, quod in occulto didicerant, nunc proferunt in uulgus, ac iuxta domini uaticinium prædicant in tectis. Obliuiscuntur ueteris Iudaismi, ac ueluti iam nati non meminerunt uitæ superioris, nec recordantur afflictionum, quibus territi dominum deseruerant. Nullis præsijs humanis instructi, nec præsides timent, nec reges, nec concilia, nec carceres, nec tormenta, nec mortes, semper alacres ac læti promissis Euangelicis. Deniq; qui erant piscatores & idiotæ, mox eloquentia cœlesti coarguunt supercilium pharisæorum, conuincunt enthymemata philosophorum, opprimunt uim rhetorum. Nihil autem difficilius, quàm uerba facere apud multitudinem, quæ quum semper est belua multorū capitum, tum uero præcipue, quoties ex uarijs linguis ac nationibus collecta est. Hic igitur mihi considera Simonem Petrum subito ex piscatore factum oratorem. Tumultuabatur multitudo. Quod tum factum est, id semper est futurum usq; ad finem mundi. Ibi demum boni pastoris officium est, forti animo prodire in medium, non ut uolentia cõprimat obmurmurantes, nec ut conuicia regerat, sed ut cõstanti magis quàm feroci animo per sacræ scripturæ testimonia depellat calumniam, & Christi gloriam asserat. Petrus itaq; qui prius in cœnaculo surrexerat, expleturus numerum apostolorū, nunc rursus assurgit apud confusam hominum multitudinem, docturus eos, qui dixerant: quid sibi uult hoc: & os oppleturus his, qui dixerant: musto pleni sunt. Non est autem necesse, ut episcopus semper erecto corpore loquatur apud populum, quādo Christus ipse sedens docuit populum. Cæterum animo stet oportet, quisquis aggreditur munus apostolicū. Atq; hic interim agnosce Petri dignitatem. Primus est ad dicendum, ubi res Euangelicum oratorem postulat. Recondiderat gladium, qui Christo non placuit, exerit gladiū spiritus. Sic oportet esse primatem episcopum. Assurgit Petrus, sed non solus, uerum astantibus undecim apostolis, ne sibi tyrannidem usurpare uideretur. Unus fecit uerba, sed unus omnium uoce loquutus est, quemadmodum & ante unus omniū nomine professus est Iesum Christum filium dei uiuentis. Vnde tanta fiducia piscatori, idiotæ & humili, ut tantam multitudinem auderet uel obtueri: Sæpe magnis oratoribus, qui multis uigilijs elucubratam ac meditatam adferunt orationem, dicturis apud frequentem populum, aut principes, fugit color, uox faucibus hæret, obstupescit mens. Nimirum hæc erat illa cœlestis ebrietas, hæc erat illa sobria temulentia. Astitit coràm tanta multitudine, adiunxit undecim apostolos, non ad præsijs, sed ad consortium, intendit oculos in populum, ignotus in ignotum, extulit uocem suam, & nihil præmeditatus loquutus est illis, iam hoc præstans quod docuerat dominus. Nec pro se loquitur, sed pastor gregi patrocinator, nec humanis argutijs agit, sed diuinæ scripturæ præsijs. Iam expectat attenta multitudo

*Stans autem
Petrus.*

B concionem

concionem. Attendamus & nos, quandoquidem hæc omnibus dicta sunt. Primū ubi mota manu turbæ murmur cōpescuisset, exorsus est tali proœmio, quod illos nulla assentatione rhetorica redderet attētos. Viri, inquit, Iudaicæ gentis, quos non oportet ignorare legem ac prophetas, uosq; præcipue, qui degitis in hac urbe Hierosolymorū, ubi caput est religionis ac scientiæ legis. Est fortassis quod admiremini, nō est quod calumnietur aliquis. Proinde quotquot adestis, præbete mihi aures paulisper attentas, & rem ut habet cognoscite. Id enim uestra omnium refert. Nam hi Galilæi, quos mihi uidetis assistere, nequaquā musto sunt ebrīj, quemadmodū quidam existimant, quū sit hora diei tertia, nullus aut diluculo solet esse ebrius, Verū in his uidetis impletū, quod olim deus promisit futurū per Iohel prophetā. Audite prophetiam, & agnoscite promissi fidē. Nolite calumniari, quia rem insolitā uidetis, sed amplectimini potius gratiā diuinitus uobis oblatam. Iohel enim afflatus diuino spiritu, uidens futurum ut deus, qui diuersis temporibus Mosei & prophetis aliquot impartierat spiritū suum ad uestram salutē, tandem misso filio suo unico, spiritū eundem copiosissime effunderet non in unū atq; alterum, quemadmodum uidetis tot seculis paucos extitisse prophetas, sed in omnes totius orbis nationes, quæcunq; sincera fide reciperent hunc lætū nuncium, quem ipsius iussu uobis omnibus adferimus, sic prodidit cœleste uaticinium: Erit in nouissimis diebus, dicit dominus, effundā largiter de spiritu meo super omnē carnem, & subito prophetabunt filij uestri & filia uestra, & iuuenes uestri uisiones uidebunt, & seniores uestri somnia somniabunt. Et quidē super seruos meos & ancillas meas in diebus illis effundam de spiritu meo, & prophetabunt. Et dabo prodigia in cœlo sursum, & signa in terra deorsum, sanguinem & ignem & uaporem fumi. Sol cōuertetur in tenebras, & luna in sanguinem, antequam ueniat dies domini magnus ac illustris. Et omnis quicumq; inuocauerit nomen domini, saluus erit. Hæc ante tot secula uaticinatus est uobis propheta Iohel: Quod de spiritus effusione prædixit, uidetis exhibitum. Nec dubitandum est, quin quod idem uaticinatur de uentura calamitate, sit pari fide præstaturus. Verū nihil est quod desperetis, ostendit propheta certam salutis uiam, qui periculū denunciat. Inuocate nomen domini, & parata est salus. Sed quemadmodum sit nomen domini inuocandū, nunc audite uiri Israelitæ, & quod reliquū est huius orationis diligenter auscultate. Pleriq; nouistis Iesum Nazarenū, quem uirum deus olim omnīū prophetarū oraculis promissum exhibuit uobis, eūq; uobis cōmendauit multis ac magnis miraculis ac prodigijs, quæ per illum gessit in conspectu uestro. Siquidem deus erat in illo. Rem loquor uobis non ignotam, siquidem fama miraculorū eius peruagata est, nō solū per uniuersam Iudæam, uerū etiam ad quasdam ciuitates finitimas. Quoniam autem ipse peragrauit totam

*Viri Israelite
aud. u. h.*

tam

tam hanc regionem, ubiq; uerbo sanans ægrotos, restituens debiles, illuminans cæcos, mundans leprosos, eijciens dæmones: pleriq; uidistis quæ narro. Nihil horū gestum absq; diuino cōsilio. Sic uisum est deo seruare mundum. Hunc igitur talem quū accepissetis, non casu aut fortuito, sed ex certo dei consilio ac præscientia traditū in salutem Israeliticæ gentis, per manus impiorum militū suffixistis in crucem & occidistis. Siquidem milites nihil aliud erant, quàm ministri facinoris. Ceterum occidit, quisquis ad mortem adegit. Res apertior est, quàm ut negari possit. Hunc à uobis interfectū ita uolente deo, qui tradiderat occidendum, idem iuxta prophetarum oracula tertio die reuocauit in uitam, ut quod in hoc factum esset uirtute diuina, idem in se sperarent futurum omnes, qui crediderint Euangelio. Siquidem ille uoluntati patris obtemperans, patienter tulit ignominiam crucis, tota fiducia salutis collocata non in humanis præsijs, sed in dei misericordia: & ideo per illum liberatus à doloribus mortis & inferorum, quos ut homo quidem gustare potuit, cæterum ut immunis ab omni peccato, teneri uinciriq; ab illis nullo modo potuit. Mors enim ac Tartarus nō habet perpetuum ius, nisi in eos, qui peccato sunt obnoxij. Proinde ut deglutire potuit illum mors, ita deuoratum tenere non potuit, sed tertio die coacta est reuomere, quēadmodum cetus reuomuit Ionam. Deus igitur ideo uoluit innoxium hæc omnia pati, ut per illum nos omnes & à peccatis, & à iure mortis redimeret, si modo totam fiduciam nostram ad exemplū Iesu Nazareni in deo collocemus. Quod narro uobis Israelitæ, non oportet incredibile uideri, posteaquā Dauid afflatus cœlesti spiritu, prædixit hoc futurum. Sic enim in Psalmo 15. loquitur de Iesu Nazareno, quē uobis prædicamus. Prouidebam dominū coram me semper, quoniā à dextris est mihi ne cōmouear. Propterea lætatum est cor meū, & exultauit lingua mea, in super & caro mea requiescet in spe: Quod non derelinques animam meam apud inferos, nec committes, ut sanctus ille tuus uideat corruptionem. Notas mihi fecisti uias uitæ, replebis me iucunditate cum facie tua. Videtis q̄ dilucide nobis depinxit rex & propheta Dauid, quod in Iesu Nazareno gestum esse scitis. In deo collocarat omne præsidium suū, & huius unius auxilio fretus, uolens ac lubens passus est omnia, quæ uos illum passum esse scitis. Corde gaudens tolerauit dolores corporis. Exultauit illius lingua, nūquam tacens aut supprimens uoluntatem dei. Passus est sepeliri sese, nihil addubitans, quin pater illum esset ad uitam reuocaturus die tertio, nec sineret illum in sepulchro putrescere, qui nullius mali sibi conscius, spem omnem collocarat in deo. Quisquis enim spem salutis collocarit in suis operibus, aut in huius mundi præsijs, non erit par ferendis mortis doloribus, nec semel ab illa captus poterit semet extricare. Quisquis autem habet oculos iugiter intentos in deum, qui misericors est in omnes, is nouit uias uitæ:

& si quando deus uideatur ad tempus auertisse uultum ab eo, tamen breui reddet illi conspectum sui, proq̄ cruciatibus temporarijs restituet æterna gaudia, pro morte reddet immortalitatem, pro ignominia terrena cœlestem gloriã. Per hũc itaq̄ & nobis est ostensa uia ad uitã æternã. Fortassis erunt qui prophetiam hanc ad ipsum Dauid pertinere suspicentur, non ad Iesum. Scio quã magnifice sentiatis de patriarcha Dauid, nec immerito ita sentitis. Fuit enim ille sanctus ac deo charus, sed ut libere quod uerũ est loquar apud uos uiri fratres, non tantũ est tribuendum patriarche Dauid, ut illi quod est Messiaẽ ascribatur. Res enim ipsa loquitur, hoc uaticinium nec in Dauid, nec in quenquam aliũ patriarcham aut prophetam cõpetere. Siquidem, id quod nemini uestrum ignotũ est, Dauid defunctus ac sepultus est, nec unquam reuixit, quando sepulchrũ eius est apud nos in hodiernũ usq̄ diem, nihil aliud habens quã ossa defuncti exanima siccaq̄. Proinde uaticiniũ hoc non de seipso prodidit Dauid, qui sciebat sese more cæterorũ sepeliendum & corrupendum in sepulchro iuxta corpus. Cæterum quum esset afflatus prophetico spiritu, neq̄ nesciret futurum, quod deus ipsi iureiurando confirmasset, uidelicet ut Christus iuxta carnem ex ipsius lumbis existeret, ac iuxta spiritualem sensum sederet super thronum eius, regnaturus in æternũ: præsciũs uaticinatus est de his quæ nũc uidetis in Iesu Nazareno peracta, qui sine controuersia iuxta carnem genus duxit à stirpe familiaq̄ Dauid. Porrò quum constet Iesum in hac uita nihil affectasse regni mundani, nec unquã sedisse in solio Dauid, sed extrema fuisse affectum ignominia, liquet aliud quoddam regnũ fuisse promissum, cuius nullum esse finem pronunciant oracula prophetarum. Non potuit sedere in solio Dauid, si semel occisus nunquam reuixisset. Resurrexit igitur, & nunc sedet in solio Dauid, hoc est, patris æterni, dominus omnium quæ in cœlis sunt & quæ in terris. Hoc nimirum erat, quod Dauid afflatus fatidico spiritu, prædixit, & quod prædixit factum est. Quanquam enim anima Iesu descendit ad inferos, non tamen illic detenta est, sed detentas potius liberauit. Ita corpus illius tametsi sepulchro conditum est exanime, tamen illic non computruit, sed deus qui mentiri nescit in promissis, animam ab inferis reuocatam restituit in corpus. Huius rei nos omnes, quos hic uidetis adstantes, testes sumus, qui familiariter cum illo uiximus, qui frequenter ab illo audiuius, quod & crucifigendus esset iuxta prophetas, & tertio die resurrecturus. Mortis & spectatores & auditores nos fuimus, resurrectionis testes nos sumus, quibus frequenter apparuit, non solum uisus & auditus, uerumetiam manibus contrectatus. Agnouimus uocem, agnouimus faciem, uidimus & contrectauimus uestigia uulnerum. Deniq̄ cibum unã nobiscum cepit, ut uerum & idem corpus esse sciremus, quod cõditum erat in sepulchro. Itaq̄ qui per homines deiectus erat usq̄ ad extremam

ignomi

ignominiam, hunc deus extulit in fastigium æternæ gloriæ, quam olim patet faciet uniuersis hominibus in fine mundi, nūc interim uirtutem diuinam apud uos exerens occulta uirtute spiritus sancti, quam à patre nobis promiserat, quū adhuc ageret in terris. Hunc reuersus in cœlum, illinc nobis largiter effudit iuxta prophetiam Iohelis. Et hinc est illud miraculum uobis insolitum, quod uidetis & auditis nos loquentes linguis, quas uos ex diuersis linguis conflati pariter intelligitis. Porro quemadmodum prophetia resurrectionis non potest accipi de Dauid, sicuti docuimus: ita quod de ascensu in cœlum, de cœp̄ confessu ad dextram dei patris, de cœp̄ regno perenni prædictum est, non potest ad Dauid pertinere, quemadmodum ipsi pharisæi confessi sunt, cum domino disputantes. Neq̄ enim Dauid unquam ascendit in cœlum rediuius. Et tamen ille spiritu prophetico afflatus, sic loquitur in psalmo mystico: Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis: Donec ponam inimicos tuos scabellū pedum tuorū. Itaq̄ palam est in hac prophetia sermonem esse dei patris, qui Iesum filiū Dauid iuxta carnem, dominum iuxta spiritum, euexerit in cœlum, & ut regni consortem sibi assidere iusserit. Itaq̄ pro cōp̄erto habeat hoc uniuersa gens Israelitica, quod deus hunc Iesum Nazarenum, quem uos sustulistis in crucem, euexerit ad regnum cœleste, quod cœp̄ illum exhibuerit, & dominum uniuersorum, & Messiam, hoc est unctum illū, quem uos nomine Messia, tot seculis promissum à prophetis expectatis. Hæc oratio Petri terrorem iniecit animis auditorum. Erant sibi cōscij quod apud Pilatum clamassent: crucifige, crucifige, crucifige eum: & agnoscunt ex prophetia datū illi regni consortium ad dextram patris, donec omnes inimici eius subijcerentur scabello pedum illius. Ultorem metuunt iam regnantem, quē occiderant beneficientem. Est autem hoc initium salutis agnoscere culpam, & formidare cōmeritam pœnam. Itaq̄ corde compuncti, dicunt Petro, ac reliquis apostolis: Quid faciemus uiri fratres? Bene res habet, quum animus sibi male conscius non desperat sed quærit remediū. Hic Petrus mansueti pastoris imaginē exhibens, quid facit? Non sæuit conuicijs, non exaggerat admissum non repellit ac differt, non præscribit uictimas & holocausta, sed compunctis paratū ostendit remediū, nihil distinguens inter eos qui Iesum crucifixerant, & inter eos qui non cōsenserāt impio facinori: Nullus enim erat immunis à peccato. Ait itaq̄: Pœniteat uos uitæ superioris, & tingatur unusquisq̄ uesterū aqua in nomine Iesu Christi: & huius gratuito beneficio dabitur uobis remissio omnium peccatorum uestrorum: deinde puris ac purgatis dabitur donū spiritus sancti, quod uidetis effusum in nos. Ne quis expendat sua merita, gratuitum est totum quod datur, tantū adsit fiducia. Ad uos posterosq̄ uestros peculiariter pertinet prophetia Iohelis, quos filios & filias, quos seruos & ancillas appellat. Credite promissori deo, & accipite gratis

B ; quod

quod promissum est. Nec ad uos tantum, qui estis gentis Israeliticæ, pertinet promissio prophetiæ, uerū etiam ad omnes gentes, quæ procul absunt simul & à cognatione generis Israelitici, & à cognitione dei, quoscunq; dominus deus noster ex sua bonitate dignabitur aduocare ad huius doni cōfortiū, Indicauit & hoc prophetia, subiiciens: Et omnis qui inuocauerit nomen domini, saluus erit. Nec inuocat aut quisquis dicit, domine domine, sed qui in huius misericordia spem omnem salutis collocat. Prædictum est idem ab alijs prophetis, fore ut Euangelicus sermo penetraret usq; ad terminos orbis terrarū. Mandauit & nobis dominus Iesus, ut uobis primū annuntiarem hanc gratiam, deinde gentes ad eandem uocarem. Siquidem hæc uocatio non est ex meritis hominū, sed ex gratuita benignitate dei. His alijsq; plurimis uerbis Petrus testificatus est illis de Christo, proferens testimonia prophetarum, & cum his cōferens ea quæ iam euenerant. Doctrinæ addidit exhortationem, quo magis extimularet hēsitantes. Agite fratres, inquit, amplectamini tam insignē, tam obuiam dei erga uos benignitatē. Nostis querelas omniū prophetarum de peruersitate, de duritie gentis Iudaicæ, qua semper sese præbuit rebellem domino deo suo, atq; huius ministris ad salutem ipsorū missis. Quoties restitit Mosi? Quot prophetas occidit? Quoties suis sceleribus prouocauit iram dei? Vnde iure domus exasperatrix appellatur, ac uitis cōuersa in amaritudinē, quæ pro dulcibus uuis dedit cultori suo labruscas. Questus est idem Ioannes appellans illam progeniem uiperarū. Neq; raro idem questus est dominus Iesus, offensus inuincibili peruersitate multorū, qui uidentes non uidebant, audientes nō audiebant, intelligētes nō intelligebant. Salutiferam doctrinā aspernabantur, beneficia miraculorū tribuebant spiritui Beelzebub. Proinde nationem peruersam appellauit, & incredulam: cui flens exitium denūciauit, quæ cæderet, occideret, lapidaret, crucifigeret, omnes à deo missos. Subducite uos fratres ab imminente uindicta dei, exuite peruersitatē Iudaicæ gentis, quæ dum suam iusticiam tuetur, impia rebellat iusticiæ dei. Per fidem ac simplicē obedientiam est parata uobis omnibus salus æterna. Tum demum eritis ueri Israelitæ, tum eritis germani filij. Abrahæ, tum eritis uere Iudæi, si regem uestrū Iesum agnoueritis. Eximite uos à generatione ista carnali, quæ per suam incredulitatem perire mauult, quàm seruari. Vos renascamini in nationem spiritualem ac cœlestem, quæ seruatur per fiduciam erga Iesum. Hæc nimirum erat eloquentia piscatoris, non ex præceptis rhetorum comparata, sed cœlitus infusa, & ideo potens & efficax, Hic erat ille gladius, qui pertingit usq; ad dissectionem animæ & spiritus, cuius acie cōpuncta sunt corda Iudæorum. Hic est primus iactus retis, quo piscator hominum traxit copiosam multitudinem. Hoc erat semen ubiq; spargendū Euangelici sermonis, quod iuxta doctrinam Iesu non descendit in animos

omnium

omnium, & tamen hic protinus reperit terram bonam, quæ fructum ædidi-
dit. Baptizati sunt enim & appositum numero discipulorum, qui tum erant
perpauci, ferè ter mille. Hi nimirum sunt Euangelici prouentus felices pri-
mitiæ. Res noui testamenti hic quoq; congruit cum figura ueteris. Moses
quingentesimo à pascha die iussit celebrari primitias. Hic quingentesimo
die non spicarum, sed animarum primitiæ domino cōsecrantur. Iam aqua
per doctrinam ac fidem purgatur ab omnibus peccatis, iam haustus erat
coelestis ille, spiritus. Nunc considera, quid agat in illis spiritus diuinus, nec
enim est ociosus, quū sit igneus. Data est gratis innocentia, gratis data spi-
ritus sancti gratia. Superest ut curemus, ne quod gratuito largitus est deus
sua bonitate, nos nostra incogitantia perdamus. Hæc rudimēta sunt Euan-
gelicæ pietatis, hæc est uelut infantia primæ regenerationis in Christum.
Quod hæctenus traditum est doctrinæ lac est, proficiendū est ad solidum
cibum. Vtrunq; cibum debent habere paratum Euangelici pastores. Sic
enim mandarat illis dominus: Ite docete omnes gentes, baptizātes eos, do-
centes eos seruare quæcūq; præcepi uobis. Docete baptizandos Euāgelicę
philosophiæ rudimenta, quibus nisi quis crediderit, frustra tingitur aqua.
Docete baptizatos, ut iuxta doctrinam meam uiuentes, semper ad perfe-
ctiora proficiant. Itaq; qui se iunxerant numero discipulorū, perseuerabant
in doctrina apostolorum, (Nam hinc profectus est uberrimus) atq; in su-
mendo symbolo fœderis nunquam rumpendi, quam illi cōmunionem uo-
cabant. Id à domino traditū erat huiusmodi. Frangebatur panis, & ex eo
cuiq; dabatur particula, atq; hoc agētes in memoriā dominicæ passionis, age-
bant gratias diuinę benignitati, qui per unici filij sanguinē ipsos expiasset à
peccatis, qui per eiusdē indebitā mortē ipsos cooptasset in hæreditatē uitę
æternæ. Addebāt puras preces, quibus rogabant, ut regnū domini Iesu in-
dies latius propagaret, ut illius gloria per uniuersum orbē inclaresceret, ut
illius uolūtati ubiq; obtēperaretur, ut qui fidē Euangelicā semel essent pro-
fessi, sacra doctrina cœlestiq; gratia quotidie proficerent ad meliora, atq;
ita cōcorditer inter ipsos uiuerent, pacē habentes cū fratribus, ignoscentes
iniuriā, si quid esset per humanam fragilitatē admissum, pacem habentes
cum deo, qui se misericordē præbet ijs, qui se misericordes exhibent proxi-
mo, ut quotidiano numinis auxilio cōfirmati, subsisterēt aduersus omnes
satanæ incurfus, donec post longa certamina daretur æternū præmiū. Hæ-
c erant uictimæ Christianorū. Linguarū miraculū, Petri tam uiuida ex-
hortatio, tot hominū subita mutatio, tanta uitę nouitas efficiebāt, ut iam ti-
mor quidā corripere animos omniū sibi male cōscios. Perspiciebant enim,
rem nō esse cōspirationis humanæ, sed uirtutis cœlestis. Siquidē apostoli,
non solū loquebantur omniū linguis, uerū etiā multa prodigiosa miracula pa-
trabant inuocato nomine Iesu Hierosolymis, sanandis morbis, profligādis

*Erant autem
perseuerātes*

dæmonijs, excitandis mortuis. Hic metus ingens magis etiã occupauit animos omnium. Erat hoc aliquod initium resipiscentis populi. Sed ante omnia spiritus ille coelestis mutuã beneuolentiã & concordia gignebat in omnibus, q̄s afflauerat. Nimirũ hoc peculiari signo Iesus iusserat agnosci suos discipulos, si mutua charitate cõglutinarentur. Quotquot enim crediderant euangelio, frequenter aggregabant sese in unũ locũ, mutuis colloquijs sese cõsolantes & exhortantes. Multi erant, citraq̄ delectũ personarũ admittebant omnes, iuuenes, senes, scẽmine, uiri, serui, liberi, pauperes, diuites. Tanta uero cõcordia tã dispares copulabat Christi charitas, insita cordibus eorũ, ut quod inter germanos quoq̄ rarũ est, omnia haberent inter ipsos cõmunia. Quoq̄ paratior esset inter omnes cõmunicatio, quibus erant prædia, aliaue possessiones, eas diuẽdebant, atq̄ ex precio collecto impartiebant omnibus, prout cuiq̄ erat opus, ita ut nec egeret, qui nihil possidebat, nec abundaret, qui multa possederat. Sic aut largiebantur, nõ quasi de suo, sed quasi de cõmuni. Nã uera charitas nescit rerũ proprietatẽ, nec inter illos uidetur suã quisq̄ rei dominus, inter quos idẽ est animus. Vix aut illic incidere potest egestas, ubi quisq̄ paulo contentus est, & ex cõmuni singulis distribuit, non pro libidine, sed pro necessitate: Nihil horũ præscribebant apostoli, sed ultro præstabat charitas, plus q̄ ulla Mosi lex exigere est ausa. Quin & in tẽplo quotidie magno animorũ consensu perseuerabant deprecantes, gratias agentes deo, ac mutua cõfabulatione semet exhortãtes, aliosq̄ quoscũq̄ possent ad Euangelicũ fœdus allicientes. Deinde toto die talibus studijs peractõ, per singulas domos frangebant panẽ, atq̄ inuicẽ capiebant cibũ, incredibili gaudio, ac syncerissima simplicitate cordis collaudantes deũ, cuius beneficio tantã gratiam erãt cõsequuti. Apud uniuersam uero plebẽ erant fauorabiles & gratiosi. Quis enim nõ amaret homines innoxios, omnibus benefacere paratos, in quibus uidebant tantam dei uirtutem cũ tanta modestia tantaq̄ lenitate cõiunctã? Annotabis hic Theophilẽ, exordiũ ecclesiæ ex cõcordia & gaudio feliciter sumpsisse auspiciã. Non potest nõ esse cõcordia, ubi est spiritus ille pacificator omniũ: non potest non esse gaudiũ, ubi pura est cõscientia, & certa de promissis Euangelij fiducia. Cæterũ ut in perdendo Iesu, nusquã non adsunt pontifices, pharisei, scribæ & primores populi, ita hic in felicibus auspicijs nascẽtis ecclesiæ nulla horũ mentio. Nullus ad hoc contuberniũ coactus uenit, nulla uis cõtinebat eos in fœdere. Sponte perseuerabant, qui accesserant: & dominus indies alios atq̄ alios attrahebat, quos destinauerat ad salutẽ, paulatim emergente grano sinapis, late suos ramos sparsuro per orbem uniuersum. CAP. III.

Imul autem cum alijs Petrus & Ioannes ascendebant in templum ad horam uergentis iam diei nonam, qua quum alij uel ludere soleant ebrij, uel dormire, illi consueuerant sacris precationibus

nibus

nibus uacare, ieiunantes usq; ad uesperam. Procedebant duo proceres ordinis apostolici, nullis equis aut mulis, nullo satellitio regio, sed audi pompam apostolicā. Sedebat pro templi foribus quidam populo notissimus mendicus, qui fuerat claudus ab utero matris. Tantū autem erat corporis uitiū, ut à baiulis gestaretur. Huius calamitas, ut fit, multos alebat. Nam eū ad quæstū exponebant quotidie ad portam templi, quam uulgus speciosam uocat, ut ab ingredientibus (nam hæc erat frequentissima) peteret eleemosynam. Habet suum ingenium mendicitas, nouit eos, qui templū ingrediuntur, aut sic esse affectos, ut libentius dent eleemosynā, aut sic affectos uideri uelle. Is ubi uidisset Petrū ac Ioannem ingressuros templū, comitatus autem indicabat illos esse alicuius precij, & uultus ipse benignitatē præ se ferebat, petebat ab eis eleemosynam. Hic spiritus sanctus submonebat apostolos, adesse tempus ædendi miraculi. Itaq; Petrus una cū Ioanne defixis in claudū oculis, ait illi: Aspice in nos. Ad intuitū ad hanc uocē factus alacrior mendicus, intendebat oculos in illos, sperans futurū, ut aliquid ab illis acciperet. Stipem flagitarat, stipem expectabat, integritatem membrorum non ausus est emendicare, quia nō sperabat illos posse dare. Et tamen animus illi nescio quid bonæ rei præfagiebat. Tum Petrus magnificam illam ac uere summo Christi uicario dignam uocem ædidit, dicens: Argentum & aurū, quod tu expectas, non est apud me. Quod autem nō ex meo, sed cœlesti benignitate ad manum est, quoq; tu magis eges, hoc tibi do. In nomine Iesu Christi Nazareni surge & ambula. Simulq; apprehensa dextra claudi subleuauit eum. Nec mora protinus cōsolidatæ sunt plantæ eius ac tali, sic, ut non ægre assurgeret, sed exiliens cōsisteret pedibus suis, & ambularet quocunq; uellet. At ille letus tam insperato beneficio, unā cum apostolis ingressus est templum, ambulans alacriter ac præ gaudio saliens, ac gestiens, deumq; laudans, unde nouerat hoc beneficium esse profectum. Dei beneficia cælare, ingratitude est: homini ascribere, impietatis est. Totus autem populus, qui frequens aderat in templo, conspicatus est hominē à baiulis gestari solitum, nunc ambulatē alacriter suis pedibus, ac laudantem deum. Agnoscebant autem illum omnes, esse eundem hominem, qui quotidie solitus esset sedere ad portam speciosam mendicandi gratia. Vident subito mutatum. Audiunt agentem gratias deo. Quibus ex rebus uehemens quædam admiratio stuporq; corripuit animos omniū. Porrò quū uiderent Petrum & Ioannem, qui tum ut apostolorum primores plerisq; innotuerant, nam his adhærebat, qui fuerat claudus, & per hos sibi contigisse prædicabat sanitatē, factus est totius populi concursus ad illos. Erant aut in porticu quæ dicitur Solomonis, in qua solitus est uersari Iesus uerus ille Solomon, & in qua nonnunquā disputarat cum pharisæis. Rei nouitas omnium animos perculerat: Petrus ubi uidet populi concursum, nec ignoraret

taret

raret causam rursus hunc in modum exorsus est dicere. Viri Israelitæ, quur super hac re tantopere uos habet admiratio, quasi uobis sit infrequens ac rarum uidere miracula, aut quasi non maiora uideritis superioribus temporibus? Nos uero quur intuemini, quasi nostra uel uirtute uel pietate sit effectum, ut hic claudus uobis omnibus notus nunc ambulet? Non est humanum negocium quod geritur, neq; nouū est quod uidetis, sed olim per prophetas uestros à deo promissum. Vos religiose colitis deū Abraham, deum Isaac, & deū Iacob, quos gloriamini uos habere patriarchas, ac generis autores. Sed huius dei, à patriarchis culti, filium, ad uos uestræ salutis causa missum humili specie, quo magis eum amplecteremini, similem uobis factum, affecistis extrema contumelia. Cæterum ille filium suū humana malicia deiectum, sua uirtute glorificauit, ut multis alijs modis, ita hoc quoq; facto, per illum sub oculis uestris edidit innumera miracula, docuit cœlestem doctrinā. His tantis beneficijs uos nihil cōmoti, post multas contumelias tandem tradidistis illum in manus impiorū, ut occideretur: quūq; Pilatus homo ethnicus, & à cognitione legis & cognitione patriarcharum alienus, pronunciaffet illum absoluendum, ut regem uestrum, ut uirum sanctum ac iustum, uos qui ex propheris debebatis illum agnoscere, palam et constanter abnegastis eum apud prætorium præsidis, dicentes: Non habemus regem nisi Cæsarē. Tantoq; odio sæuistis in illū, ut malueritis ad uestram postulationē uita donari Barrabam, latronē & seditiosum, qui uitam alijs abstulerat, quàm Iesum qui uitā omnibus adferebat. Homicidæ impe-
trafastis uitā, autorem ac principē uitæ immortalis ad mortē adegistis. Sed hunc à uobis interfectum deus, autor omnis uitæ, reuocatū à mortuis donauit immortalitate. Cuius rei nos testes sumus, quibus sese rediuuium exhibuit conspiciendum, audiendum & contrectandum, quem & in cœlum uidimus ascendentem. Præcessit humilitas, quam uestra omnium causa assumpserat: nunc subuectus in gloriam à patre, uirtutem exerit per nos, qui nihil aliud sumus, quàm testes eorum, quæ uidimus & audiuius. Ac per fiduciam, quam habemus in nomine eius, hunc quem uidetis ambulantem, ac nouistis fuisse claudum natum, deus restituit integris pedibus. Nihil hic nobis laudis debetur, neque nostris meritis tribuendum est, nec huius qui restitutus est, sed ut dixi, deus nomen filij sui uoluit esse gloriosum apud omnes, in quo uult omnes suam ponere fiduciam, & spem uniuersæ salutis. Hæc fiducia restituit huic ex natiuitate debili, membrorū integritatem in conspectu omnium uestrum. Hæc non solum arguunt illum esse uiuum, quem putatis mortuum, uerumetiam declarant omnem salutis spem in uno illo collocandam. Nec est quod desperetis fratres, permissu cōsilioq; diuino sic factum est. Peccatum uestrum aliqua ex parte excusat ignorātia humana. Corporis enim imbecillitas obstabat quo minus agnosceretis

sceretis

sceretis illius diuinam potentiam, quam ne principes quidem uestri perfecte nouerant. Quam si pernouissent, nunquam induxissent in animū, omnis gloriæ principem in crucē suffigere. Sic expediebat humani generis salutis, sic deus ab æterno definierat, sic per os prophetarū omnium prædixerat, futurum ut Messias quem redimendis uobis postremo missurus esset, extrema pateretur. Non est mendax deus, quem promiserat se missurum misit: quē uoluit occidi, sic ut uoluit occisus est. Hanc uictimā uoluit immolari peccatis omniū expiandis, per uos immolata est, non sine culpa uestra, sed quæ sit remittenda, si modo pœniteat erroris. Ita fiet, ut quod omniū bono peccastis, uobis quoq; cedat in bonum. Est autē facilis ac parata uenia: Tantum pœniteat malefactorum, non huius tantum, sed omnium, & ad uitæ nouitatem conuertamini: Iesum quem prius negastis, profiteamini regem ac principem uniuersorum: quē ut nocentem damnastis, agnoscite omnis innocentiae fontē & largitorem: quem ad mortē adegistis, credite immortalitatis autorē. Nunc ueniet tempus est, properate interim ad pœnitentiam, & inuenietis misericordiam, ut quū denuo uenerit iudicaturus uiuos & mortuos, & pater quem semel misit humilē uestra causa, denuo miserit sublimem in nubibus, bona fiducia sustineatis faciē illius, quæ terribilis & intolerabilis erit his, qui non egerint pœnitentiam. Cæterū qui interim credentes in nomen Iesu, quem & prophetæ uobis ante multos annos prædicarunt, & nos iuxta prophetarum uaticinia de illo testificamur, pœnitentia deletis peccatis, per fidē illi sese subiecerint, illic refocillationem inueniēt à iusto iudice, qui per pœnitentiā ac fidem in ipsum promisit salutē omnibus. Hactenus peracta sunt, quæcūq; peragenda prophetæ prædixerant. Nec dubitandū est, quin simili fide deus præstiturus sit & reliqua omnia quæ pollicitus est. Rediturus est Iesus Christus, at nō statim rediturus est. Oportet enim prius per uniuersum orbē prædicari Euangeliū dei. Interea ille gloriosus uiuit, sedet ac regnat in coelis usq; ad tempus illud, de quo prædixit Iohel & Malachias, quo restituentur & cōsummabuntur omnia, perfectis cunctis, quæ deus loquutus est per os sanctorum prophetarum suorum omnium quotquot à seculo fuerunt. Omnes enim de hoc uno uaticinati sunt. Mosis grauissima est apud uos autoritas. Siquidem hoc duce reliquistis Aegyptum, peragraastis desertum, accepistis legem. Atqui is uobis hunc Iesum Nazarenū quem occidistis, promisit, ita loquens in libro Deuteronomij: Prophetam excitabit uobis dominus deus uester è fratribus uestris, mei similem, ipsum audietis in omnibus, quæcunq; loquutus fuerit uobis. Futurū est autem, ut quisquis non audierit prophetam illū, exterminetur è populo. Agnoscite Mosis uaticinium, agnoscite uerū Mosen, agnoscite Iesum Christum, natum è stirpe Dauid, è tribu Iuda in ciuitate Bethleem, iuxta prophetarum oracula. Hoc duce deus uocat uos in libertatem æternam

æternam, per hunc defert nouam legem spiritualem & Euangelicam, per hunc offert remissionem omnium peccatorum ac salutem æternam. Hunc ab omnibus uult audiri. Audit autem quisquis credit. Quicumq; crediderit saluus erit, quicumq; recuset credere, eiectus è consortio nomineq; Israelitarum, peribit irrecuperabiliter. Extra Iesum enim nulla est salutis spes. Si creditis Mofi, amplectamini Iesum, quem ille uobis commendauit suo uaticinio. Nec ille tantum de Iesu uaticinatus est, uerum & omnes prophetae à temporibus Samuelis usq; ad Ioannem Baptistam, uaticinia prodiderunt, describentes illius natiuitatem, doctrinã, miracula, afflictiones, ignominias, crucem, sepulturam, resurrectionem, ascensum in cœlum, emissionem sancti spiritus in uniuersos credentes, quorum nihil non uidetur esse factum, propagatione Euangelij per uniuersum terrarũ orbem, dominiq; reditum gloriosum ac consummationem mundi. Quod si estis filij prophetarum, de quo non iniuria gloriâmini, ne diffidite promissis illorum: si filij patriarcharum, intelligite ad uos pertinere pactũ, quod deus pepigit cum Abraham, dicens: Et per semen tuum benedictionem consequentur omnes familie terræ. Hanc benedictionem non prestitit in Isaac, qui mortuus est nec reuixit, sed in Iesu Nazareno, cuius typũ gessit Isaac, sponte semet offerens ad immolationem, quemadmodum Christus obediens patri mactatus est in cruce. Hoc est semen Abraham, per quod non tantum omnes Israelitæ, uerumetiam omnes totius orbis nationes, si crediderint Euangelio, liberabuntur à maledictione peccati, & hanc benedictionem consequentur, ut accepto cœlesti spiritu, uocentur filij dei uiuentis. Ergo promissio dei pertinet quidem ad omnes mundi nationes, sed tamen hoc honoris uobis haberi uoluit, ut uobis primis omnium offerretur, ac iuxta Mofi prophetiam de gente uestra suscitaret ac mitteret uobis, nõ quemlibet prophetam, sed unicum filium suum Iesum, qui deferret benedictionem Abraham promissam à deo. Hæc est autem benedictio, ut unusquisq; parens Euangelico sermoni, conuertat sese à malicia sua, ac Iesum salutis autorem profiteatur.

CAPVT IIII

Dum Petrus cœlestis orator, & Ioannes illius collega his atque huiusmodi sermonibus exhortarentur populum ad amplectendum Euangelium, nemini palpantes, suadentes testimonio prophetarum, terrentes formidine futuri iudicij, rursus lenientes ac pellicientes facilitate paratæ ueniæ, ac certitudine promissæ salutis, colloquium salutiferũ interrumpunt superuenientes sacerdotes, ac magistratus templi, cumq; his Sadducæi. Sacerdotes ac magistratus hoc habebat male, quod homines idiotæ in templo regnarent, ac docerent populũ, in quo non oportebat loqui nisi rabbinos, pharisæos ac scribas, quodq; tam magnifice prædicarent de Iesu, quem ipsi ueluti nocentem ad mortem adegerant.

adegerant, cuius nomen abolitum esse cupiebant. Sadducæos autem illud peculiariter urebat, quod prædicarent Iesum à morte reuixisse, quodq; per hunc omnibus pollicerentur resurrectionem. Nam Sadducæi nec angelos esse credunt, nec animas à morte corporis superstites. Proinde mentionem resurrectionis non ferunt. Hic rursus oritur pugna pontificum impiorum aduersus Euangeliū, quod Iesus suis discipulis prædixerat fore. Sed quem admodū malicia, quo magis obluētata est, hoc magis illustrauit gloriam Iesu: ita quo magis rebellant aduersus Euangelij præcones, hoc uehementius erumpit uis Euangelici sermonis. Quid sit? Non disputatur, sed iniiciuntur manus in apostolos. Pertrahuntur in carcerem, producendū in diem crastinum. Tum enim appetebat uespera. Non deerat impia uoluntas sacerdotibus inibi statim occidendi discipulos Iesu, sed obstat rursus metus populi, & quæritur prætextus nefario sceleri, ut quod facerent, iure facere uiderētur. Sed quemadmodum in Christum nihil ualuit illorum malicia, nisi posteaquam ipse mori uoluit, ita in Christi discipulos nihil poterit illorum conspiratio, prius quàm ueniet ille dies, quem cuiq; præscripserat cœlestis pater. Christus enim erat in apostolis. Nec tamen fuit infrugifera concio duorum apostolorum, licet interrupta per sacerdotes. Multi siquidem ex his qui sermonem apostolicum audierant, persuasi crediderunt. Crescit sarena, dilatatur granū sinapis, spargit se uis Euāgelici fermenti. Iam enim numerus credentium accreuerat usq; ad quinq; uirorum milia. Agnosce popularem esse rem Euangelium, qui cum raro cōuenit huius mundi magnatibus. Agnosce successum Euangelicum. Primores ducuntur in carcerem, nec obluētantur ipsi, nec tumultuatur populus, nihil aliud doctus, quàm obedire & fidere Christo. Postridie coit sceleratum concilium, nusquā concors nisi ad perdendum Iesum, & ad opprimendam ueritatem. Conueniunt sacerdotes cum templi magistratibus, simulq; populi seniores cū scribis Hierosolymitanis. Ad hæc Annas summus pontifex, & Caiaphas ob affinitatem huic adhærens, præterea Ioannes & Alexander, tum inter sacerdotes præcipui, denique quotquot erant ex genere sacerdotali, in quo tum quo quisq; erat autoritate superior, hoc erat sceleratior. Atque hæc ipsa primorum tam anxia diligentia satis arguit rem non esse uulgarem, in qua coerenda tam sunt solliciti. Quid enim est quod sibi metuāt à paucis, obscuris, & indoctis, hominis damnati & crucifixi discipulis? Producentur è carcere Petrus & Ioannes, statuuntur in medio tanquam rei. Quis idiota non obstupesceret conspecto concilio tam frequenti, tamq; magnifico? Magno fastu confidebant pontifices & sacerdotes religionis proceres: tum magistratus, deinde seniores populi, nihil aberat autoritatis. Inclementiam uero & iniquitatem iudiciorum iam uiderant in præceptore suo Iesu. Et tamen adstant serenis & intrepidis uultibus. Nimirū dominus Iesus illis hæc omnia

C prædixerat

prædixerat euentura, & animos illorum aduersus huiusmodi casus armauerat. Hic mihi rursus agnosce exemplū eius iudicij, quo damnatus est Iesus. Interrogatione captus est. Percontatur igitur & hi de claudo restituto: Qua uirtute aut quo nomine facitis istud? Poterant hoc in templo sciscitari prius quam eos ducerent in carcerem, poterāt cum ipso populo didicisse: quandoquidem Petrus huius facti dilucide reddidit rationem. Sed maluerunt auspicari à contumelia. Nec post quæritur ueritas, sed lædendi captatur occasio. Erat hoc argumentum mox desituri sacerdotij, quum pleni uirtijs nihil haberent, quo tuerentur autoritatem suam, nisi coniurata concilia, carceres & mortes. Quid hic agit Petrus ille, qui ad minas mulierculæ ancille ter abiurauit dominum? Num expauescit? Num obortis tenebris obstupescit? Num uox faucibus hæret? Nihil horum. Quid ita? Nimirum alius erat factus. Tunc humano ductus spiritu, pollicebatur ingentia, ac mox oblitus temere promissorum, fugit & peierauit: hic autem plenus spiritu sancto, fortiter atq; ex tempore causam perorauit, admirabili prudentia temperans orationem, ut nec libertas exiret in conuiciū, nec lenitas saperet adulationem aut metum, sed huc tenderet totius dictionis apparatus, ut per Iesum salus contingeret omnibus. Petrus itaq; hunc in modū loquutus est. Principes populi & seniores audite: Equidem demirabar quamobrem essemus iussi duci in carcerem, quū nobis nullius essemus facinoris cōscij, quandoquidem principes non nisi ob malefacta solent homines in carcerem ducere. Nūc si, ut uideo, nullum crimen intenditur, neq; maleficium obijcitur, sed de beneficio collato in hunc hominem antea debilem & contractum, nunc sanum & integrum, examinamur, non grauabor uobis reddere rationem. Est enim hoc nostri muneris, omnibus placide reddere rationem de fide Euāgelica, si quis cupiat discere. Proinde notum sit hoc omnibus uobis, qui primores estis, nec uobis tantū, sed & uniuerso populo Israelitico: quod enim docemus ad omnium salutem pertinet, siue principum, siue plebeiorum: quod hic quem uidetis adstare nobiscum membris integris ac sanis, quum omnibus notum sit, antehac à baiulis gestari solitū, beneficium hoc nec arte magica, nec humana uirtute, nec nostris meritis fuerit consequutus, sed per inuocationem domini nostri Iesu Christi Nazareni, quem uos ante dies paucos per Pontiū Pilatum adegistis in crucem. Verū hunc deus suscitauit à mortuis, & immortalitate donatū præfecit uniuersis. Itaq; nunc nominis illius uis idem agit in sanandis & seruādis hominibus, quod ipse præsens agere consueuit in terris. Nimirū hoc est, quod prædixit psalmi prophetia de lapide ab hominibus reijciendo, sed à deo subuehendo. Hic est enim lapis ille, qui reprobatus est à uobis edificātibus synagogam. Vnde uos illum ceu reprobum eiecistis, sed à deo factus est caput anguli, suo robore totum ædificium ecclesiæ, ex utroq; populo gentium & Israelitarum

tarum

tarum ædificandæ cōplexurus. Per hunc pater cœlestis offert salutem omnibus, nec est cuiquā ulla salutis spes nisi per Iesum. Scio apud uos grauem ac sacrosanctam esse auctoritatem Mosi, patriarcharum & prophetarū. Sed ita uisum est patri, ut per solum filium suum omnibus sit parata salus, unde & Iesum appellari uoluit. Nec enim datum est aliud nomen sub cœlo, nec dabitur aliud, per quod oporteat saluos fieri. Non est igitur quod miremini, tantum in hoc claudo ualuisse nominis huius inuocationem, quū huius uirtute sit parata salus æterna omnibus ipsum inuocantibus. Hæc ubi loquutus est Petrus, quotquot erant in eo concilio, perspecta libertate constantiaq; Petri & Ioannis, quæ sese ipso etiam uultu proferebat, comperitq; quod homines essent illiterati ac plebei, admirabantur, unde tantum fiducia, unde tantum eloquentiæ, unde prophetarū cognitio. Deniq; cœperunt eos agnoscere, quod fuissent affectatores Iesu, quem per inuidiam occisum fuisse, ipsi sibi erant consci. Magnū scrupū iniebat animis illorum, tam imperterrita plebeiorum & illiteratorū hominū libertas, quos nec domini suppliciū, nec tam celebris concilij splendor & autoritas uel tantillum commoueret. Conspiciebant hominem ipsum adstare toti populo notum, qui natus insigniter claudus, iam alacriter ambularet. Res erat peracta subito, nec in occulto, sed pro templi foribus, nō magicis artibus, sed inuocatione nominis Iesu, quem illi iam putabant extinctum. Factum erat euidentius, quàm ut negari posset. Nec erat calumniandi occasio. Quid enim fauorabilius, quàm misero gratis dare sanitatem? Nihil itaq; respondēt apostolis, nec enim erat quod responderent, quandoquidem quod factū erat, nec refellere poterant, nec probare uolebant. Proinde iussis apostolis unā cum sanato è concilio secedere, consultant inter sese, conferuntq; consilia dicentes: Quid faciemus hominibus istis, quamlibet literarū rudibus ac plebeijs? Quandoquidem hoc insigne miraculū per illos æditum esse, notius est omnibus habitantibus Hierosolymis, quàm ut inficiari possimus. Si negemus factum, nihil aliud lucrifaciemus, q̄ impudentiam: si damnemus ac puniamus, uidebimur inclementes & iniqui, ac magis etiam populum in nos iritabimus. Nihil superest, nisi ut mitiore consilio utentes, curemus ne malum hoc, utcunq; natum, latius serpat ac diuulgetur in populū. Solent enim huiusmodi pestes semel natæ, si exagites, inualescere, latiusq; grassari, quàm si negligantur. Consultum itaq; uidetur, ut abstinemus à supplicio, sed atrocibus minis territemus eos, ne posthac cuiquam hominū, neq; Iudæo, neq; alterius nationis uerba faciant de nomine Iesu. Hæc sententia, qua nulla dici potuit stultior, placuit toti concilio, & in hanc itum est pedibus magno consensu. Iam conspexerant constantiā ac fortitudinem apostolorum. Videbant rem esse notam toti populo, intelligunt nomen illud Iesu, tam efficax, tamq; salutiferū esse. Qua nam igitur fronte iubent aut sperant posse

supprimi, præsertim, quã ipsis per idem nomen liceat assequi salutem æternam. Nimirum talia sunt consilia principum & pontificum, sacerdotum ac primorum, quoties humano spiritu cogitur cõcilium. Sunt & illic nonnunquam, qui quid rectum sit perspiciant, uerum id si sequantur, uident paratam iacturam suæ gloriæ, dispendiũ rei, aut aliud huius generis incommodum. Comprobata suffragiis omnium hac sententia reuocantur apostoli, denunciatur illis totius concilij nomine, ne cui mortalium, uel clam, uel palam, uel publice, uel priuatim, uel domi, uel foris docerent Iesu doctrinam, aut omnino mentionem eius nominis facerent. O stultam mundi sapientiam. Extinctum in sepulchro retinere non potuerunt, & nomen quod semper à morte solet inclarescere, conantur sepelire. Petrus & Ioannes, ubi magna cum autoritate recitatum esset cõcilij decretũ, fortiter quidem, sed citra contumeliam responderunt: An iustum sit in cõspectu dei uestris iussis obtemperare potius quã dei, uos qui legis præcepta tenetis iudicate. Sic deus per ora prophetarũ futurum prædixit, sic Christus dei filius nobis præcepit, sic spiritus cœlestis, quem ille se nobis à patre missurũ promiserat, animis nostris dictat ac suggerit, ut ad salutem omniũ prædicemus nomen domini Iesu Christi, testificantes quæ uidimus & audiuimus. Si quod rectum est iudicaueritis, submittetis & uos ipsos iudicio diuino. Sin secus, quicquid de nobis statueritis, nos certe non possumus non loqui, quod oculis uidimus, quod auribus audiuimus, & quod deus omnibus hominibus præferendus uult apud omnes prædicari. Hoc responso tam masculino, tamquã libero accepto, consultores illi nihil aliud quã minitantur, ac territare conantur. O deploratũ concilium, non habent argumenta, quibus persuadeant: non habent rationes, quibus coarguant: non habent testimonia scripturarũ, quibus doceant. Tota autoritas in minis est. O semper timidam impiorũ conscientiam. Cupiebãt punire innocentes, aderat peruersa uoluntas, sed principes metuunt plebeios, magistratus priuatos, tam multi paucos, armati inermes, docti indoctos. Non habent apostoli satellitium, non cõiuratos dignitatum ordines. Sed habent quiddam, quod nulla potestas mundi præstare ualet: In nomine Iesu surge & ambula. Ad benefaciendum potentes sunt, ad lædendũ inermes. Itaque apostoli ex eo cõcilio tum quidem dimissi sunt, minis onusti. Non enim primores deposuerant animi maliciam, sed differebant occasionem aliam uenaturi. Non enim inueniebant rationem puniendi eos, id quã ob populum, quem deo cõtempto metuebant. Omnes enim laudibus uehebant, id quod factum erat in sanando claudo. Et hoc factum apud omnes erat euidentius, quod is in quo proditum est hoc miraculi, natu maior esset annis quadraginta. Sic natus erat, & tot annis ostentat mendicus suum malum, ut nemo calumniari posset, uitium fuisse simulatum aut leue. Petrus autem & Ioannes dimissi à concilio redierunt ad

suos

suos, congregatos in cœnaculo, iam de euentu sollicitos, atq; illis exposuerunt rem omnē ordine, quid obiecissent principes, quid ipsi respondissent. Hic uero mutua charitas gaudia cumulauit. Gaudebant discipuli dimissos apostolorum proceres. Gaudebant apostoli, gaudium hoc discipulis benignitate domini contigisse. Sic deus omnia temperat suis famulis, ut læta tristibus misceat, quo possint sustinere, utq; uicissim pro lætis agant gratias, pro tristibus dominum deprecentur. Cœtus itaq; posteaquã audisset narrationem apostolicam, magno consensu sustulit uoces suas ad dominum, cuius beneficio cœpisset succedere res Euāgelica, dicens: Domine deus omnipotens, qui uerbo tuo condidisti cœlum, terram ac mare, & quicquid in his est: cuius sanctissimæ uoluntati nulla uis hominum potest resistere: cuius æterna decreta nulla potest hominum conspiratio labefactare, quod nunc fieri uidemus, hoc olim spiritus tuus sanctus per os patriarchæ nostri Dauid tui cultoris, proloquutus est futurum, dicens: Quare fremuerūt gentes, & populi meditati sunt inania: Astiterunt reges terræ & principes conuenerunt in unum aduersus dominū & aduersus Christum eius. Agnoscimus fidem uaticini. Quod ille spiritu tuo afflatus uidit futurū, hoc nos re ipsa & factum & fieri uidemus. Vere enim in hac ciuitate, quæ pietatis habet professionem, aduersus omnis pietatis magistrū ac ducem sanctum filium tuum Iesum, quem tu unxeras unxione cœlesti: conuenerunt terreni reges Herodes & Pontius Pilatus, unā cum gentibus & populis Israel, impijs consilijs agitantes, ut ea facerent, quæ tu inuincibili uirtute tua, & æterno consilio tuo decreueras, ut ad salutem humani generis fierent. Quisquis autem conspirat aduersus filiū tuum Iesum abs te missum, is conspirat aduersus te. Et ecce rursus coit concilium frequens primorū aduersus sanctum nomen filij tui Iesu. Tu uero quemadmodū Iesum ab illis interfectum excitasti à mortuis, & in cœlos ad regni consortiū subuexisti, irrisi illorū concilijs, ita nunc quoq; aspice in minas illorum, ne præualeant, sed da seruis tuis robur ac fiduciam, ut summa constantia proloquantur sermonem Euan-gelicum, qui tuus est, non hominū, nimirum nobis abs te per filium tuū delatus in terras: & quemadmodum claudi sanati miraculum plurimos attraxit ad professionem nominis Iesu, coniuatos autē aduersus Iesu gloriam principes terruit, ita & in posterum adsit illis manus tua omnipotens, ut sanandis & alijs, ac similibus miraculis & prodigijs ædendis per nomen sanctum filij tui Iesu, clarius ac latius elucescat Euangelij tui gloria, frustra frementibus his, qui tibi tuoq; filio rebellant. Hæc quū unanimiter essent precati, commotus est locus in quo erant congregati. Nam eo signo dominus indicabat preces exauditas, ac uota rata fore. Nihil enim tam efficax quàm deprecatio consentientis ecclesiæ. Siquidem magna uis sit oportet, quæ terram immobilem concutiat. Non erat hoc inane signum, ilico renouatus &

C ; auctus

auctus est in omnibus uigor sancti spiritus, adeo ut non solum ob minas principum non celerent Euangelicam doctrinam, uerum etiam liberius ac fortius, atque etiam plures quam ante, prædicarent nomen domini Iesu. Hæc est enim natura profectus Euangelici, ut sicuti crocum & alia nonnulla per iniuriam felicius proueniunt, ita aduersus opprimentem mundum magis insurgat & eluctetur. Iam intra paucos dies accreuerat ingens numerus profitentium nomen Iesu. Et ut intelligas hanc conspirationem non esse humanam, inter tam multos nulla erat ambitio, nulla inuidia, nullæ rixæ, nulla contentio, sed tantus erat cōsensus, tanta tranquillitas, ut diceres, omnibus esse cor unum & animam unam. Iam enim defierant suo quisque duci spiritu, qui tam uariis est in hominibus, ut egre reperiatur duos germanos, qui inter sese consentiant. Sed uno spiritu Iesu reguntur omnes. Hinc ille tantus cōsensus tot hominum, alioqui sexu, ætate, fortunis inter sese dissimilium, ut non solum illa essent omnium communia, quæ sine dispendio impartientis communicari solent, quod genus sunt doctrina, consilium, admonitio, consolatio, exhortatio, uerum etiam facultates, quæ dispendio possessoris communicantur alijs, & ideo uix inuenias, qui sustineant hic esse liberales. Inter hos autem harum quoque rerum tanta erat cōmunio, ut nemo ex his, quæ possidebat, uel diceret aliquid esse suum. Proinde qui de suis facultatibus impartiebat, nihil gratiæ reposcebat ab his quibus cōmunicabat, quod id quod dabatur iudicaret esse eius, cui erat opus, sibi quoque raptor & iniquus uideretur, si quid apud se detinuisset, quod fratris egestas postulabat. Apostoli uero, qui huius nouæ ciuitatis uelut principes erant, inopes rerum, sed spiritus sancti dotibus opulenti, indies magis ac magis augebant multitudinem, ingenti animi robore, magna quoque potentia miraculorum testificantes de resurrectione domini nostri Iesu Christi. Hoc enim in primis erat testimonio miraculorum persuadendum. Nam morientem plerique uiderant, & sepultum non pauci nouerant. Itaque sub fortissimis ducibus nouus ille populus felicissime degebat, cōcordia sarciente quod deerat facultatibus. Quum enim essent plerique tenues, tamen nullus erat inter illos egens. Quotquot enim erant possessores agrorum aut ædium, diuendebant ac precia rerum uenditarum adferrebant ac deponebant ad pedes apostolorum, ut illorum arbitrio, quos habebant patrum loco, res cōmunis distribueretur. Porro quanta erat simplicitas in his, qui precia possessionum suarum adferrebant, tanta erat synceritas in his, qui distribuebant. Rara est inter pecuniarum dispensatores fides. Hic nullo delectu personarum pro cuiusque necessitate distributio peragebatur. In hac multitudine erat Ioseph, cui cognomen ab apostolis additum est Barnabas, quod apud Syros sonat, filius consolationis, genere Leuites, patria Cyprius. Hic quoniam magnis dotibus inter ceteros eminebat, unde ob gaudium, quod ex huius accessu contigit multitudini, dictus est Barnabas

bas

bas, multis exemplo fuit, ut Euangelicam imitarentur liberalitatem. Quum enim haberet in Cypro fundum, uendidit illum, & attulit precium ac deposuit coram pedibus apostolorum, ueluti rem uilem & aspernandam. Tanta autem erat apostolorum sanctitas, ut hinc sibi nihil decerperent præter cæteros.

CAPVT V

Quemadmodum autem Barnabæ simplicitas multos commouit ad liberalitatis æmulationem, ita paratum est exemplum ad deterrendos omnes, ne quis in negotio spirituali fraudulentiam admisceret. Amat enim spiritus simplicitatem cordis, & odit omnem fucum ac simulationem. Sic inter duodecim apostolos paratum est exemplum Iudæ, ne sibi quisquã fideret, sed omni solitudine perseueraret in officio. Erat autem in hac multitudine uir quidam nomine Ananias, parum respondens suo nomini, propterea quod ipse parum responderet gratiæ dei. Huic erat uxor nomine Sapphira, marito similis. Ananias igitur, quum uideret aliorum simplicem ac spontaneam benignitatem apud omnes laudibus uehi, gloriæ studiosior quam pietatis, uendidit agrum suum, ac præcij portionem aliquam detraxit ac seposuit, id est cõscia & approbante uxore, ueluti partiens pecuniam, ut altera parte mercaretur laudem & opinionem pietatis, alteram sibi seruaret, si qua necessitas incideret: nimirum diffidens spiritui sancto, magis se sibi prospiciens, quam fratrum contubernio: sic cogitans apud sese, si cæteri periclitabuntur fame, mihi certe prospectum est. Hæc cogitatio nec erat toto pectore fidentis Christo, qui pollicitus erat nihil defuturum quærentibus regnum dei & iusticiam eius, nec erat habentis cor unum & animam unam cum cæteris. Quum igitur ex precio diuenditi agri partem aliquam præcij attulisset ad pedes apostolorum, Petrus afflatu spiritus diuini, quo plenus erat, intelligens hominis impiam simulationem, ait: Anania, quum te semel spiritui sancto dedicaris, quumque huius uim tot argumentis perspexeris, quum rursus impleuit animum tuum spiritus satanæ, ut mendacio uelut illudens spiritui sancto, qui falli non potest, furtim detraheres de precio fundi tui, & istud omnium perniciosissimum exemplum induceres in hanc congregationem? Si nos nolentem impulissimus te ad uendendum agrum tuum, erat fortasse quum simulares, nunc quum ultro feceris quod fecisti, quorsum attinebat benignitatis exemplum fucum simulationis uitare? Nonne prorsus tibi manebat fundus tuus si uoluisses? Nonne etiam posteaquam uendideras, licebat totum precium seruare tibi? Laudatur eorum simplicitas, qui sponte quod habent proferunt in medium. Nemo uero cogitur à nobis id facere, si nolit. Vnde igitur induxisti in animum facere fucum in hoc negotio? Non es mentitus hominibus, sed deo. Quod si deum credis posse falli, impie de illo sentis. Sin credis illum nihil latere,

aut contemnis illius iusticiam, aut putas fauere fraudulentiae. Ananias autem sentiens, animi sui fraudulentiam nequaquam fugere apostolos, obiurgatione tam seuera percussus, subito cecidit & expirauit. Perijt unus, ut multorum saluti consuleretur. Nam huius facti rumor ubi permanauit ad ceteros, omnibus magnū terrorem iniecit, ne quid simile auderent aduersus spiritum sanctum. Iuuenes autem surgentes amouerunt cadauer, & elatum sepelierunt. Non merebatur ille sepulturam, sed amouendus erat, ne funesta ret puram & sanctā congregationem. Fortassis succurret hic alicui demirari Petri austeritatem in Ananiam, qui tanta lenitate dudum ad ueniam inuitarit eos, qui crucifixerant Iesum, tribuens ignorantiae, quod factū erat, & offerens poenitentibus salutem aeternam. Hic ob paululum pecuniae detractum à benignitate, saeva obiurgatio, nec ulla ueniae spes ostenditur. Nimirum dominus Iesus, qui per baptismum uniuersos homines inuitari iusserat ad salutem, cōdonatis peccatis omnibus, paucorū exitio docere uoluit, quanto grauius sit post acceptam Euangelij gratiā ac lucem relabi in peccatum, non iam per incogitantiam aut inscitiam, sed per destinatam simulationem. Sciebat autem praecipuam Euangelicae synceritatis pestem ex hypocrisis & auaricia nascituram, & ob id in ipso statim ecclesiae nascentis exordio aeditū est exemplū insigne: per quod admonerentur omnes, neminem euitaturum ultionem diuinā, quisquis Ananiam imitaretur, etiamsi hic non statim nocentem sua poena corripere. Non enim hic agebatur de iactura precij, sed diffidentia erga deum, de irrisione spiritus sancti. Petrus autem non inflixit poenam, sed obiurgationis infudit acrimoniam, ut sanaret. Ille uero nec prorumpens in lachrymas, nec poenitentiae uocem aedens, ultione diuina percussus est. Ac mira dei clementia, percussus est unus, ut seruarietur multi. Iusticiae exemplum est aeditū in eum, qui perijt: misericordiae donum effusum est in plurimos, qui huius exemplo cauerunt à peccando. Intercesserat trium ferme horarū interuallum, & ecce coniunx Ananiae, nesciens quid accidisset marito, ut homines ferè domestica mala sua resciscunt ultimi, ingressa est, conscia fraudulentiae mariti, falsae laudis portionem sibi quoque uindicatura, cuius impijs cogitationibus respondens Petrus, ait: Dic mihi mulier, num tanti uendidistis agrum, & non pluris, quā hoc habet precium? Illa nimium marito similis, impudenter respondit. Etiam, tanti uendidimus. Tum Petrus ad illam: Quid ita conspiratū est inter te & maritum tuum, ut mendacio tentaretis non nos, sed spiritū domini, quem uidetis operantem in nobis? Quoniam autem tibi libuit esse sociam marito in hac impia simulatione, eris & supplicij consors. Ecce pedes eorum, qui sepelierunt uirum tuum adsunt ad ostium, ijdem efferent te. Ad hanc uocem ilico collapsa mulier expirauit. Simul ingressi sunt iuuenes, ac reppererunt mulierem mortuam. Extulerunt igitur eam, ac sepelierunt iuxta uirum suum.

Seuerum

Seuerum exemplum, sed salutiferum, nec sæpius quàm semel ab apostolis proditum. Quanc̃ Petrus, quo nihil erat mitius, nõ hic inflixit supplicium, sed afflatus spiritu denũciauit. Petrus tum instinctu diuini spiritus sciebat, quid esset actum, & quid esset futurum. Deus autem quem nihil fugit, pœnam sumpturus est de his, qui fucò illudunt uiris apostolicis, etiam si tales sint, ut falli possint. Nec enim hoc donũ spiritus, quod tum aderat Petro, perpetuũ est omnibus. Nunc uide mala ex re bonũ fructum. Ex duorũ iusto interitu, ingens timor obortus est per uniuersam ecclesiam credentium, quin & alios, qui nondum crediderant, huius exempli terror inuaserat. Cæterum per apostolos multa & magna miracula prodebantur apud populum, quò perspicuũ esset omnibus, rem non esse uirium humanarũ, sed uirtutis diuinæ. Quotquot autem adhæserant Euangelio, uersabantur unanimiter in porticu, quæ dicitur Solomonis. Non enim iam latere cupiunt, sed tempus erat, ut candela imposita candelabro luceret omnibus ingredientibus domũ. Cæterorũ autem, qui nondum dederant nomen in baptismo, nullus audebat se illis coniungere. Videbant enim populum deo sacrum, ac religione quadam abstinebant ab illorum cõgressu, quemadmodum solent profani ab his quæ templo dicata sunt tẽperare. Nec enim oderat eos populus, sed ob insignem dei uirtutem in illis refulgentem suspiciebat ac reuerabatur. Quanc̃ & Ananiæ Sapphiræc̃ exemplũ multis incusserat terrorem, ne quis fecte semet adiungeret. Porro magis ac magis indies accrescebat multitudo credentium domino, uirorum simul ac mulierum, in tantum ut uulgo in plateas exponerent ægrotos, quic̃ pedibus suis ingredi non poterant ob morbi magnitudinẽ, eos in lectulis ac grabbatis proponebant in publicũ, ut adueniente Petro, uel umbra prætereuntis obumbraret aliquem illorũ. Nimirũ his exhibita est promissio domini Iesu, qui de discipulis dixerat: Et his maiora facient. Cõtactũ fimbriæ Iesus sanauit aliquot, umbræ contactu neminẽ sanauit. Indies latius sese spargebat miraculorum fama, adeo ut ex uicinis quoq; ciuitatibus magna uis hominum accurreret Hierosolymã, adducens secum uarijs morbis obnoxios, & ab impuris spiritibus uexatos, qui sanabantur omnes. In tam admirabili rerũ successu conuenit obseruare inuictam apostolorũ modestiam, qui nihil hinc sibi uindocabãt gloriæ, sed laudẽ uniuersam in nomen domini Iesu referebãt. Quum igitur hunc in modũ feliciter inclaresceret nomen Iesu Christi, seseq; quotidie latius diffunderet Euangelicæ doctrinæ fragrantia, nõ tulit ueræ religionis incrementum falsæ religionis antistes Annas. Huic præter cæteros potissimum adhærebant, qui pertinebant ad sectam Sadducæorũ, quod præcipua testificatio apostolorum erat de resurrectione domini nostri Iesu Christi. Quæ res mitiores fecerat pharisæos, qui resurrectionem asserunt aduersus Sadducæos. Decretum erat, ut res orta, dissimulatione cõsopiretur

consopiretur. Sed malicia uicit consilium, ac furor metum excussit. Nam sacerdotum princeps commotus zelo satanę, unà cum Sadducęis manus iniecit in apostolos, ac posuerunt illos non iam in priuato carcere, uelut examinandos, sed in publico tanquã in manifesto scelere deprehensos. Delectus erat carcer insigniter munitus, ne quã possent elabi, ne ue per tumultum plebis eripi. Verum Euangelicus sermo nec uinciri, nec includi potest consilijs humanis. Iesus enim qui protector est suorũ, misit angelum suum, qui noctu referatis carceris foribus eduxit illos, & ait: Ne quid uos perturbet sacerdotum malicia, quin potius tanto constantius, quã cœpistis pergite. Ite, & in ipso templo stantes prædicate populo, quicquid uobis mandauit prædicandum apud uniuersas orbis nationes. Erat aliquando tempus, quũ se uetaret prædicare Christum. Nunc adest illud tempus, de quo uobis dixerat: Nihil occultum, quod non reuelabitur: & quæ nunc in aurem auditis, prædicate in tectis. Hac exhortatione angeli, facti animatiores apostoli, diluculo ueniunt in templũ, atq; ex more docent frequentem multitudinem. Summus autem pontifex ignarus, quid gestum esset noctu per angelum, adiunctis sibi Sadducęis, & quos habebat certos suæ sententiæ suffragatores, uenit in concilij locum. Eò conuocatũ est uniuersum concilium sacerdotum, magistratuũ unã cum toto ordine seniorũ gentis Israeliticę. Iam enim ob contumaciam facti iritatiores decreuerant atrocius aliquid in eos statuere. Atq; hic interim considera lector maliciosam impudentiam sacerdotum, qui quũ nihil haberent, quod merito criminarẽtur in apostolis, tamen frequenti concilio peragunt, quicquid libuit, ut quod erat impium, hoc ipso iustum ac rectum uideretur, quod totius concilij consensu decretũ fuisset. Vbi magnifice suo quisq; loco confedere proceres, missi sunt uiatores, qui reos è carcere eductos sisterent in confessu. Ventũ est ad carcerem, reperi sunt custodes ad ostium carceris excubantes. Apertum est ostium. Ingressi nullum apostolorũ repererunt: nec ullum uestigiũ, quã fuissent elapsi. Itaq; ministri reuersi ad concilium, quod uiderant renunciant. Carcerem quidem, inquiũt, inuenimus summa diligentia clausum, & custodes adstantes ad ostium. Cæterum ubi patefacto ostio sumus ingressi, neminem illic offendimus. Ea res uehementer perturbauit omniũ animos, præsertim eorum, qui magistratus erant templi ac sacerdotũ principes, iamc; ancipites consilij ambigebant, quorsum hæc res esset euasura. Interea dum hærent, dum consultant, dum trepidant, interuenit quidam, qui tristi nuncio magis etiam illorũ animos perturbaret: Ecce, inquiens, uiri illi quos heri inclusistis carceri, nũc in templo stant ac docent frequentem populũ. Tum ex sacerdotum sententia magistratus templi, quoniã ad ipsos proprie pertinebat curare, ne quid fieret in templo secus quã oporteret, abeunt in templum, ad iuncto sibi satellitio ministrorum aduersus uim populi. Reperiunt id quod erat

erat

erat nunciatum, stantes illos in templo, ac frequenti multitudini concionantes de Iesu. Non tamen iniiciunt manus, quemadmodum ante fecerant. Videbant enim numerosam populi multitudinem: ac metuebant, ne si quis tumultus fuisset exortus, lapidarentur. Sed nec talis erat illa multitudo, ut uim pararet, nec tales apostoli, ut ui defendi cuperent. Aderat infracta animi constantia, sed absq; ferocia. Vident eos per quos pridie fuerant ducti in carcerem. Nec sibi tamen metuunt, nec fugiunt, nec sermonem Euangelicum interrumpunt, donec magistratus illis placido sermone persuaderet, ut uenirent in concilium. Paruerunt apostoli, ne publicam potestatem uiderentur contemnere. Dominus enim non docuerat illos, ne irent uocati, sed ut intrepide loquerentur. Ventum est in conciliū, statuuntur in medio tam magnifici cōfessus, duo piscatores, cum simili comitatu. Tum Annas sacerdotum omnium princeps, magna cum autoritate, nec minore supercilio, sic exorsus est: Nōne proximo concilio ex tantorum uirorum autoritate etiam atq; etiam precepimus uobis, ne pergeretis docere populum, aut ullam nominis Iesu, quod abolitum esse uolumus, mentionem faceretis apud ullum hominem, nec exterum, nec Iudæum, nec publicè, nec priuatim? Et ecce contempta totius autoritate cōciliij, non solū non siluistis, uerum etiam tanto uehementius prædicastis, adeo ut impleueritis totam Hierosolymā uestra doctrina, rumore eorum quæ facitis ad finitimas etiam ciuitates peruagante. Vultis igitur malicioso studio nobis impingere inuidiam mortis hominis istius. Prædicatis enim palàm illum per nos occisum, id quod negari non potest. Eundem prædicatis iustum & sanctum ac deo probatum, & in nomine illius æditis miracula, nos uidelicet apud multitudinem traducentes & condemnantes impietatis, qui talem ad mortem adegerimus. Hæc erat oratio summi pontificis, quæ nihil habet iustæ defensionis, tantum autoritate territat, ut quod uerum erat, & ob salutem omnium omnibus prædicandum, ob impiorum gloriam sileretur. Nunc contra audiamus piscatorem & Euangelicum pontificem fortissime quidem, sed admixta mansuetudine respondentem apostolorum omnium nomine: Magnifice pontifex, inquit, magistratus, seniores reliquiq; uiri præclari, qui cōsideretis in hoc concilio, nos uestram autoritatem nequaquam contemnimus, sed autoritatem diuinam humanæ præferimus, idq; nos esse facturos respondimus, quum nobis interdiceretis, ne nominis Iesu mentionē faceremus. Neq; puto quenquā esse in hoc cōcilio, qui putet æquū esse, ut ob hominū interdicta negligamus iussa dei, & dum metuimus iram uestrā, incurramus in irā dei. Si uestra iussa consentirent cum uoluntate dei, libenter & uobis & illi satisfacere mus. Nunc quū interdicta uestra prorsus pugnēt cum illius ædictis, quoniam utrisq; satisfacere non possumus, malumus obedire deo q̄ hominibus. Neq; cuiq; inuidiā per nomen Iesu cōflare cupimus, sed omnibus cōciliare salutem

salutem

salutem. Ac uobis etiam magis expedit, ut uestram auctoritatem submitta-
tis uoluntati diuinæ, quàm ut nos huc adigatis nolentes, ut diuinæ uolunta-
ti repugnemus. Nulli non patet remissio peccatorum, si ueritatem Euange-
licam amplectens, resipiscat. Ea sic habet, quemadmodum & antea uobis
exposuimus: Deus patrum nostrorum, quem uos nobiscum colitis, & nos
uobiscum, excitauit à mortuis Iesum filium suum, quem uos interfecistis,
suffigentes in crucem. Sic enim erat definitum diuino consilio, sic erat præ-
dictum à prophetis, ut unus pro salute mundi mortem obiret. Hunc iuxta
corporis imbecillitatem ab hominibus interfectum, deus reuocatum ab in-
feris, sua uirtute subuexit in hanc gloriam, ut omnibus dux esset & salutis
autor, sed præcipue populo Israelitico, & per hunc esset omnibus parata re-
missio peccatorum omnium, qui malorum suorum agentes pœnitentiam,
nomen illius profiterentur. Atq; horū, quæ dicimus, nos sumus testes, qui
prius quàm moreretur, domesticam cum illo consuetudinem egimus, & à
morte rediuiuum frequenter audiuius, uidiuus & cōtrectauimus, donec
omnibus nobis uidentibus ascenderet in cœlū. Quod si leue pondus apud
uos habet nostrum testimonium, testificatur idem spiritus sanctus, quem
ut uidetis effundit in omnes, qui obtemperant Euangelio. Auditis nouas
linguas, uidetis ædi miracula. Nihil hic nostrū est, Iesu spiritus est, qui per
suos ministros exerit uim suam. Hæc uere apostolica oratio, quæ uel terre-
re debuerat illos metu supplicij, uel allicere spe paratæ salutis, magis ex-
sperauit illorum animos, adeo ut ira dirumperentur, & inter se consultarent
de occidendis illis. Iam assueuerant homicidio sacerdotes: & laniandis pecu-
dibus in templo, ad nihil aliud profecerant, nisi ut facilius & homines iugu-
larent. Nulla hic mentio scripturæ diuinæ, nulla doctrina, nulla ratio. Tan-
tum sic iubemus, sic uolumus, aut obtempera, aut morere. Sedebat in eo
concilio Gamaliel, secta pharisæus, ad cuius pedes Paulus apostolus legem
didicit, uir ob insignem legis peritiam ac singularem prudentiam summo
in precio habitus apud uniuersum populum Israeliticum. Is ubi uidit illos
tendere ad perdita cōsilia, surrexit ac postulauit, ut iuberent apostolos pau-
lis per è concilio secedere. Eo factō sic uerba fecit apud cōsidentes: Viri Israe-
litæ, nolite præcipitare consilium, neq; temere decernatis quicquam, cuius
uos post frustra pœniteat, sed etiam atq; etiã uidete, quid statuatis de ho-
minibus istis. Ex præteritis sumite consilium quid in futurum oporteat de-
cernere. Non repetam prisca exempla. Vestra omnium memoria gestum
est quod dicam. Superioribus hisce diebus extitit Theudas magus & im-
postor, qui se iactans apud populū, ac prodigiosa pollicens, satis magnum
hominum numerum attraxit in suam factionem, ferè usq; ad quadringen-
tos. Sed huius rei, quoniam erat ex humana malicia, fuit infelix exitus. Si-
quidem & de ipso sumptū est suppliciū, & omnes quotquot illi adhæserāt
partim

partim interfecti sunt, partim capti. Ita dissipatis omnibus, tota est secta re-
 ducta in nihilum. Post hunc exiit Iudas Galilæus, patriam habens comu-
 nem cum istis, de quibus nunc cōsultatis, eo tempore, quum ex edicto Cē-
 saris Augusti describeretur uniuersus orbis. Et hic, quoniam popularia do-
 cebat, non oportere populum deo dicatum tributa pendere Cēsaribus ido-
 lolatris, bonam plebis partem attraxit ad sese. Et ipse dux huius factionis
 perijt, & quotquot illi consenserant dissipati sunt. Proinde mihi sic uidetur,
 Consultius facietis si temperetis ab hominibus istis, ac sinatis illos, quan-
 do neminem adhuc lædunt. Quoniam si hoc, quod inceptant aut moliun-
 tur, profectum est ex humano cōsilio, dissipabitur sua sponte. Sin deus est
 autor istius negocij tam admirabilis, & impium fuerit uelle dissipare quod
 autore deo geritur (quid enim hoc aliud esset quàm repugnare deo?) & im-
 prudentiæ sit uelle conari quod non possitis efficere. Quis enim resistet uo-
 luntati dei? Hæc sententia tantum ualuit apud concilium, ut decretum de
 occidēdo differretur in aliud tempus. Et hæcenus itum est pedibus in Ga-
 malielis sententiam, non ut in totū abstinerent ab apostolis, sed ut conuo-
 catis simul omnibus duodecim, ac cæsis denunciaretur, ne post ullam men-
 tionem facerent nominis Iesu. Et hac pœna contenti dimiserunt illos, spe-
 rantes futurum, ut qui dictis ac minis non paruerant, cruciatu corporis ad-
 moniti saperent: æstimantes apostolos in speciem humiles ac plebeios ex
 barbarorum ingenio, qui plagis emendantur. Verum ex huiusmodi ma-
 lis robur colligere solet uigor spiritus euangelici. Apostoli siquidem agno-
 scentes, uerū esse sermonem quem dixerat Iesus, quod essent in ius uocan-
 di, quod in synagogis flagellandi, non ob ullū maleficium, sed ob profes-
 sionem salutiferi nominis, alacres & gaudentes discedebant à conspectu cō-
 cilij, uirgarum ignominiam quam alij putabant esse intolerabilem, sibi glo-
 riæ ducentes, quod deus agnosceret suos apostolos, quos hoc honore di-
 gnatus esset, ut pro nomine filij ipsius contumelijs afficerentur. Memine-
 rant autem quod ante prædixerat illis Iesus: Gaudete & exultate, quoniam
 merces uestra copiosa est in cœlis. Tantum autem abfuit, ut hac pœna ac
 principum denunciatione redderentur segniores ad prædicandū nomen
 Iesu, ut alacriores etiam redditi, & publice in templo, & priuatim in singu-
 lis domibus incessanter docerent, quæ acceperant à domino Iesu, ac lætum
 nuncium omnibus adferebant hunc esse uerum Messiam, per quem oport-
 teret omnes saluos fieri.

CAPVT VI

Per id tempus quum indies accresceret numerus discipulorum
 (sic enim tum uocabantur, qui post Christiani dici cœperunt)
 obortum est murmur Græcorum, hoc est Iudæorum, qui nō
 in Iudæa, sed apud gentes nati fuerant, aduersus Hebræos.
 Causa murmuris ex pietate nata est. Quum enim mulieres aliquot circum-
 D ferrent

ferrent apostoli, quæ illis ministrabant, Græci dolebant non idem honoris haberi suis uiduis, ut quotidiano ministerio liceret apostolis ac discipulis inseruire. Hanc enim dignitatem interpretabantur. Et hæc erat prima in ecclesia ambitio. Et tamen ut intelligas quantopere displiceat bono pastori quamlibet leue diffidium, statim duodecim apostoli, conuocata discipulorum multitudine, quo plus haberet autoritatis quod omnium consensu decretum fuisset, hunc in modum uerba fecerunt: Videmus nescio quid murmuris ortum inter nos de ministerio mulierum. Prouidendum igitur est, ne nos huiusmodi curis leuioribus identidem interpellemur, nimirum altiori functioni destinati. Nobis iniunxit dominus, ut doceremus Euangelium. Non est igitur probandum, ut nos omisso delegato munere prædicandi Euangelij, ministremus mensis. Quemadmodum enim in corpore uaria sunt membra, ac suo quodque membrum officio fungitur: ita tumultus & confusio uitari non potest in tanta multitudine, nisi diuersæ functiones in uarias personas distribuuntur, sic tamen ut omnia referantur ad utilitatem uniuersi corporis. Nec enim oculus sibi uni prospicit, sed omnibus membris. Nec manus sibi tantum laborant, sed toti corpori. Proinde fratres circumspecte ex uostro numero septem spectate probitatis uiros, plenos spiritu sancto, ac singulari præditos sapientia, quibus ex uestra uoluntate delegemus hoc negocium, quo nos hactenus occupamur, non sine dispendio functionis Euangelicæ. Nos uero per illos quietiores facti, his quæ proprie nostrarum sunt partium incumbemus, precationi & administrando sermoni doctrinæ Euangelicæ. Illi curam gerent pascendorum corporum, nos animis uestris pascendis uacabimus. Hæc oratio placuit uniuersæ multitudini. Itaque consensu congregationis delecti sunt septem. Stephanus spectatæ fidei ac plenus spiritu sancto, Philippus, Prochorus, Nicanor, Timon, Parmenas, & Nicolaus religione profelytus, patria Antiochenus. Hos electos statuerunt in conspectu apostolorum, ut illorum autoritate quod factum erat comprobaretur. Apostoli uero fuis ad deum ex more precibus, imposuerunt illis manus. Nam hoc ritu primum delegabantur sacra ministeria, exemplo sumpto à domino Iesu, qui quibus benedicebat, solitus est manum imponere. Quod si quis roget, quid opus fuerit his ritibus ad designandos ministros, qui mensæ curam agerent, sciat profanam quidem esse functionem tractare pecuniam, maxime communem, sed quæ requirat fidem non uulgarem, & animum incorruptum. Testis est Iudas, quem auaritia corruptus animus ad domini sui proditionem adegit. Tum autem, quoniã præscribebant & alijs quid in huiusmodi negocijs oporteret fieri, addenda erat & autoritas, quo magis omnes illis, tanquam apostolorum socijs & adiutoribus parerent. Præterea discipulorum conuiuia, non erant qualia sunt uulgi, sed magna cum religione capiebatur cibus, quoties capiebatur. Omnis panis fractus illis representabat

corpus

corpus domini, omne uinū admonebat sanguinis dominici. Deniq; & corpus ipsum dominicū & sanguis domini per diaconos administrabat multitudini. Et si quando uacabat per ministerium, prædicabant & ipsi sermonem Euangelicum, uelut apostolis proximi. His rebus factum est, ut Euangelica doctrina indies latius ac latius spargeretur, magnoq; successu multiplicaretur numerus discipulorū Hierosolymis. Nec enim solum è plebeis plurimi accedebant Euangelio, uerum etiam complures ex ordine sacerdotum, qui prius conspirauerant aduersus Christum & apostolos, tacti poenitentia, ac posito fastu submiserunt sese iugo Euangelico. Inter diaconos autem peculiarius emicuit Stephani pietas. Sic enim se gessit in delegato munere, ut ob insignem morum mansuetudinem gratiosissimus esset apud uniuersam multitudinem credentiū: & erga rebellantes Euangelio, fortem & inuictum animū præstabat, adeo ut apostolicarū etiam uirtutum æmulus, in nomine Iesu multa magnaq; miracula æderet apud populum. Quoniam autem eximia uirtus semper ad sese trahit inuidiam, quemadmodum Cæcias nubes, exorti sunt aduersus Stephanum quidam è diuersis sodalitatibus, quarum una uocatur Libertinorū, alia Cyrenensium, alia Alexandrinorum, alia eorum, qui uenerant à Cilicia, & Asia. Nam in hæc loca Syriæ uicina potissimum erant dispersi Iudæi. Hi omnes uelut coniurati coorti sunt aduersus Stephanum, disputantes aduersus illum. Nec poterant quamuis multi resistere unius iuuenis sapientiæ, ac uigori pectoris, propterea quod spiritus sanctus, quo plenus erat, per illum loqueretur. Hic agnosce morem improborū. Vbi ueritate discedunt impares, ad mendacia confugiunt, & uicti sapientia spiritus, ad diabolicas fraudes sese conuertunt. Subornarūt enim uiros quosdam, qui dicerent sese audisse Stephanū proloquentē uerba blasphema in Mosen ac deum. Nullū autem crimen apud Iudæos capitalius quàm blasphemiam, nec apud populū atrocius. Hic agnosce lector machinas similes aduersus famulū, quales fuerant aduersus dominum. Subornantur sycophantæ, ne uideantur ipsi uelle dolorem ulcisci suum, quod à disputatione discessissent impares. Quæritur crimen atrox, & maliciæ prætextitur religionis studiū. Ab his igitur submissitijs sycophantis concitatus est populus unà cum senioribus ac scribis aduersus Stephanum, adeo ut concursu facto rapuerint illum, & pertraxerint in concilium. Hic prodeunt conducti testes, qui suam peragerent fabulam ac dicerent: Hic homo nullum facit finem euomendi blasphemias aduersus locum nobis omnibus sanctum ac uenerabilem, contraq; Mofi legem nobis à deo traditam. Audiuius enim illum dicentem, quod iste Iesus Nazarenus demoliturus sit locum hunc, ac mutaturus instituta, quæ tradidit nobis Moses. Stephanus ex relatione apostolorum dixerat, à Iesu prædictum esse, futurum ut templum hoc & urbs funditus ab hostibus dirueretur ob gen-

D 2 tis incre

tis incredulitatem. Hoc dictum deprauant ad calumniam. Dicas hos eosdem esse, qui Iesum accusantes dicebant: Audiuius eum dicentem: Destruam templum hoc, aliud in triduo excitaturus. Ad hanc tam atrocem criminationem nihil commotus est Stephanus, sibi bene conscius, ut in ipso etiam uultu reluceret mentis innocētia. Res enim est pauida, sibi male conscius animus. Hæc constantia frontis statim coarguit calumniatorum impudentiam. Etenim hi, qui confidebant in eo concilio, intuentes eum, & obseruantes, qua fronte crimen obiectum exciperet, uidebant illum adeo non deiici aut exanimari, ut facies illius quiddam homine maius, & angelicam quandam alacritatem simul ac maiestatem præ se ferre uideretur. Tum princeps sacerdotum, ut hic quoque speciem legitimi iudicij exhiberet, quemadmodum fecerat in condemnando Iesu, percontatus est reum: nunquid haberet, quod ad hæc responderet, & an crimen obiectum agnosceret. Tum Stephanus afflatus diuino spiritu, sic causam dicere exorsus est, altius repetito principio.

CAPVT VII

Viri quotquot adestis uel genere fratres, uel ætate atque auctoritate patres, qui patienter audistis calumniantes, audite & ueritati patrocinantem. Nos nec in deum, nec in Moysen, nec in templum hoc contumeliosi sumus, sed cum Mose consentientes, dei gloriam prouehimus, ac templum spirituale, quo deus, qui spiritus est, potissimum delectatur, quemadmodum diuinitus iussi sumus extruimus. Non est blasphemia hoc pro uiribus agere, quod figuris adumbravit Moyses, quod prophetæ dei spiritu afflati prædixerunt, quod dei filius ob id in terras missus & orsus est, & suis perficiendum mandauit, quod spiritus sanctus ad salutem omnium gentium nunc per eos qui credunt Euangelio peragit. Sed impietas est, blasphemia est, tam manifeste, tamque benignæ dei uoluntati tam pertinaciter obluētari. Quod quidem hæc natio non nuper facere coepit, sed quod iam olim facere instituit, nunquam facere desinit, ut nec mirum, nec iniquum uideri debeat, si eueniat quod Iesus Nazarenus futurum prædixit, uidelicet ut hoc templum quo gloriamini, utque hæc ciuitas in qua regnatis, ut sacerdotium, ut lex, quibus abutimini ad quæstum & gloriam uestram, à uobis auferatur, atque hæc gloria transferatur ad eos, qui per fidem Euangelicam pure deum colunt, ac legem spiritualiter obseruāt, seque ipsos præbent templum uiuum ac sanctum spiritui sancto. Huc quum tot modis deus maiores nostros prouocauerit, tamen semper spretus est ab hoc rebelli & pertinaci populo. Ut enim à primo gentis huius patriarcha repertam, cuius obedientiam utinam imitarentur hi, qui se iactant filios eius: Deus cui debetur omnis gloria, quemque nos uobiscum pie colimus, olim apparuit patriarchæ nostro Abraham, quum esset in Mesopotamia priusquam commoraretur in Charran, & dixit ad illum: Exi de terra tua & con-
gnatione

gnatione tua, & ueni in terram, quam monstrauero tibi. Ille obtemperans iussis dei, egressus est è terra Chaldæorum, & habitare coepit in Charran, uelut per occasionem longius emigraturus. Rursum hinc transtulit illum deus in hanc terram, quã uos nunc incolitis, idc̃ mortuo patre illius Thare, ob cuius senectutem distulerat emigrationem. Transtulit autem, ut hospitem ac peregrinum, nullam illi tribuens hic hæreditatem, adeo ut ne pedis quidem uestigiũ in ea possideret, nisi precio redemptum: sed pollicitus est deus se daturum huius terræ possessionem posteris illius post eius obitum, quum id temporis Abraham nõ haberet filiũ. Id quum uideretur incredibile, tamen & Abraham credidit, & deus præstitit, quemadmodũ & in cæteris, quæ prædixit deus, repertus est uerax. Sic enim tum illi loquutus est. Erit semen tuum peregrinum in terra aliena, & gentes, apud quas peregrinabuntur posterii tui, subiicient illos in seruitutem, & inclementer tractabunt illos annis quadringentis triginta. Tandem eripiam illos à seruitute, ac gentem cuiuscũq; seruierint, ego iudicabo & ulciscar: dicit dominus. Deinde liberi à seruitute hominum, seruient mihi in loco hoc. Quo c̃ sibi magis assereret populum suum, dedit Abrahæ uelut signaculum fœderis circumcisionem. Atq; ita filius dei promissis, genuit Isaac: ac memor pacti sui, circumcidit puerum die à natiuitate octauo. Isaac rursum circumcidit Iacob, Iacob duodecim filios suos nostri generis patriarchas. Inter hos erant, qui parum memores diuini fœderis, inuidia moti, hoc moliti sunt aduersus fratrem suum Ioseph, quod illorum posterii moliti sunt aduersus Iesum Nazarenum. Abiecerant eum in cisternam, mox uendiderunt illum negotiatoribus, à quibus perductus est in Aegyptum. Sed quemadmodum deus suscitauit occisum, & euexit deiectum Iesum, ita tum eripuit Ioseph ex omnibus afflictionibus suis, effecit c̃ ut moribus & sapientia diuinandi gratiosus esset apud Pharaonem regem Aegypti, adeo ut præfecerit eum toti Aegypto, domi c̃ suæ. Cæterum oborta est fames per uniuersam Aegyptum & Chanaan, & grauis afflictio, adeo ut patres nostri nõ inuenirent quod ederent. Iacob autem ubi cognouisset in Aegypto copiam esse frumenti, misit eò patres nostros, ut inde adferrent frumentũ. Vbi uero illos iterum eadem de causa misisset illuc, Ioseph agnitus est à fratribus suis. Ea res innotuit & Pharaoni, quod Hebræus esset, & patrem ac fratres undecim haberet uiuos. Ioseph itaq; accersiuit Iacob patrem suum, totam c̃ cognationem suam in Aegyptum, ne quid illis deesset. Erant autem numero **LXXV**. Iacob itaq; cõmigravit in Aegyptum, ac defunctus est ipse cum duodecim filijs suis patribus nostris, cõditi c̃ sunt in sepulchro, quod emeratus fuerat Abraham centum siclis argenti à filijs Emor, qui fuit filius Sichem. Nullus horũ adhuc quicq; possedit de terra promissa posteris Abrahæ. Quum aut iam instaret tempus, quo deus præstaturus erat quod pro-

D 3 miserat

miserat Abrahamæ, creuit populus Hebræorū & multiplicatus est in Aegyptio, donec mortuo Pharaone succederet alius rex, apud quem nō esset perinde gratiofus Ioseph. Hic metuens ne plus satis incresceret Hebræorum populus, arte opprimēs genus nostrū, afflixit patres nostros, ædicto submonitis obstetricibus, ut masculos infantes exponerent, ne possent uiuere. Hoc tempore natus est Moses, aduersus quem isti falso me prædicant protulisse blasphemiam. Is fuit gratus deo, qui non passus est illū perire, sed furtim enutritus est tribus mensibus in domo patris sui. Ceterū ob metū ædicti regij expositus est in Nilū in fiscella lita bitumine. Forte sustulit illū filia Pharaonis capta infantis elegātia, ac filij loco nutriuit eū domi suæ. Moses igitur habitus pro Aegyptio, à primis annis institutus est in omni sapientia Aegyptiorū, eratq; potens tum factis, tū dictis. Porrò quū iam peregisset annū quadragesimū, uenit illi in mentē, ut inuiseret fratres suos Israel. Spirabat enim charitatē erga genus suū. Inter hos uersans, quū uidisset Israeli tam quendā affici iniuria ab Aegyptio, iam tū boni ducis indolē exerens, ultus est Hebræi causam, interfecto Aegyptio. Existimabat autē hoc Hebræis iam innotuisse, quod deus per istum statuisset seruare populū suum, exemptū à seruitute Pharaonis. Atq; hic Moses Iesu Nazareni figurā gerebat, quē deus uere delegit redimendis omnibus à seruitute peccatorū. Ceterum quemadmodū hæc Israelitæ non intellexerūt in Iesu, ita nec tū in Mose intellexerūt. Postero die rursus inuisens suos, offendit duos Israelitas inter se litigantes, ac dirēpta pugna redigere conatus est eos in concordiam, dicens: Quid facitis ó uiri? Quū fratres sitis, & eiusdē gentis, quur alter ledit alterū? Is autē qui faciebat iniuriam proximo, repulit pacificatorē, dicens: Quid tu te inseris causæ nostræ? Quis te constituit principem ac iudicē super nos? Num me quoq; uis interficere, quemadmodū heri interfecisti Aegyptiū? Hic statim inuentus est inter Israelitas, qui rebellaret Mose, quū is hæc afflatu spiritus faceret. Hoc audito, Moses, sentiēs rem nō esse clam, sibi metuēs ab Aegyptijs, fugit in terrā Madian, ubi genuit filios duos. Rursus post annos quadraginta apparuit Mose angelus domini in deserto montis Sina è rubo, qui uidebatur cōflagrare. Hoc spectaculo stupefactus Moses, tentauit accedere propius, ut uideret quid hoc esset rei. Sed uetuit illum uox domini, sonans è rubo: Ego inquit, sum deus patrū uestrorum, deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob. Hoc audito nomine tremefactus est Moses, nec audebat propius inspicere. Tū dominus. Solue calciamenta pedū tuorum. Siquidē locus, in quo stas, terra sancta est. Paruit Moses domino. Tū ille pergīt loqui. Etiam atq; etiā uidi afflictionem populi, qui est in Aegypto, ac gemitum meorū audiui. Eoq; misertus descendi, ut liberem eos. Nunc igitur ades, & hac gratia mittā te in Aegyptū. Animaduertite quā nō obscure in Mose designatus sit Iesus Nazareus. Mosen adhuc

adhuc

adhuc ignotum negarat populus Israeliticus, dicens: Quis te cōstituit principem & iudicem super nos? Itidem audiuit Iesus à nostris: In qua potestate hæc facis, & quis tibi dedit hanc potestatem? Nondum enim nouerant, quod tunc deus misertus gentis nostræ, misit ducem ac principem libertatis, & autorem uitæ æternæ. Ac Mosen quidem à suis contemptum, deus euexit, & cōstituit ducem, principē & liberatorem populi sui. Et adfuit illi uirtus angeli, qui apparuerat ei de rubo flagrante. Huius ope populū suum eduxit ex Aegypto æditis multis prodigijs ac miraculis in terra Aegypti, mox in mari rubro, deinde & in deserto per annos quadraginta. Quod fuit Moses uni populo, hoc uere est Iesus Nazarenus omnibus ipsius ductum sequi uolentibus. Iam ne quis existimet eos qui prædicant Iesum Nazarenū aduersari Mosi, hic ipse Moses uobis Iesum Nazarenum cōmendauit, tot retro seculis uenturū promittens, quē nunc uidetis aduenisse. Ait autem: Prophetam uobis suscitabit deus de fratribus uestris, similem mei, ipsum audietis. Hic est, inquam, ille Moses, qui quemadmodū prius solus fuerat colloquutus cum angelo iuxta rubū, ita post iam teste multitudine collocutus est cū eodem in deserto, in monte Sina, ac uicissim colloquutus est cum maioribus nostris, ad quos deferebat quod audierat à domino. acceperat enim ab eo legem, quæ uitā conferret obseruantibus, ut eam nobis traderet. Tanta cum esset autoritas Mosi tamen patres nostri noluerunt obedire illi, sed repulerunt eum: & obliti à quàm misera seruitute fuissent liberati, conceperunt animo desiderium Aegypti, ut relicto duce salutifero & redemptore, sprete lege uiuifica, redirent ad mores idololatrarū. Itaque colloquente Mose cum angelo dicunt Aaron: Fac nobis deos, qui præcedant nos. Nam Mosi isti, qui nos eduxit è terra Aegypti, nescimus quid acciderit. Moxque ad exemplū Aegyptiorum, qui bouem Apin adorant, fecerunt sibi uitulum ex auro conflatilem, atque huic exanimi deo immolarunt hostias, spreto deo uiuente, cuius misericordia seruitutem effugerant, & in tam impio facinore, quasi re bene gesta, saltabant, & epulabantur, auersantes deum uerum, qui cōdidit uniuersa, & exultantes in dijs mutis, quos ipsi sibi suis manibus fecerant. His rebus offensus deus, auertit sese uicissim ab illis, & passus est illos obsequi animo suo, ut tandem exemplo gentium, colerent iam non unum deum, sed totam cœli militiam, solem, lunam, stellas, Martem, Mercurium, Venerem, Saturnum, quibus impiæ fabulæ diuinitatem tribuunt, quum sint corpora à deo condita, ut seruiant usibus hominum. Non potest negari quod loquor. Nimirum hoc est quod stomachatur deus per Amos prophetam, dicens: Nunquid uictimas & hostias obtulistis mihi annis quadraginta in deserto domus Israel? At pro tēplo dei ueri amplexi estis tabernaculū Moloch, id est idolum Ammonitarum, ac sidus dei uestri Rempham, is est Lucifer, siue Venus, quam colunt Sara-

ceni. Hæc muta simulachra uobis finxistis ut adoraretis, contempto uiuo ueroq; deo, qui solus cōdidit uniuersa. Quoniam autem in his est animus uester, transferam uos in Babylonem, ut denuo seruiatis idololatriis. Arbitror satis esse demonstratū, nos nec blasphemos esse in deum, quem pure colimus, nec in Mosen, cuius prophetiā amplectimur, sed illos potius, qui uestigia maiorū imitantes, & deū contempserunt olim in Mose, & utrunq; hodie contemnunt in Iesu Nazareno. Aduersus legem autem nos nequaquam blasphemus sumus, qui, quem lex designauit, quem propheta omnes promiserunt, amplectimur: sed illi potius, qui patrū impiorum ingressi uestigijs, à quibus cōtempta est lex per Mosen lata, nunc aspernantur legem Euangelicā, quam omnibus tulit Iesus Nazareus, quæ Mose legem nō abrogat, sed perficit. Nunc de templo, in quod dicor fuisse blasphemus, paucis accipite. Scio, & templum hoc iussu dei ædificatum, ut esset figura templi sanctioris, ac cederet meliori: quemadmodū templo cessit tabernaculū testimoniū, in quo erat arca fœderis, quam circumferebant patres nostri in deserto. Præscripserat enim deus, loquens per Mosen, huius tabernaculi formam, ad quam esset ædificandum. Id amplexi sunt patres nostri, duce Iesu, & inuenerunt in possessionē gentiū, quas expulit deus à facie patrū nostrorum, usq; ad tempora regis David. Qui cū esset uir pius, & ob id deo gratus, petijt ab eo, ut pararet tabernaculum dignum deo Iacob. Solomon autem, quoniam pacificus erat, primus ædificauit illi templum hoc magnificum, de quo uos gloriamini, dicentes: templum domini, templum domini, templum domini. Verum hoc templum nihil aliud est, quàm figura ueri templi spiritualis, quod est ecclesia, quæ nunc ædificatur per Iesum Nazarenum regem uestrum, cuius typum gerebat Solomon. Deus enim quum sit spiritus, non habitat in ædificijs manufactis, nec circumscribitur parietibus, qui immensus est & implet omnia. Nimirum hoc est, quod ipse testificatur per prophetam Esaiam loquens: Cœlum mihi sedes est, terra autem scabellū pedum meorū. Quam domum ædificabitis mihi, dicit dominus, aut quis locus requietionis meæ? Nōne manus mea fecit hæc omnia? Deus igitur qui condidit uniuersa, prius in seipso quietem habuit, antequam conderet omnia. Et si requiescit, non requiescit in ædificijs hominum manufactis, quum alioqui cœlum illi sedes sit, & terra scabellum: sed gaudet requiescere in animis quietis & obtemperantibus spiritui sancto. Itaq; qui peccatus habet sceleribus inquinatū, is uiolat templum dei. Qui negocium facessit his, qui spiritui sancto obtemperant, ille uiolat templum domini. Quemadmodum autem non lædit Mosen, qui Iesum illi præfert, nec uiolat legem ab eo latam, qui illi præfert Euangelium: ita nec templū hoc uiolat, qui præfert illi templum spirituale, quo magis delectatur deus. Aequum est enim, ut umbræ cedant ueritati, quæ nunc sese profert in lucem.

Par

Par est, ut quod carnale est, cedat spiritualibus. Nimirum hæc est immutabilis dei uoluntas, & huius rei gratia misit unicum filium suum in terras, misit spiritum sanctum, ut ad omnes gentes permaneret lux ueritatis Euangelicæ. Vos autem mordicus tuentes quod carnale est, rebelles estis spiritui dei, qui uos iam olim dixit duræ ceruicis populū. Et uobis uide mini Israelitæ ac filij Abrahæ, quod præputij pelliculam habetis circuncisam, quū & cor habeatis incircuncisum, & aures. Posthac ueri sunt filij Abrahæ, qui cor habent repurgatū ab impijs cupiditatibus, qui aures habent obediens præceptis dei, ac repurgatas à crassitudine sensus carnalis, ut sensum spiritua- lem legis nō queant percipere. Quemadmodū autem patres uestri ob crassitudinem mentis & aurium hebetudinem semper restiterunt spiritui sancto: ita & uos non degenerantes ab ingenio maiorū, nunc spiritū sanctum oppugnare non desistitis: pridem in Iesu Nazareno, quem suffixistis in crucem, nunc in apostolis illius. Mosi quoties rebellarūt patres uestri? Vestros enim quor non dicam, quos imitamini? Quem prophetarū non sunt persequuti patres uestri? Nec afflixerunt solum, uerum etiam occiderunt eos, qui prædixerunt uobis uenturum iustum illum, per quem unum iustificarentur omnes. Odistis illos qui uenturum nunciabant, & uenientem & omnia præstantem, quæ illi prædixerant, non solū amplexi non fuistis, sed prodidistis illum in manus Pilati, & per hunc occidistis sceleratius, quàm si facinus manibus uestris peregissetis. Atq; hæc omnia facitis prætextu defendendæ legis, quum nec maiores uestri legem per angelos traditam seruauerint: nec uos, qui quem lex promisit ac designauit, pridem occideritis, nunc etiam occisum persequamini, uobis ipsis inuidentes salutis eternæ donum, quod offertur: & accersentes exitium, quod sine causa imputatis uobis & Iesu Nazareno. Hæc oratio tam uera, tamq; libera, uehementer concitauit animos omniū, qui erant in concilio, adeo ut rumperentur illorum corda, ac dentibus striderent in illum. Stephanus autem nihil istis commouebatur, nimirum plenus sancto spiritu, sed ad extrema perferenda paratus, iuxta Iesu Christi exemplum intendit oculos in cælum, unde præsidium omne petēdum est Christianis. Mox aduersus futurum certamen corroboratur egregius athleta. Diducit se cælum, uidet maiestatem dei, & Iesum quem profitebatur stantem à dextris dei. Nec hoc tacuit apud impiam multitudinem. Non enim oportet ob hominum maliciam suppressere dei gloriam. Ecce, inquit, uideo cælos apertos, & filium hominis stantem à dextris maiestatis diuinæ. Hic operæ precium est considerare formam huius iudicij. Erant proposita crimina. Responsum est ad omnia. A iuene producta sunt testimonia legis & prophetarum. Solidis rationibus euieta res est. Nihil dictum est de deo, nisi pie: nihil de Mose, nisi honorifice: nihil de lege, nisi iuxta legis sententiam: nihil de templo contumeliose

tumeliose

tumeliose. Et tamen illi dirumpuntur ira, & furentium more frendent dentibus. Adeo non ferunt imminui gloriam suam, & prædicari gloriam eius, cuius unius gloriam uult deus apud omnes prædicari. Si Mosen aut Abraham extulisset, tulissent: Iesum uiuere, Iesum stare à dextris dei iuxta uaticiniū Dauid, nō ferunt: sed prorsus iam in rabiem uersi, aduersus sermonem tam salutiferū obturant aures suas, & insanis uociferationibus magno consensu omnes impetū fecerunt in Stephanum. Iamq̄ ueluti conuictum damnatumq̄ blasphemix, eijciunt extra ciuitatem, hac tantū in parte memores legis Mosaicæ, atq̄ illic eum lapidabant. Testes uero ceu uictores, quorū partes erant iuxta Mosi præscriptum, auspicari lapidationem, quo essent ad carnificinam expeditiores, deposuerunt uestes suas apud adolescentem, cui nomē erat Saulus, qui tum adhuc per ignorantiam, ac patriæ legis studio fauebat impiæ causæ. Mox lapidare cœperunt Stephanū, non reluctantem, non conuiciantem, sed eū quem uiderat inuocantem ac dicentem: Domine Iesu suscipe spiritū meum. Agnoscis Iesu discipulū. Sic enim ille in cruce: Pater in manus tuas cōmendo spiritum meum. Deinde uolantibus undiq̄ saxis, flexis humi genibus, magna uoce, magnoq̄ affectu clamauit dicēs: Domine ne imputes hoc illis in peccatum, nesciunt enim quid faciunt. Quam bene dominū suū expressit famulus. Hęc erat extrema uox morientis, post quā obdormiūt in domino, in quo quisquis moritur, non moritur, sed obdormiscit, post placidā quietem ad immortalitatē reuicturus. Hoc affectu decet mori, quotquot uere Christiani sunt. Itaq̄ Stephanus suo respondēs nomini, primus omniū martyrii coronā meruit, & Euangelici sacrificij primitias obtulit domino. CAPVT VIII

Rant in ea multitudine, quibus nondum erat persuasum, Iesum esse filium dei, atq̄ hic error aliqua ex parte criminis atrocitatem eleuabat, licet eos non excusaret ab homicidio, quod ex cæcati suis cupiditatibus, ulcisci maluerunt, quàm discere ueritatem. Nulli tamen minus excusabiles quàm pontifices, scribæ & pharisæi. Erant rursus, qui simpliciter errabant, credentes se sacrificium gratum offerre deo, quod eos, qui legem à deo traditam conarentur subuertere, tollerent è medio. Cæterum Euangelica charitas excusat ea quoq̄, quæ non possunt excusari. Inter eos autem qui citra maliciam errabant, erat Saulus Tarsensis, adolescens Mosaicæ legis studiosus, qui post ex lupo factus est ouis, ex persecutore sæuissimo factus est acerrimus assertor Euangelicæ libertatis. Atq̄ ipse quidem tum nullos lapides cōiecit in Stephanum, uerum assensus est his, qui Stephanum damnarant ac lapidarant: atque hoc animo seruauit illorū uestimenta, ut in multorum lapidantiū manibus esset unus. Nec unius morte contenta fuit Iudæorum malicia, sed mox ingens persecutio oborta est aduersus ecclesiam, quæ erat Hierosolymis, sic ut

sicut omnes per uarias Iudææ & Samariæ regiones alius aliò dispergerentur, præter duodecim apostolos, qui cæteris animi robore præstabant, nec in hos quicquam licebat Iudæorum maliciæ, quemadmodum nec in alios, nisi permissu domini Iesu. Permiserat hoc dominus Iesus, ut urgente persecutore fugerent de ciuitate in ciuitatē. Nec erat istud tam formidinis discipulorum, quàm diuinæ dispensationis, ut ueluti late sparsis seminibus cito proueniret copiosa messis Euangelicæ professionis. Soli duodecim apostoli, ueluti pastores, non cesserunt huic tēpestati, sed constantibus animis perseverarunt Hierosolymę. Porro Stephanum extinctum curarunt humanum uiri quidam pietatis cultores, quod intelligerent illum præter meritum per subornatos testes oppressum. Hoc studio Ioseph & Nicodemus curarunt funus domini Iesu, Stephani uero mors iuxta Iudæorum morem ingenti bonorum luctu planctumque celebrata est. Nam apud Christianos mors pro Christi gloria appetentiū plausibilis est ac triumphalis: & si quid est ibi lachrymarum, non impenditur ei, qui mortuus est, sed uel occisoribus sibi gehennam accersentibus, uel gregi necessario pastore destituto. In hac tempestate Saulus, qui in lapidatione Stephani zeli sui specimen aliquod dederat, magno odio concepto in Christianos, non aliter quàm lupo famelicus laniat ac dissipat gregem ouium, ita cepit deuastare ecclesiam dei, persequens fugitantes, inquirens latitantes, obambulans per singulas domos, & ubicunque sensisset esse qui Iesum Christum profiteretur, irruebat, uiros pariter ac mulieres pertrahens in carcerem, uidelicet sæuior ipsis sacerdotibus & scribis, quorum nullus adhuc negocium exhibuerat sexui muliebri. Id agebat iuuenis pio quidem affectu, sed peruerso iudicio. Et ideo sæuitiam illius dominus temperabat, ne cuius sanguine contaminaretur. Dum hæc aguntur Hierosolymis, ij qui dispersi fuerant, quanquam metus aliunde alio propellebat, tamen non tacebant Iesum Nazarenum, sed peragrabant Iudæam, passim semina quædam iacentes sermonis Euangelici, qua de causa dominus eos dissipari passus fuerat. Inter quos erat Philippus è septem diaconis unus, ordine proximus Stephano. Is profugus Hierosolyma, descendit in ciuitatē Samariæ, quæ eadem Sebaste dicta est. Peruenerat eodem & ante rumor quidam de Iesu Nazareno, de quo Philippus cætera prædicabat, quomodo crucifixus esset ac tertio die reuixisset, deinde per dies quadraginta uersatus cum discipulis ascēdisset in cælum, atque inde misisset suis discipulis spiritum sanctum, posthac omnibus paratam esse salutem, qui crederent in nomine illius. Populus autē Samaritanorum (nam à populo semper est primus Euangelij prouentus) magno animorum consensu intēdebat ijs, quæ narrabantur à Philippo. Erat enim oratio fauorabilis, quæ pollicebatur omnibus salutem, tum autem dictis fidem adstruebant miracula, quæ multa per Philippum ædebantur. E multis enim, qui possidebantur ab

tur ab

tur ab impuris spiritibus, ad inuocationem nominis Iesu, demones exhibant magna cum uociferatione, declarantes sese non exire sponte, sed compulsos uirtute salutiferi nominis. Quin & paralytici complures & claudi sanitatem sunt assequuti. Has ob res ingens gaudium ortum est publicitus in ea ciuitate. Quo longius receditur ab Hierosolyma, quoque propius acceditur ad gentes, hoc uberius est Euangelici seminis prouentus. Vide quantum profecerit Iudæorum sæuitia. Philippus ex diacono factus est apostolus, & pro paucis Hierosolymitis, totæ ciuitates amplectuntur doctrinam Euangelicam. Grauior autem est ecclesiæ pernicies ab his, qui se iungunt ecclesiæ non sincero animo, quam ab his qui palam ecclesiam persequuntur. Et huius rei nobis æditum est exemplum, quo magis caueamus lupos ouilla pelle tectos. Erat apud Samaritanos uir quidam nomine Simon, impostor & præstigiarius artifex, qui prius quam eò ueniret Philippus, magicam artem exercuerat in ea ciuitate, ac simulatis miraculis prodigiisque dementarat Samaritanorum populum, alioqui superstitiosum, & ad dæmonum præstigia propensum. His fucis se uenditabat apud simplicem ac superstitiose credulum populum, iactans sese magnum quempiam esse prophetam, cui auscultabant omnes à minimo usque ad maximum. Nihil autem fecerat in nomine Iesu, & ideo stupefacti prodigijs, quæ ille uel præstigijs simulabat, uel dæmonum auxilio patrabat, dicebant: Iste est uirtus dei, quæ uocatur magna. Fuerat apud illos multo tempore uersatus, diuque dementauerat illos suis magicis artibus: & ideo parata iam apud omnes autoritate, plerique credebant his quæ docebat. Is ubi uidit in Philippo præsentiore uirtutem ædendi uera miracula per inuocationem nominis Iesu, ac Samaritanorum populum ab ipso alienatum credidisse Philippo, qui lætum nuncium omnibus adferrebat de regno dei, de quo nomine Iesu Christi, nihil magnifice de se prædicans, quemadmodum fecerat Simon, sed Iesu gloriam miraculis illustrans, sed omnibus salutem promittens, qui accepto baptismo nomen illud profiterentur: uideretque plurimos, tum uiros tum mulieres baptismum accipere, tandem fidem euangelicam amplexus est & ipse Simon, & accepto baptismo, cœpit adherere Philippo, non tam amore Iesu, quam auaritate laudis & gloriæ. Magicarum enim artium peritissimus, perspiciebat in Philippo, nihil agi similibus fucis. Proinde quum cerneret per illum quædam ædi, non leuia miracula, qualia sunt ferè magorum, ut draco uolitet aut serpat culmus, sed uerbo eijci demones, uerbo sanari paralyticos: uehementer stupefactus admirabatur, qua nam arte aut uirtute fierent ista. Cæterum ubi rumor iam pertulisset Hierosolymam ad apostolos, qui ibi resederant, Samaritaniam per Philippum amplexam esse sermonem Euangelicum, gentem crassam, nec omnino puram ab idololatria, uehementer gauisi, miserunt ad illos apostolorum præcipuos, Petrum & Ioannem, ut per hos comprobaretur

retur

retur & absolueretur, quod per Philippum erat coeptum. Qui cum eò uenissent didicissentque, quod plurimi per Philippum essent baptizati, gratias egerunt deo. Philippus autem, qui cum illo erant, rogauerunt apostolos pro illis, ut acciperent spiritum sanctum, & qui per baptismum iam essent à peccatis purgati, copiosius etiam dei donum acciperent, quemadmodum acceperant illi, qui primi in coenaculo spiritum sanctum acceperant. Nondum enim in quenquam illorum uenerat, sed baptizati tantum erant in nomine domini Iesu. Erat hæc potestas diaconis delegata, sed impositio manuum, per quam conferebatur spiritus sanctus, solis apostolis & horum uicariis seruabatur. Tum apostoli ut erant rogati, imponebant illis manus, & signo uisibili accipiebant spiritum sanctum, qui uigorem igneum addebat animis, ac linguas cœlesti facundia locupletabat. Id ubi uidisset Simon, ille nuper ex malo Mago factus nihilo melior Christianus, quod apostoli per impositionem manuum conferrent cœleste donum, ne quid sibi deesset ad ostentationem & quæstum, obtulit eis pecuniam, dicens: Date & mihi potestatem istam, ut cuiuscumque imposuero manus, accipiat spiritum sanctum. Existimabat Magus, apud omnes omnia posse pecuniam: nec ignorans oportere facere sumptum, qui quærit lucrum: mercari uult, quod pluris reuendat. Atque hic rursus aliud seminarium exitij grauis in ecclesia. Ananias & Sapphira dederant pœnas simulationis. Erat & hoc exemplum statim acriter repellendum, quod si recipiatur, Christianæ pietatis synceritatem penitus esset subuersurum. Petrus igitur cæteris omnibus monstrans, quid episcopis aduersus Simonis imitatores sit faciendum, respondit: Satius est, ut ista tua pecunia, qua perdere studes alios, pereat unà tecum, qui iam tua sponte perditissimus es, ut qui putes donum dei: quod ut ille nobis ex sua benignitate gratuito largitur, ita uult ut alijs gratis impartiamus: redimi posse pecunia. Cum hoc negotio, quod ex simplici erga deum fiducia geritur, nullum esse potest tibi cõsortium, aut cõmunicatio nobiscum. Quamuis enim aqua tinctum est corpus tuum, tamen cor tuum non est rectum coram deo. Quod si perseueraris in ista malicia, nihil tibi profuerit baptismus. Proinde pœniteat te istius maliciæ tuæ, ac deprecare deum, ut si qua fieri possit, remittatur tibi tam enorme crimen, nondum quidem opere patratum, sed tamen ita conceptum animo, ut per te non steterit, quo minus patraris, & omnium perniciosissimum exemplum in ecclesiam dei induxeris. Puris ac synceris animis donum mitissimi spiritus cõmittitur. Te uero perspicio cor habere minime syncerum, sed amaro felle quæstus & ambitionis infectum, & ob id iniquitatis uinculis obstrictum. A quibus ut absoluaris, multis cum lachrymis est orandus deus, ne te feriat diuinæ iræ uindicta, quã tanto facinore prouocasti. Hic Simon, metu territus potius, quàm facti pœnitentia ductus, dicit Petro: Vos potius pro me rogate dominum, ne quid eorum

E quæ

quæ dixistis, accidat mihi. Vides duos Simones inter se compositos Theophile: in altero demonstratum est, quid sit execrandū: in altero, quid sit imitandum. Hic igitur posteaquā Petrus & Ioannes testimonio suo comprobassent & consummassent Philippi prædicationem, multaq; docuissent de his, quæ didicerant à domino Iesu, reuersi sunt Hierosolymam, atq; obiter multis uicis & oppidulis Samaritarum prædicabant Euangeliū, nunquam non agentes quod illis mandatum erat à domino. Oblata est & alia præda Philippo profectus Euangelici sitientissimo. Bonis enim benefaciendi datur occasio. Nam angelus domini submonuit illum, dicens: Surge ac proficiscere meridiem uersus per uiam, quæ deducit ab Hierosolymis Gazam, de uetere Gaza loquor, quæ nūc deserta est, uicina mari. Paruit angelo Philippus, ac profectus est: ut agnoscas alacritatem episcopo dignam, quoties ad Euangelium alliciendus est aliquis. Quemadmodum autem in fabulis Choragus, ita hic angelus personarū exitum & occursum temperat. Commodum enim eodem tempore iter ingressus est uir quidā Eunuchus, corpore quidem exectus ac parum uir, sed animo masculo, gente Æthiops, cute nigra, sed mox niueo agni immaculati uellere cōuestiendus, ac natiuam pellem baptismi lauacro mutaturus, præfectus Candaces Æthiopum reginæ, qui præpositus erat omnibus gazis eius. Audis gentē effœminatam luxu, planeq; dignam, quæ fœminæ pateretur imperium. Luxum alunt diuitiæ. Is profectus fuerat Hierosolymam religionis gratia. Tanta enim erat templi celebritas, ut gentes etiam è longinquo eò se conferrent, ac dona secum deferrent. Hinc sacerdotum stomachus in eos, qui dicerent, hoc templum aliquando demoliendum. Pius erat animus Eunuchi, sed errabat, qui religionem quæreret in templo Iudæorū, unde iam migratura esset ad gentes. Quum itaq; domū reuerteretur, sedens in curru, nec hoc tempus fabulis aut somno dabat, sed amore religionis legebat Esaiam prophetam, nobis ostendens, ubi sit quæredus Iesus. Non enim in templis latitat, sed in sacris libris. Hic ubi iam occurrisset Philippus, rursus submonuit eum spiritus, dicens. Accede & adiunge te ad currum istum. Quum accurrisset ad currum Philippus, audiuit Eunuchum legentem Esaiam prophetam, & mox agnoscens religionis studium, ait illi: Intelligis ne quæ legis? Tum ille: Quinam possim homo profanis negocijs deditus, nisi sit, qui mihi sensum abstrusum exponat prophetæ? Rogauitq; Philippum, ut conscenderet currum, sibiq; assideret, quo commodius colloqui liceret. Conscendit Philippus & assedit Eunuchus. Hic mihi cōsidera imaginem Euangelici doctoris, & populi gentium auentis Christū discere. Non potest autem non ingens esse profectus, ubi alter docendi auidus accurrit, alter discendi cupidus inuitat ad confessum. Nihil hic agitur fortuitò, omnia moderatur ac temperat deus. Eunuchus imprudens in eum prophetæ locum inciderat, qui Iesum

Christum

Christum depingebat. Erat autem hic: Tanc̄p̄ ouis ad occisionem ductus est, & sicut agnus coram tondente se obmutuit, nec aperuit os suum. In humilitate iudicium eius sublatū est, generationem eius quis enarrabit? Quoniam tollitur de terra uita eius. Hunc locum quū Philippus relegisset Eunuchō, ille magis etiam accensus auiditate cognoscendi, de quo propheta loqueretur, ait: Obsecro te, de quo propheta hoc dicit, de se, an de alio quopiam? Vide docilem Eunuchū. Audierat Esaiam ipsum iussu Manasse regis sectum lignea ferra, nec ignorabat hoc habere prophetiam, ut quod de hoc aut illo dictū uideretur iuxta sensum historicum, frequenter ad alium pertineret iuxta sensum abstrusorem. Docilis est autem, qui sic interrogat. Philippus itaq; libenter docturus auidum, aperuit os suum, & exorsus ab hoc prophete loco, summam Euangelicæ doctrinæ illi exposuit. Nimirum quod hic esset filius dei, per quem deus decreuerat, ac per prophetas suos promiserat, se salutem daturū omnibus, in illo fiduciā suam collocantibus, quodc̄p̄ hac de causa uoluit illum assumpto corpore humano, rursus nasci ex Maria uirgine. Porrò quum utraq; natiuitas sit ineffabilis, siue qua sine tempore semper nascitur à patre, siue qua sine uiri opera per opificium spiritus sancti natus est de uirgine, sic humanā naturam assumens, ut diuinam nō amitteret: propheta id cernens spiritu, stupefactus dixit: Generationem eius quis enarrabit? Deinde quod hic esset ille uerus agnus paschalis, cuius morte pater destinarat non Israelitas tantū, uerum etiam uniuersas nationes, à seruitute peccatorum, & ab æterna morte liberare. Et ideo tradidit illum in manus sacerdotū, scribarum, pharisæorum & primorum populi, per quos ductus est ad Pilatum præsidem, ut ab eo crucifigeretur. Apud hunc quoniam mori pro salute nostra uoluit, nihil respondit, ut absolueretur, sed ouis in morem omnibus ludibrijs & afflictionibus semetipsum præbuit. Cælauit enim illic magnitudinem suam, ac semet hominū causa deiecit ad summā humilitatem. Iudæi uero nihil aliud eum esse, quàm quod uidebatur, rati, condemnarunt illum, & ad mortem adegerunt. Nimirum hoc est quod ait propheta: In humilitate iudicium illius sublatū est. Condemnatus est innocens, qui olim sublimis & excelsus rediens, iudicabit uiuos & mortuos. Deus autem filium suum reuocauit ad uitam tertio die. Hinc quadraginta dies uisibili & contrectabili corpore uersatus in terris, & subinde sese ostendens discipulis, postremo uidētibus omnibus sublatus est in cœlum. Rursus decimo ab ascensu die, misit spiritum sanctum è cœlis, qui affluit animos & linguas apostolorum, ut intrepide prædicarent Iesum Nazarenum, salutis ac uitæ principem, omnibus totiū orbis gentibus, non per legem Mosi, sed per fidem & baptismum. Nihil est horum, quod non est in lege Mosi figuris designatum, quod non à prophetis prædictū, quod non ab ipso Iesu traditum ac promissum. Hęc aliaq; permulta, quum Eunuchō

E 2 differeret

differeret Philippus, ille fortè uidet iuxta uiam fonticulum, & ait Philippo: Quur rem tantā proferimus? En adest aqua. Tu docuisti: ego paratus sum. Quę res obstat, quo minus statim baptizer? Tum Philippus: Nihil obstat, si modo credas his, quę docui, ex toto corde. Hęc una stipulatio intercedit in baptismo. Tum Eunuchus alacriter respondit: Credo Iesum esse Christum illum, à prophetis promissum, & filium dei, per quem omnibus offer tur salus æterna. Mox Philippus iussit sisti currum. Superbum erat uehiculum, ac barbarę reginę præfecto dignum. Sed descendat oportet, & omnibus ornamenti semet exuat, qui uelit esse baptismo dignus. Descēdit uterq; in aquam, & Philippus baptizauit Eunuchum, pauper diuitem, humilis potentem, uir Eunuchum, Iudæus Aethiopem. Adeo nullus hic personę respectus. Omnia conueniunt, si conuenit fides, & consensus in Iesum Christum. A baptismo nec Eunuchus est, nec Aethiops, sed noua creatura. Cæterum Philippus simul ac egressus est aquam, rapuit illum spiritus domini, nec amplius uidit eum Eunuchus, nec desiderauit doctorem suū, semel afflatus spiritu sancto per baptismum: sed gaudij plenus, quod didicisset Iesum Christum, perfecit iter suum, ut & apud Aethiopes suos Christi nomen prædicaret. Porrò angelus deposuit Philippum in proxima ciuitate Asoto, unde uenerat. Hinc profectus, ubicunq; occurreret uicus aut oppidum, prædicabat Euangelium, donec ueniret Cæsaream Palęstinę, ubi domicilium habebat.

CAPVT IX

INter hęc, Sauli sæuitia non sese continebat intra muros urbis Hierosolymitanę, uerum ubi perspexit, per dissipatos discipulos latius etiam spargi doctrinam Euangelicam, magis ac magis spirans, iam non minas tantum ac carceres, sed cædem & mortes aduersus illos, adiit summum pontificem, quo magis attereret eos, armatus autoritate: & petijt ab illo epistolas delegatorias, non solum in ciuitates uicinas, in quibus iam exercuerat sæuitiam suam, sed usque ad Damascum, procul ab Hierosolymis distitam, Phœnices ciuitatem, scriptas ad Synagogas Iudæorum illic agentiu, ut his ex autoritate summi pontificis optulantibus, quoscunq; deprehendisset huius damnatę hæreseos, siue uiros siue mulieres, eos uinctos perduceret Hierusalem. Hęc Saulus animo simplici moliebatur, iuxta domini dictū, arbitrans sese gratum obsequiu præstare deo. Et ideo non passus est illum innoxiorū sanguine pollui, sed è medio cursu sæuitiæ reuocauit. Quū enim iam penè confecto itinere, non procul abesset à ciuitate Damasco, subito circumfulsit illum lux è cælo: ac præ timore collapsus in terrā, audiuit uocem dicentem sibi: Saule, Saule, quur me persequeris? Ille demiratus, quis nam esset ille sublimis exostulator, tamq; potens, dubitans angelus ne quispiā esset, an deus, timide respōdit: Quis es domine

domine: Tum ille: Ego sum Iesus ille Nazarenus, quem tu mortuū credis, quum uiuam ac regnem in cœlis. Meos autem discipulos, meumq; nomen persequens, me persequeris imprudens. Verū nihil agis. Durū est enim tibi aduersum stimulū iactare calces. Non enim reluctaris hominibus, sed deo, cuius uolūtati nemo potest resistere. Bis igitur peccas, & nihil profecturus, & tibi malū accersiturus. Hac audita uoce. Saulus tremens ac stupefactus dixit: Domine quid me uis facere? Hæc uox erat simpliciter errantis, non per maliciam, sed per ignorantiam. Tales docuisse sat est. Sed expediebat deici superbū ac ferocem, terreri spirantem minas ac cædem, ut docilis fieret. Tum dominus ad illum: Surge & ingredere ciuitatē. Ibi doceberis, quid tibi sit faciendū. Sic percutit dominus ut sanet: sic deicit, ut erigat: sic exoculat, ut illuminet. Sæuus ille præcipitatus est, mitis & ad obtemperandū paratus, iussus est surgere. Dum hæc ita gerūtur, uiri, qui Saulum comitabantur in hoc itinere, stabant attoniti, audientes quidem uocem Paulo loquentis, cæterū neminem uidentes. Saulus autē recepto spiritu surrexit. Primus ad uirtutem gradus est, erigi. Et ecce rursus aliud miraculum, quum oculos haberet apertos, nihil uidebat. Comites igitur manu ducebāt illum in ciuitatem Damascū. Nec statim admissus est ad donū spiritus sancti, quo præscriberetur exemplū posteris, non cuiuis statim imponendā esse manum, sed ieiunio, precatione prius explorandos ac præparandos catechumenos. Quemadmodū igitur apostoli decem dies sederant Hierosolymis, expectantes spiritū sanctum, ita Saulus Damasci cōmoratus est triduum, nihil uidens oculis corporis, sed interim illustrabantur oculi mentis: nihil comedens, sed interim cœlesti doctrina saginabatur animus. Erat autem Damasci discipulus quidā: sic enim tum adhuc uocabantur, qui recepissent doctrinam Euangelicam, nomine Ananias. Hunc delegerat dominus, per quem Paulū impleret spiritu sancto. Itaq; cōpellat hunc in somnis per uisum, dicens: Anania. Ille contrā, mox intelligens à deo se uocari, respōdit: Ecce ego domine: uidelicet animū uere Christianum, & ad omnia iussa promptum indicans. Tum dominus: Surge, & abi in uicum, qui uulgo dicitur, rectus, & quære in ædibus Iudæ quendam nomine Saulū, patria Tarsensem. Ecce enim illic orat, ambiens munificentiam nostram. Eodem tempore uisus est & Saulo oranti uir quidā, dictus Ananias, domū ingredi, sibiq; manus imponere, quo reciperet oculos. Ita dominus mutua uisione utrunq; alteri præparauit. Ananias autē ad Sauli nomen, iam ob sæuitiā in Christianos celebre, territus respondit: Domine, ex multis audiui de uīro isto, quantis malis afflixerit sanctos tuos Hierosolymis, nec his cōtentus, nunc huc etiam peruenit armatus pontificū summorū sæuis diplomatis, ut in uincula coniciat omnes, qui inuocant nomen tuum. Rursus ad hæc dominus: Scio, lupū illum rapacem timetis oues. Atqui nihil est, quod metuas. Ego enim lupum

illum uerti in ouem mansuetissimam. Proinde fac intrepidus adeas. Ego enim illum mihi uelut organū infigne delegi, ut uehat nomen meū apud gentes, apud reges ac filios Israēl. Quod haecenus fecit, nō malicia, sed zelo patriæ legis fecit. Et simpliciter errans iudicio, specimen præbuit, qualis propugnator sit futurus Euangelij mei. Haecenus armatus pontificū bullis, minis & uinculis, pugnavit aduersus mei nominis professores. Posthac armatus meo spiritu, & accinctus gladio sermonis Euāgelici, longe fortius belligerabitur aduersus osos mei nominis, pro cuius gloria multo seuiora perferet uolens, q̄ modo parabat uobis. His dictis animatus abiit Ananias, & ingressus est ædes Iudæ. Saulū orantē reperit, cui imponens manum, ait: Saule frater, dominus Iesus, qui tibi apparuit in uia, quū huc uenires, misit me ad te, ut oculos recipias, & implearis spiritu sancto. Vix ea dixerat Ananias, ilico deciderunt ab oculis illius ceu squamæ quædā, ac uisum recepit. Moxq̄ surgens baptizatus est. Deinde sumpto cibo corroboratus est. Sic eximius ille dux Euangelicus, & aliorū apostolorum gloriā obscuraturus, per humilem discipulū ante spiritū sanctum accepit, q̄ baptismum. Nihil autem nō ordine geritur, quod geritur iussu domini Iesu, quem Paulus habuerat Catechistam. Sic enim tradiderat potestatē apostolis, ut nihilo secius sibi seruaret negocij totius summā autoritatem. Itaq̄ Saulus repente factus alius, uersatus est dies aliquot cum discipulis qui erāt Damasci. Nec mora. Præuaricator mandatorū pontificis, eodem statim in loco prosilire coepit ad munus à Christo delegatū. Et ingressus synagogas Iudæorū, palam ac libere prædicabat, asseuerans Iesum Nazarenum esse filium dei, per quem unū salus omnibus offerretur, iuxta prophetarū uaticinia. Iudæi uero qui Sauli sæuitiam in Christianos rumore cognouerant, gaudentes sese talem habere Mosaicæ legis propugnatorem, quum audissent illum tanto studio prædicantem nomen Iesu Nazareni, mirabantur quid homini accidisset, quod subito factus esset alius, dicentes inter sese: Nōne hic est ille Saulus, qui dudū modis omnibus oppugnabat Hierosolymis eos, qui inuocant nomen hoc, cuius nunc præconem & buccinatorem agit, ac modo huc hoc animo profectus est, ut si quos hic deprehenderet, uinctos adduceret ad summos pontifices, illorū arbitrio plectendos? Qui factum est, ut tam subito Iudæum exuerit, & à Mose deficiens, professor factus sit crucifixi? Paulus autem, iam enim hoc nomen illi magis cōgruebat, posteaq̄ è turbulento factus est modestiæ pacisq̄ doctor, adeo nihil territus est istiusmodi Iudæorū uocibus, ut indies maiore collecto spiritus robore, confunderet ac perturbaret Iudæos habitantes Damasci, constanterq̄ asseuerans ac scripturarū testimonijs docens, Iesum Nazarenū, quem ante per ignorantiam persecutus esset, nunc prædicaret, esse uerum Messiam orbi promissum, nec alium exoriturum unde speranda sit Iudæis salus. Id quum

Paulus

Paulus complures dies ausus esset Damasci, magno gaudio discipulorum, magno fremitu eorum, qui nondum crediderant, tandem Iudæi consilium inierunt, ut illum per insidias interficerent. O nationem homicidam. Paulus disputabat, docebat, & Iudæos legis ipsorum testimonijs, ueluti suo iugulabat gladio. Illi nihil habebant præter coniurata concilia, carceres, flagra & mortes. Verum promiserat hoc dominus suis, ne pilum quidem de capite illorum periturum nisi permissu patris. Nondum uenerat tempus ut interiret eximius ille bellator Euangelicus, multa erant illi pro Christi populo depugnanda prælia, frequenter periclitandum in acie, multæ regiones ac ciuitates sacra doctrina subactæ, sub iugum Christi uocandæ. Proinde uolente deo, significatum est Paulo, quod Iudæi struerent illi insidias, adeo ut & noctu & interdiu asseruarēt portas, ne quâ posset elabi, quin interficerent eum. Ad hoc facinus abutebantur opera præfecti regis Aretæ, ut si parum processissent insidiæ clanculariæ, palam ac ui tamen occideretur. Itaque discipuli nolentes perire tam fortem propugnatorem, quanto minus ipse sibi metuebat, tanto digniorem existimabant qui seruaretur. Itaque occultarunt illum, ac noctu sportæ impositum, per funem demiserunt eum è mœnibus. Sic nonnunquam fugiunt & strenui duces, ut, iuxta prouerbium, iterum pugnare ualeāt. Et ó mire uersas in diuersum rerum uices. Latitat ac fugitat, qui paulo ante minabundus persequebatur: & Pauli uitæ consulunt, quibus ante cædem machinabatur. Porro quum uenisset Hierosolymam, ac sese tentaret adiungere discipulis, quibus uetus ille Saulus nimum notus erat, Paulus nondum innotuerat, metuebant omnes, uelut oues lupum, non credentes illi quod esset discipulus, nimirum memores quanta sæuitia solitus sit persequi gregem Christi. Suspectas igitur habebant insidias, sub discipuli titulo latentes. Barnabas autem Leuites, de quo memorauimus antea, cui cognitum erat, quod erat gestum in Paulo, adducit illum ad apostolos, quibus rem omnem exposuit, quomodo proficiscenti Damascum apparuisset dominus, & quomodo illi loquutus sit, & quomodo repente uersus in alium uirum, fortiter ac libere prædicasset Euangelium in nomine domini Iesu. Gratulati sunt apostoli, suoque testimonio Paulum gregi commendarunt. Ita dies aliquam multos uersatus est Hierosolymæ, consuetudinem habens cum apostolis ac discipulis, & illic libere profitemis ac prædicans nomen domini, quod per errorem fuerat persequutus: idcirco non solum apud Hierosolymitas, nihil ueritus apostatæ conuicium, quod à pontificibus desciuisset: uerum etiam gentibus, quæ Hierosolymæ tum ob celebritatem urbis agebant, ac Iudæis apud Græcos natis prædicabat Iesum, disputans cum illis, & ex ipsis legis testimonijs docens Iesum esse seruatores mundi. Illi uero non tulerunt hanc libertatem, & aduersus disputatorem inuictum confugerunt ad solitum præsidium, quærentes uiam

qua Paulum interficerent. Sic disputant homines Iudaici. Iamq̄ nihil formidanti struebatur insidiæ. Id ubi à fratribus esset intellectum: ne quid accideret, quod nolebant, deduxerunt illum Cæsaream Philippi, quæ ciuitas est Phœnices, atq̄ hinc rursus emiserunt Tarsum in Ciliciã, ubi natus erat. Error ac circunactus Pauli profectus est Euangelij. Interea mitiore iam facta tempestate persecutionis, quæ fuerat orta, congregatio discipulorum sparsa per totam Iudæam, Galilæam & Samariam, in quibus regionibus potissimum docuerat dominus, & in quibus primum iusserat prædicari sermonem Euangelicum, satis tranquille agebat, mutua concordia sese confirmans, & neglectis hominum minis, atq̄ indies augescens edificabatur, uersans cum timore domini, & inter afflictiones malorũ spiritus sancti consolatione replebat. Hoc nimirũ erat, quod illis promiserat dominus: In mundo afflictionem habebitis, in me uero pacem & solatium. Accidit autem, ut dum Petrus, tantq̄ uigil ac strenuus pastor, peragrando regiones omnes, nunc hos, nunc illos inuiseret, perueniret etiam ad sanctos, qui habitabant Lyddæ. Ea est littoralis ciuitas Palæstinæ. Illic reperit hominem quendam nomine Aeneã, octo iam annis decumbentem in grabbato. Nam erat paralyticus. Petrus autem memor præcepti dominici, quo iusserat, ut in quancunq̄ domũ ingressi fuissent, sanarent egrotos: non enim conuenit illic esse morbos corporum, ubi adsunt medici animorum, ait illi: Aenea sanet te dominus Iesus Christus. Surge & sterne tibi ipsi. Ad hanc uocem ilico surrexit sanus, & strauit sibi. Hoc erat argumentum plenæ sanitatis. Vbi uiderunt eum uirtute nominis Iesu subito sanũ esse, qui tot annis decubuerat, quotquot habitabant Lyddæ & Saronæ: id est oppidum in littore, Lyddæ uicinum: conuersi sunt & ipsi ad dominũ, ac professi sunt nomen domini Iesu. Ita salus corporis uni reddita, multos pellexit ad salutem animorũ. Rursum Ioppæ erat discipula quædam nomine Tabitha, quæ Græce dicitur Dorcas, Latine caprea, ab oculorũ acie ducto uocabulo. Hæc abundarat quũ omni genere bonorũ operum, tum præcipue caritatis officijs, quibus subleuabat egentes. Accidit autem, ut eodem tempore, quo Petrus Lyddæ uersabatur, ex morbo quo laborarat moreretur. Quũ autẽ cadauer ex more lauissent, uncturi posuerunt illud in cœnaculo. Quoniam autem Ioppe non procul aberat à Lydda, discipulicq̄ cognouissent, quod illic esset Petrus, legarũt duos uiros ad illum, rogantes ne grauaretur uenire ad ipsos. Petrus nihil contatus uenit ad illos, boni pastoris exemplũ exhibens. Vbi uenisset in domũ, duxerũt eum in cœnaculũ, ut cõspecto cadauere moueret ad misericordiã. Hic circũstetere Petrũ omnes uiduę, quarũ cõmendatio præcipua tum erat, necessitatibus sanctorũ inseruire. Addebant lachrymas, quas nõ tam fundebant defunctę, q̄ egenis, quos illa suis officijs solita est refocillare. Iam hoc ipsum erat orare, fudisse lachrymas. Non cõmemorãt benefacta mortuæ

tuæ

tua, sed ostendunt tunicas, aliasque uestes, quas tegedis sanctis parabat Dorcas. Benefaciendi studium mors interruperat. Hic Petrus memor exempli Iesu, quum filiam archisynagogi suscitaret prius eiecta turba flentium, iussit omnes exire foras. Nam uiduae tantum flebant. Fletus autem obstat precationi. Simul ne sexus infirmus commoueretur exurgente cadauere, noluit quencumque adesse, sed solus flexis genibus orabat. Non enim semper adest uigor spiritus, per quem aduntur miracula. Is excitatur precatione, quemadmodum & fides, sine qua nullum aditur miraculum. Fusis precibus & concepto spiritus robore, conuersus est ad corpus, & ait: Tabitha surge. Ad hanc uocem illa uelut expergefata, uidit Petrum. Eo conspecto resedit. Petrus autem, porrecta illi manu, erexit illam, iam uiuam & alacrem. Sic ad pietatem erigendi sunt imbecilles. Orandus primus deus, ut illorum misereatur. Deinde doctrina, increpatione, exhortatione compellendi sunt. Postremo porrecta manu ad perfectiora subleuandi. Quumque Petrus reuocasset in cenaculum, quos exire iusserat, sanctos & uiduas, qui & ipsi orantes expectabant misericordiam domini, exhibuit mulierem uiuam. Ea res uulgata est per uniuersam ciuitatem Ioppen, ac multos pertraxit ad professionem nominis Iesu. Nam hic est precipuus miraculorum fructus. Neque enim alioqui magni refert, inter tot milia uicissim nascentium ac morientium, unum aut alterum in uitam reuocare, paulopost tamen moriturum. Hac occasione factum est, ut Petrus complures dies commoraretur Ioppae. Vbi enim libentius agat piscator hominum, quam ubi magnus numerus confluit ad sagenam? Diuersabatur interea Petrus apostolorum princeps, tantisque miraculis clarus & pollens, apud opificem quendam coriarium, nomine Simonem.

CAPVT X

Nondum apostolorum quisquam ad gentes diuerterat, sed per occasionem attractus est Aethiops Eunuchus. Quibusdam tamen ethnicis profuit, apostolis fuisse uicinos. Siquidem in Caesarea florentissima Palaestinae ciuitate, quae prius dicta turris Stratonis, uir erat quidam nomine Cornelius, Centurio de cohorte, quae dicitur Italica. Hic quanquam esset ex professione maiorum ethnicus, ex officio militaris, tamen uelut ambiens Christianismum, pius erat ac metuens deum. Qualis erat ipse, talis erat & uniuersa illius familia. Fit enim ferè, ut patrem familias imitetur reliqua domus. Duabus rebus potissimum declarabat animum Christianismo dignum, multa munificentia subleuans egestatem plebeiorum, & assidua deprecatione ad dominum. Deum uerum agnoscebat, hoc didicerat apud Iudaeos uersans. Sciebat huius fauorem potissimum conciliari beneficijs in pauperes erogandis, & assiduitate precandi. Supererat ut habenti daretur. Is hora diei nona, quum oraret sub cenae tempus, per uisum manifeste uidit angelum dei uenientem ad se, & nomine compellan

compellantem, quasi probe notum, Corneli. Cornelius autem intuitus angelum, & ex ignotæ formæ maiestate metu correptus, dixit: Qui es domine? Tum angelus: Non perierunt tuæ preces & eleemosynæ, quibus hactenus sollicitasti diuinam misericordiam. Quod enim in pauperes refocillandos collocasti, hoc deus sibi patitur imputari: & illorum nomine, qui gratiam referre non possunt, ipse repondet præmium. Nequaquam igitur apud immemorem collocasti tua beneficia, fecisti quod ille uoluit: ille uicissim tibi faciet, quod assiduis precibus flagitasti. Audiuit deus tuas preces, quoniam aures tuæ non fuerunt surdæ pauperibus. Nunc igitur hoc agendum est absq; contatione, ut quod superest, perficiat in te deus suam munificentiam. Mitte uiros aliquot ad ciuitatē Ioppen, ac per eos accerse Simonem quendam, apud mundū non ualde nobilem, apud deum pietate clarum, cui cognomen Petrus. Hic diuersatur apud Simonem quendam Ioppensem, arte coriarium, cuius domus est uicina mari. Ex hoc Petro disces, quid tibi sit faciendum, ut saluus fias. Hęc loquutus angelus euauit. Cornelius itaq; statim mittit duos e suis domesticis, simulq; militem ex his qui sibi adhærebant, spectatæ pietatis ac fidei, neq; enim tota modo domus imitatrix erat religionis Cornelianæ, uerū etiam inter milites erant, qui ducis religionem imitarentur. His quū rem omnem exposuisset de uisione, iussit abire Ioppen. Hęc uesperis sunt acta. Postero uero die profecti sunt legati Cornelij. Talis enim tum legatio non fastidiebatur à summo ecclesiæ pastore. Quū autem iam non procul abessent à ciuitate Ioppe, commodum Petrus ex more ascenderat in cœnaculum orandi gratia ad horā fermè sextam, circiter meridie. Quum autem inter precandū esuriret, uoluit sumere cibū post longam inediam. Atq; interim dum paratur iussu Petri cibus, raptus est spiritu. Datur hoc potissimū orantibus & ieiunis. Saturis enim & oscitantibus non referantur arcana dei. Vidit autem cœlū apertum, atq; inde uas quoddam, ueluti linteum magnū, quatuor inijs alligatum, e cœlo demitti in terram. Nam in linteis olim apponebantur cibi. In uase erat omne genus quadrupedum & serpentium, quæ uiuunt in terra, ac uolatilium, quæ uiuunt in aere, immunda mundis admixta. Nimirū hic erat cibus Iudæis abominandus, sed quem Iesus esuriebat, quum discipulis adferentibus cibum diceret: Ego cibum habeo comedendū, quem uos nescitis. Admirante Petro quid hoc spectaculū sibi uellet, sonuit uox, quæ diceret illi: Surge Petre, macta & uescere. Quancūq; autem dominus admonuerat suos, ut Euangelium impartirent omnibus gentibus, tamen quo facerēt id cum maiore fiducia, denuo monitus est uisione. Petrus itaq; tanquam Iudæus, adhuc abhorrens à cibis lege uetitis, ait: Absit domine, ut e talibus cibis uescar. Nam hactenus mihi seruata est religiose maiorum lex. Nec enim hactenus comedi quicquid profanum esset aut impurum. Ad id uox eadem, quæ prius sonuerat, ita respon-

ita respon-

ita respōdit: Quod deus purificauit, tu homo ne dixeris impurum. Eadem uisio quum sese ter exhibuisset ad certio rem fidem, mox uas receptum est in cœlum. Petrus autem ad se reuersus, dum hæsitabū dus secum expendit, quid sibi uellet uisio, somnium ne esset, an significatio diuinæ uoluntatis: ecce uiri illi quos legauerat Cornelius, stabāt ad ostium Simonis coriarij, & euocato quopiam è famulis, rogabāt an illic diuersaretur aliquis Simon cognomento Petrus. Priusquam autem id esset Petro nunciatum, esse qui quærerent ipsum, sed tantum apud sese reputaret, quid sibi uellet uisio, dixit illi spiritus: uarijs enim modis deus loquitur sanctis suis: Ecce uiri tres adstant foribus & quærun t te. Surge itaq; & descende, ac uade cum illis nihil hæsitans. Nam à me missi sunt. Et intelliges quid sibi uelit uisio de qua miraris. Descendit Petrus, & uenit ad uiros, aitq;: Ecce ego sum ille Simon Petrus quē quæritis. Qua gratia uenistis huc? Non iactat Petrus uisionem suam, sed exigit à gentibus cōfessionem. Nec enim Euangelij gratia debet obtrudi fastidientibus, nec auidis negari. Tum illi: Cornelius centurio quidam officio, sed tamen uir integris moribus, ac metuens deum, spectatus ac probatus non tantum apud suos, uerum etiam testimonio totius Iudaicæ gentis, monitus est oraculo sancti angeli, qui illi apparuit, ut te accerferet domum suam, & audiret te præscribentem quid esset faciendū, ut salutem assequatur. Petrus intelligens consentire uisiones, quidq; sibi uellet illa ter audita uox, quod deus purificauit tu ne feceris impurum, inuitauit illos ut ingrederētur. Erat enim uespera, & excepit illos hospitio. Hoc erat auspiciū commercij Iudeorū, cum gentibus ad Euangelij consortium ultro ingerentibus sese. Cæterū apostolorum hac in re contatio proficiebat in hoc, quo non temere, sed planè iussu dei factū agnosceretur, quod gentes ad Euangelij gratiam admitterentur. Inuitat Cornelius, sed angeli monitu. Descendit & occurrit Petrus, sed uisione monitus. Hinc auiditas Euangelicæ gratiæ candida, hinc alacritas & promptitudo sitientis salutem omniū gentiū. Petrus itaq; postridie profectus est Cæsaream, comitantibus aliquot Christianis ex ciuitate Ioppe, qui testes eorū essent, quæ gererentur. Siquidē præfagebat illis animus nescio quid letæ rei futurū. Cornelius interim auidus salutis expectabat reditū suorū cum Petro, cōuocatis & cognatis suis & amicis præcipuis, quo simul & factū hoc plures haberet testes, & beneficiū ad plures diffunderetur. Iam uero quū Centurionis domū ingrederetur Petrus, Cornelius exhilaratus, honoris gratia obuiā processit, ac procumbens ad pedes eius, adorauit eum: nescio quid maius homine sentiens de illo. Sic oportet Christū uenerari in ministris ipsius, sed ita ut ne dei gloria tribuat homini. Petrus itaq; præbens exemplū, q̄ oporteat Christi dispēsatores abesse ab ambitione, quamq; nihil sibi uindicare laudis ob hæc, quæ Christi uirtute & nomine gerūt, nō passus est Centurionē prostratū humi, sed amplexus

erexit

erexit illum, dicens: Surge, homo cum homine loqueris. Istuc honoris deo tribue, cuius ego nihil aliud sum quam minister. Iamque familiariter confabulantes, simul ingressi sunt. Vbi uentum est ad interiora domus, Petrus reperit illic multos congregatos. Iam hinc copiosioris fructus spes ostensa est auaro pastori. Vbi confedisset igitur, sic orsus est Petrus, orator Euangelicus, simul & comitum suorum occurrens offensæ, & Centurionis familiæ fiduciam confirmans. Vos scitis non esse fas homini Iudæo, adiungere sese in domesticam consuetudinem, aut etiam adire alienigenas, diuersæ religionis & incircuncisos. Ego uero, quanquam Iudæus, non ueritus sum id facere, haud quaquã contempta gentis meæ religione & consuetudine, sed dei sequutus auctoritatem, qui mihi per uisionem ostendit, non oportere quenquam hominem cuiuscunque nationis sit, impurum aut abominandum ducere, quem deus non haberet pro impuro. Ille enim solus sanctificat omnia. Itaque dei iussu fretus, incontanter huc adueni, per uos accersitus. Vestrum igitur erit exponere, quam ob causam accersueritis me. Omnibus loquitur Petrus, ut omnes lucrifaciat, intelligens illos in hoc conuenisse, ut simul audirent sermonem Euangelicum. Ut scite pastorem agit Petrus: non impartit mysterium Euangelicæ doctrinæ, nisi professis auiditatem discendi. Ibi Cornelius coram omnibus rem, ut habebat, exposuit, dicens: Quartus hic, inquit, dies est, quod eram domi meæ, ieiunans & intentus precationi, ad horam ferè nonam. Et ecce quidam uir specie quadam augusta constitit ante me, ueste splendida conspicuus, dixitque mihi: Corneli, exaudita est tua deprecatio, tuæque in pauperes munificentia memoria habita est in conspectu dei. Itaque mitte Ioppen, & accerse Simonem, cui cognomentum est Petrus. Hic diuersatur in ædibus Simonis coriarij, iuxta mare. Ego uero nihil moratus misi meos ad te, non ausurus facere, nisi iussus ab angelo. Et tuæ pietati gratiam habeo, qui non sis grauatus huc uenire. Nunc igitur omnes hic adsumus, simplici sinceroque animo, cuius deum testem facimus, cupientes audire, quaecunque tibi præcepta sunt à domino, ut nobis exponeres. Id enim angelus mihi pollicitus est, qui præbuit hanc fiduciam: nec dubitamus quin id facturus sis, quando tu quoque diuino iussu non dedignatus es nos colloquio. Ibi Petrus, cognita sinceritate illorum, aperuit os suum, cepitque loqui hunc in modum: Re ipsa cõperio, quod apud deum non est respectus personarum, sed in quauis gente quisquis timet ipsum, & amplectitur iusticiam, hic acceptus est illi, posteaquam uideo uos alienos à nostra lege, tamen uerum & unicum deum nobiscum colere: sacris precibus illi quotidianas immolare uictimas, & subleuandis pauperibus, illius fauorem ambire. Quandoquidem hæc est doctrina legis & prophetarum. Quanquam autem deus olim pollicitus per ora prophetarum, se missurum Messiam, hoc est, Christum, nunc tandem præstitit quod promiserat, significans filijs Israel non iam

iam

iam per prophetam, sed per unicum filium suū Iesum Christum, offerens illis per fidem & obedientiam erga eum quem misit, abolitionem peccatorum, & reconciliationem erga ipsum: tamen quoniam idem est omnium deus, non solum Israeliticæ gentis, uult hanc gratiam omnibus esse salutiferam, quicumque credunt Euangelio. Nec dubito, quin huius rei fama, per uniuersam Iudæam diuulgata, permanarit ad uos quoque, de Iesu, qui peragrauit omnes Iudææ regiones, hortans omnes ad pœnitentiã, testificans adesse iam regnū dei. Auspicatus est autem potissimū Euangelij prædicationem à Galilæa, posteaquam baptizatus esset à Ioanne, qui præcursor eius fuit, ac palàm testimonium de illo perhibuit, quod Iesus Nazarenus esset agnus dei, qui tolleret peccata mundi, quodque deus Messiam suum unxisset spiritu sancto, quem columbæ specie uelut è cœlis descendentem, & manentē in illius uertice uiderat, quodque is esset solus, qui baptizaturus esset omnes credentes, non aqua quemadmodum ipse baptizabat, sed uirtute cœlesti. Hanc enim dominus Iesus ipsis factis declarauit, obambulans per omneis Iudæorum regiones, opitulans omnibus, non solum docendo philosophiam Euangelicam, per quam sanantur animi, uerum etiam sanandis ægrotis, eijciendis dæmonibus, mundādis leprosis, excitandis mortuis, denique subleuandis omnibus, quos diabolus tenebat oppressos. Hic enim ut solus erat immunis ab omni peccato, ita solus potuit diaboli tyrannidem, qui regnum habet in eos, qui peccato sunt obnoxij, frangere. Deus enim erat in filio, uirtutem suam exerens, cui nulla potestas satanæ potest resistere. Hæc omnia, quum sint uulgata per uniuersam Iudæam, non dubito quin uobis etiam audita sint & credita. Cæterum quo certior sit uobis harum rerum fides, nos qui cum illo, quum adhuc mortalis inter mortales uiueret, perpetuam ac domesticam consuetudinem egimus, testes sumus omnium, quæ gessit in omnibus regionibus Iudæorum, atque etiam Hierosolymis: quem summi pontifices, scribæ & pharisæi, consentientibus primoribus & populo occiderunt, suffixum in crucem, pro tot beneficijs pessimam gratiam referentes. Sed deus, cuius permisso hæc omnia facta sunt ad salutem humani generis, tertio ab obitu die reuocauit illum in uitam, ac donauit immortalitate. Ad cōfirmandam huius rei fidem exhibuit semetipsum uiuum, audiendum, conspiciendum, manibus contrectandum, non toti populo, quemadmodum fecerat ante mortem: sed certis testibus, quos ante deus in hoc selegerat, uidelicet nobis, quibus frequenter apparuit posteaquam resurrexerat à mortuis, quadraginta dies uersans in terris, quicquid comedimus ac bibimus cum illo comedente & bibente, ne qua dubitatio animis nostris hæere posset de ueritate corporis suscitati. Priusquam autem ascenderet in cœlū, præcepit nobis, ad hoc munus selectis, ut palàm omnibus prædicaremus, testificantes, quod ipse sit unus, quem deus euexit in

F summam

summam potestatem, ut in fine mundi sit iudex, omnium uiuorum ac mortuorum. Interim offertur omnibus certum ac facile remediū. Etenim quod nos de illo, id de eodem magno consensu iam olim testificati sunt omnes prophetae, quod hic unus sit ac solus, per cuius nomen danda sit remissio omnium peccatorum, non solum Iudæis, uerumetiam omnibus per uniuersum orbem terrarum nationibus, non per opera, quibus fidunt Iudæi, sed per fidem, qua creditur Euangelio, & per Euangelium Christo. Nondum finierat hunc sermonē Petrus, ecce spiritus sanctus signo uisibili delapsus è cælo, uenit super omnes, qui audiebant & credebāt uerbis apostoli. Ea res obstupescit Iudæos, ad Euangelicam doctrinam conuersos, qui è ciuitate Ioppe Petro comites uenerant, ut testes essent eorum quæ gererentur, admirantes, quod in gentes quoque, qui circumcisi non erant, effusa esset gratia spiritus sancti. Existimabant enim, quod ad solos Israelitas pertineret promissio prophetarū, quum prophetae nominatim prædixerint, dei spiritum effundendū in omnes, quicumque inuocarent nomen domini. Signum autē, quod oculis uiderant, res ipsa cōsequuta est. Cœperunt enim omnibus audientibus loqui uarijs linguis, laudibus ferentes benignitatem dei. Hoc signum tam euidentis datum est circumcisis qui aderant, ne posthac dubitarent etiam incircuncisos uocare ad Christum: datum est & Cornelij familiaribus, ne quid dubitaret sese per credulitatem æquatos Iudæis absque legis præsidio. Inuersus est autē ordo, dispensante deo, catechumenis primum datur baptismus, deinde per impositionē manuum spiritus sanctus. Hic absque manuum impositione prius datus est spiritus sanctus, ne dubitaret apostolus, quod leuius erat, addere, posteaque deus id, quod maius est, ultro largitus esset. Tum Petrus, uelut ex consensu Iudæorum facturus, quod destinabat, ait comitibus suis: Numquis prohibere potest, quo minus baptizentur hi, licet incircuncisi, qui iam spiritum sanctum acceperunt, quemadmodum & nos? Assentiētibus illis, iussit eos baptizari in nomine Iesu Christi. Quum his rebus feliciter peractis Petrus adornaret redire Ioppen, rogauerunt eum, ut apud ipsos diebus aliquot commoraretur, cupientes plenius edoceri de præceptis Euangelicis. Obtemperauit Petrus, sed rogatus. Nouerat enim, Iudæos uix laturos domesticam consuetudinem actam cum incircuncisis.

CAPVT XI

uius facti rumor permanuit ad cæteros apostolos, qui manserant Hierosolymis, & fratres qui erant in Iudæa, quod gentes quoque recepissent sermonem dei. Id enim eo minus latere potuit, uel quod Centurio ipsa muneris dignitate nobilis erat, uel quod multi simul baptizati sunt, uel quod Iudæis testibus factū id esset, (nā Eunuchus solus sine teste baptizatus est in uia, ueluti suffuratus Euangelij gratiā à Iudæis) uel quod in ciuitate celebri Palæstinæ. Petrus autē nō ignarus

ignarus, futurum ut hæc res uulgaretur, nec de futuros Iudæos, qui factum reprehenderet, cauit omnibus modis, ne iure posset reprehendi, deo quoque huius animo subseruiente, in quo ne quid hæreret scrupuli, uisio ter exhibitæ est. Rursus per spiritum discit adesse legationem à Cornelio: eam non statim admittit in ædes, ne Iudæus uideretur affectasse commercium cum ethnicis, sed pro foribus compellat, & adhibitis testibus rogat, quare uenissent. Iudæis qui aderant hoc sciscitatur potius quam sibi. Deinde ubi cognouit, utrinque respondere uisiones, non proficiscitur illò, nisi adiunctis sibi Iudæis aliquot probatæ fidei, quibus testibus & quorum consensu res gereretur, quo post ex testibus fierent aduersus obmurmurantes patroni. Rursum ubi uentum est ad ædes Cornelij, non statim ingressus est, uelut auidus colloquij, sed misit qui denunciarent adesse Petrum, ut per occurrentem Cornelium induceretur, non ignarus, quanto studio fieret excipiendus. Procidit ad pedes Centurio, adorauit Petrum. Hæc Iudæis qui aderant arguebant admirandam animi promptitudinem. Rursus ipsè presentibus rogat, quamobrè esset accersitus, ut plus haberet fidei apud Iudæos comites narratio, ex ore Cornelij audita. Postremo spiritus sanctus ultro missus est, nondum effusa precatio, nec impositis manibus, nec dato baptismo. Ac ne sic quidem baptizauit illos, nisi compellatis qui aderant circumcisis, ac testificatus non esse integrum illis negare baptismum, quibus deus impartisset spiritum sanctum. Hæc nimirum erat illa Petri pastoris Euangelica prudentia. Nouerat ingenium Iudæorum, quam sibi placerent ob recisam pelliculam, quam auersarentur incircumcisos. Proinde nihil non facit, quo uitaret offendiculum. Cupiebat gentes in Euangelij uenire consortium. Cæterum absque dispendio gentis Iudaicæ si fieri posset. Itaque quum accidisset ut Petrus rediret Hierosolymam, quò iam rumor de Cornelio baptizato præcesserat, disceptabant aduersus illum hi, qui ex circumcissione fuerant amplexi doctrinam Euangelicam, dicentes: Quare ingressus es ædes incircumcisorum præter instituta maiorum: nec hoc contentus, etiam mensam habuisti cum illis communem, qui cibis uescuntur Mosis lege uetitis? Hic non decebat Petrum esse mutum, sed ab initio repetens, ordine rem omnem ut habebat exposuit, dicens: Equidem non ausim uiolare legem à maioribus traditam, sed eius autoritatem sequutus sum qui maior est lege. Ego eram in ciuitate Ioppe, ieiunus ac precatio uacans, ne quis inane somnium fuisse suspicetur. Quumque stimulate fame, iussissem apparari cibum, interim raptus sum, & in extasi uidi uisionem huiusmodi. Vas quoddam instar magni lintei, à quatuor angulis alligatum è cælo demittebatur, ac ueniebat usque ad me. In quod quum intendissem oculos famelicus, considerabam quid esset cibi. Atque ibi uidi quadrupedum uaria genera, tum noxias bestias, præterea reptilium ac uolucrum diuersas species, à quarum esu lex iubet nos abstinere. Hæc contemplanti uox etiam insonuit, con-

tantem ad edendum exhortans, quæ diceret mihi: Surge Petre, macta & uescere, cui tum respondi: Absit domine. Nam hactenus nihil impurum aut immundum ingressum est in os meum. Hic uox iterum audita, ita respondit: Quæ deus purificauit, tu homo quum sis ne dixeris communia. Ea uisio ter exhibita est. Deinde recepta sunt in cœlum omnia illa, quæ mihi uidebantur abominanda. Reuersus autem ad me, dum meo cum animo uersarem, quid sibi uellet hæc uisio toties exhibita, me statim submonet spiritus, adesse pro foribus domus, in qua diuersabar, tres uiros è Cæsarea missos ad me. Iussit autem idem spiritus ut irem cum illis, nihil hæsitans. Obtemperavi uisioni & iussis spiritus sancti, profectus sum Cæsareã, non solus sed comitantibus hisce sex fratribus, ut essent testes omnium quæ gererentur uoluntate dei. Ingressi sumus domum hominis, qui accersuerat nos. Is omnibus audientibus narrauit quomodo paucis ante diebus, quum ieiunus & orans esset domi suæ, uidisset angelum clara luce astantem sibi ueste præfulgida, dicentem ipsi: Corneli mitte è tuis Ioppen, qui accersant tuo nomine Simonem cognomento Petrum. Is loquetur tibi per quæ salutem assequaris, & tu & tota domus tua. Ego uidens hinc & hinc cõsentire uisiones, tum animaduertens illorum synceram auiditatem, exorsus sum illis exponere, quæ dominus Iesus per nos uoluit prædicari. Nondum finierã sermonẽ, & ecce spiritus sanctus delapsus est è cœlis in illos, quemadmodum delapsus est initio in nos, & cœperunt loqui uarijs linguis, quemadmodum nos tum loquebamur. Hoc signum palàm arguebat illorum fidem approbari deo. Iamc̄p̄ res ipsa me docuit quid sibi uellet uisionis ænigma, quod uideram. Hæc nimirum erãt illa quadrupedia reptilia & uolatilia, quæ nos circuncisi abominamur, sed deus per fidem purificare decreuit: nec uult quicquã à nobis haberi pro immundo, quod per fidem Euangelicam sanctificatum est. Simulc̄p̄ recordatus sum uerbi, quod dominus nobis dixit ascensurus in cœlum: Ioannes quidem baptizabat aqua, uos autem baptizabimini spiritu sancto. Et nos quidẽ tingimus corpus aqua, sed aqua non confert salutem, nisi fides impetret à deo baptismũ igneum. Quum igitur res ipsa loqueretur, illos iam esse baptizatos eo baptismo, quẽ promiserat dominus Iesus, quũ eandem gratiã esse collatam incircūcisis per fidẽ quam nos accepimus, nõ ob merita legis obseruatã, sed ob credulitatem, qua confisi sumus domino Iesu Christo: ego quis eram, qui possem uetare dominum? An iam à domino spiritu baptizatis, negare debui baptismum aque, quæ nihil aliud est quàm signum gratiæ diuinitus conferendæ? Atq; iam gratia præcesserat citra nostram operam. Itaq; negare baptismum aquæ, quid aliud fuisset quam improbare quod fecisset deus? His auditis obticuerunt & glorificauerunt deum, dicentes: igitur ipsa res docet, quod deus non Israelitis tantum, sed & gentibus cõcessit pœnitentiam, ut uitam assequan-

tur æter

tur eternam. Atque has quidem Euangelij primitias ex gentibus Petrus adiunxit ecclesie. Nam antehac nullus id ausus est, præter unum Philippum, idque angelo monitore. Nam illi quos persecutionis tempestas, à Stephani morte orta dispererat, peragrarunt uicos & urbes usque ad Phœnicen, & huic oppositam insulam Cyprum, præterea Antiochiã, quæ Phœnicen à Cilicia dirimit, apud omnes prædicantes sermonem Euangelicũ ab apostolis acceptum, nemini tamen ausi communicare, nisi solis Iudaicæ gentis, nõ id quidem inuidia, sed religione, putãtes esse nephas sanctũ dare canibus, quod dominus uetuerat fieri. Exorti sunt autem uiri quidam ex his qui crederant, gente Cyprii & Cyrenæi, qui quũ ingressi essent ciuitatem Antiochiam, ausi sunt de Christo loqui Græcis, prædicantes illis dominũ Iesum, & profecerunt, domini fauore rem bene fortunãte, uiresque & animũ sui nominis præconibus addente. Siquidem ex his quoque copiosus hominũ numerus, credens Euangelio, cõuersus est ad dominũ. Huius rei rumor peruenit ad aures ecclesie, quæ erat Hierosolymis. Hac de causa per apostolos missus est eò uir apostolicæ synceritatis, Barnabas leuites, genere Cyprius, qui præsens dispiceret, quid illic ageretur, & si ex uoluntate dei factũ esse comperisset, autoritate apostolorũ comprobaret. Tanta erat cautio in recipiendis ad Euangelium gentibus, non quod id non magnopere cuperent apostoli: sed ne uel, ut temere factũ, in posterum à Iudæis rescinderetur, uel sibi parum fiderent gentes, quasi legis opus haberent præsidio. Itaque Barnabas ubi peruenisset Antiochiã, comperissetque, per fidem absque legis professione Græcos eandem dei gratiã assequutos, quam Iudæi acceperant, magnopere gauisus est, augeri numerũ credentium, & adhortatus est omnes, ut constantes in eo proposito perseuerarent adhærere domino. Erat enim uir bonus ac plenus spiritu sancto, fideque. Itaque factum est huius prædicatione, ut ingens præterea multitudo adiungeret sese priori numero profitentium dominũ. Quoniam autem Antiochiã uicina est Ciliciæ, inuitauit eum ipsa loci propinquitas, ut quæreret Paulum, ad hoc negociũ præ ceteris idoneũ, uidelicet à Christo delectum, ut nomen ipsius illustraret apud gentes & reges terræ. Nam hunc Hierosolymis fugientem discipuli deduxerant Cæsaream Phœnicis, unde profectus est Tarsum. Quem, cum illic inuenisset, perduxit Antiochiã, quod in ciuitate frequenti ac celebri, sed ex Græcis Iudæisque confusa, speraret fructum copiosiorẽ per apostolũ, ad hoc muneris præcipue delectũ. Simul itaque uersati sunt Antiochiæ totũ annũ in ecclesia credentium, quæ illic ex Græcis ac Iudæis satis numerosa cõfluxerat: cui ex doctrina amborum, uidelicet Pauli ac Barnabæ, accessit etiã magna uis hominũ, adeo, ut qui prius dicebantur discipuli, suppresso ob inuidiã Christi nomine, primũ Antiochiæ ex autoris uocabulo, cœperint dici Christiani. His temporibus uenerũt Antiochiã ex urbe Hierosolymorũ, prophetæ

quidā, è quibus unus nomine Agabus, surgens in congregatione significauit illis ex afflatu spiritus, magnā famē futurā in uniuerso terrarū orbe. Ea accidit sub Claudio Cæsare qui successit Caligulæ. Quoniā aut, qui Hierosolymis agebant, partim tennes uenerāt ad Euangelij professionē: partim, quod habebāt, erogauerunt in cōmune: partim ob professionē Iesu Christi, per sacerdotes erant spoliati bonis suis, cōstituerunt, ut ex collatione eorum, quibus suppetebat, præcipue qui ex gentibus acceperant Euangelium, collecta pecunia mitteretur in subsidiū Christianis, habitantibus in Iudæa, sic tamen, ut nemo cogeretur ad cōferendū, sed ut quisquis uolens ac libēs pro modo facultatū suarum largiretur. Idq̄ factum est uti constituerāt. Ea pecunia missa est Hierosolymā per Paulū & Barnabā ad seniores, ut illorum arbitrio distribueretur, quibus erat opus. CAPVT XII

Dum hanc legationem obeunt Paulus & Barnabas, Herodes rex qui decollarat Ioannem, & Christum alba ueste amictum ludibrii causa Pilato remiserat, dolens hoc hominum genus indies increfcere, & nomen Iesu regis Iudæorū per multas regiones inclarescere, existimauit illud sua quoq̄ referre, ut ea factio gliscens extingueretur, nimirum satana per organa sua moliēte, quod antea fuerat molitus, sed ad nihil aliud proficiēs, nisi ut Iesu nomen redderet gloriosius. Herodes igitur regaliter ac simpliciter agens, misit satellites suos armatos, ut affligeret aliquot ex congregatione Iesum Nazarenum profitentium, rerum omnium dominum. Itaq̄ qui Ioanne decollato didicerat amputare ceruices piorum hominum ac libere ueritatem profitentium, iniecit manus in Iacobum apostolum Ioannis fratrem, quod is tum inter apostolos præcipue autoritatis haberetur, & hunc cōstantem in prædicatione nominis Iesu, gladio plecti iubet. Hanc crudelitatem ubi uidit esse non ingratiā genti Iudaicæ, adiecit facinori facinus, ac Petrum quoq̄ inter apostolos præcipuum iussit apprehendi, sperans fore, ut submoto pastore, grex facile dissiparetur: quo nimirum consilio Iudæi dominum Iesum prius occiderant, abstinentes ab apostolis. Quo minus autem & hunc statim occideret, obstitit tum quidem dies Azymorum apud Iudæos eximie religiosus, quo tempore Iesum etiam ueriti fuerāt Iudæi occidere. Atq̄ hæc est Iudaica religio in obseruandis diebus festis. Non uerentur litare populo innocentis hominis sanguine, sed uerentur uiolare festum diem: quasi purus sit ab homicidio, qui iam decreuit occidere. Comprehensum igitur Petrū detrudi iussit in carcerem, ac ne quā posset elabi, quemadmodum fuerat elapsus Paulus, addidit quatuor militum quaterniones, qui uinctum asseruarent, ne quis ui posset eripere. Decreuerat enim exactis diebus festis, hanc uictimam producere populo, sitiēti sanguinē innoxiorum. Qualis populus, talis rex. Interea nec Petrus recusat carcerem, præmonitus à domino hæc euentura

tura

tura, nec discipuli tumultuantur aduersus impiam uiolentiam tyranni, memores dominum præcepisse, ut bene præcarentur etiam ipsos persequentibus. Non sufficebat Herodi carcer, non geminæ catenæ, nec unus militum armatorum quaternio, uidelicet ut crudelis impij regis diligentia proficeret ad cumulandam Christi redemptoris gloriam. Ac Petrus quidem sic asseruatus, diem festum agebat in carcere. Interim ecclesia discipulorum sollicita de suo pastore, nõ desinebat diurnis ac nocturnis precibus rogare dominum pro salute Petri. Quum autem peractis diebus festis Herodes esset illum producturus ad populum, commodum ea nocte, quæ diem educendi præcedebat, Petrus dormiebat inter duos milites, uinctus catenis duabus. Cæteri milites obsidebant ostium carceris, excubias agentes. Et ecce angelus domini repente astitit Petro, simulq; lumen admirandum illustrauit habitaculum, discussa caligine, tum carceris, tum noctis, stimulatq; Petri latere excitauit eum dicens: Surge uelociter. Protinus ad hanc uocem exciderunt catenæ de manibus eius. Mox Angelus: Cinge te, ac pedibus tuis subliga soleas, ne quid hic exuuiarum relinquant. Quum obtemperasset Petrus, rursus angelus: Indue pallium tuum ac sequere me. Præcedentem angelum sequens Petrus, cœpit exire carcerem, nondum intelligens hæc uere fieri, quæ fiebant per angelum, sed existimans se uidere uisionem, quemadmodum ante uiderat. Cæterum ubi iam præterissent primam & item secundam custodiam, uenerunt ad portam ferream, quæ ducit ad ciuitatem, hæc ultro aperta est illis, quolibet seris & obijcibus munita. Egressi itaq; processerunt donec præteriret uicum unum ciuitatis, & continuo angelus euanescebat reliquit Petrum, quemadmodum subito astitit. Petrus autem circunspiciens ac noscens ciuitatis partem, in qua tum erat, reuersus ad se dixit: Nunc uideo non esse somnium, quod geritur, sed dominus misertus suorum misit angelum suum, & eripuit me de manibus Herodis, qui me decreuerat Iudeis immolare: simul & regis eludens crudelitatem, & plebis auidam expectationem. Quumq; secum deliberasset, quomodo potissimum se reciperet in tutum, huius rei lætitiâ discipulis suis impartiturus, petiit domum Mariæ, quæ erat mater Ioannis, nõ eius qui frater erat Iacobi, sed qui cognomēto dictus est Marcus, in cuius ædibus erant multi congregati, simul orantes pro liberatione pastoris. Quum autem Petrus pulsaret ostium ianue, quæ spectabat ad uiam, prodijt puella, ut subauscultaret quid esset rei. Ei nomen erat Rhode. Quam ut Petrus sensit uenisse ad ostium, admonuit ut celeriter aperiret. Illa simul ut agnouit uocem Petri, stupefacta insperato gaudio non aperuit ostium, sed intro recurrentes, nunciauit Petrum stare pro foribus. Illi uero non ignari, quomodo diligenter Herodes curasset Petrum asseruandum, responderunt puellæ: Tu sana non es. Quum illa constanter asseueraret rem sic habere, quidam dicebant: non est Petrus, sed angelus eius est, qui uo-

cem illius exprimit. Persuasum enim erat suum cuique angelum esse custodē & affectatorem, qui nonnunquam ipsius hominis imaginem repræsentaret. Quum interim Petrus non desisteret pulsare fores, aperuerunt ostium. Ingressum Petrum uiderūt & obstupuerunt. Cumque domus perstreperet gratulantiū uocibus, Petrus manu innuit illis, ut silerent & ausculturēt taciti, ne quis ex insolito gaudentiū strepitu, deprehenderet quod acciderat. Vbi cōticuissent, exposuit illis ordine rem omnē, quomodo dominus per angelum suū eduxisset ipsum è carcere. Hæc, inquit, facite ut sciat Iacobus frater domini (is erat episcopus Hierosolymorū) cæteri que fratres, ut huius gaudiū nobiscum participes sint. Sic deus optimus lætis tristitia, & tristibus læta temperat, ne deiciamur animo. Hæc loquutus Petrus statim egressus illinc, recepit sese in alium locum, ubi tutius latitaret ob metum Herodis, cuius obstinatā credulitatē nouerat. Quum uero diluxisset, milites quibus erat delegata custodia, uidētes catenis integris, & foribus clausis elapsum esse captiuum, non mediocriter turbati sunt, admirātes quid actū esset de Petro. Herodes autem quum requisisset Petrum, producturus illum ut cōdemnaretur, nec esset repertus in carcere, examinatis custodibus, iussit illos duci in carcerē, sumpturus de illis suppliciū ubi uacaret. Verum Herodis rabiē deus suorum misertus coercuit, simul & apostolorū incolumitati consulens, & militū. Non enim decebat ut Petri salus occasionē exiti præberet innoxijs. Incidit enim interea quur Herodes proficisceretur Cæsaream Palæstinæ. Erat autem infensus Tyrijs & Sidonijs, iamque destinabat bellū inferre. Verum illi hac re cognita, consentientibus animis ueniunt ad eum, & persuaso Blaſto, qui præfectus erat cubiculo regio, petebāt pacē, eo quod necessariā sibi ducerent uicini regis amicitia, propterea quod quū Tyriorum, & Sidoniorum opulētia, potissimū esset ex negociatorū commercijs, plurimū compendij capiebant ex pacatis regionibus finitimis, nec sine graui iactura bellum suscipere poterant, intermissa libertate exportandi & importandi. Cæterum his rebus compositis, quum solenni quodam festo, quod uotiuum celebrabatur ob Cæsaris incolumitatem, qua gratia conuenerant eò totius prouinciæ proceres, secundo spectaculorum, quæ multa ædebātur, die Herodes è sublimi cōcionaretur ad populū, indutus ueste miro artificio ex argento auroque contexta, posteaque solis fulgor exceptus sinu regiæ uestis, ex repercussu ueluti fulgur quoddam imitans, perstrinxerat omnium oculos, acclamatū est ab adulatrice multitudine: dei uox, non hominis: quasi uiderēt in illo aliquid homine maius. Hæc adulatio populi sæpe facit, ut pro regibus habeant tyrannos, dū illis tribuūt diuinitatē, qui uix hominis uocabulo digni sunt. Atque illi uicissim adulātur populo, spectaculis, ludis obscœnis, nonnunquam & cæde bonorū uirorū, quemadmodū ante cæde Iacobi cōmendarat se populo. Nec hæc tam impiā adulationē Herodes respuit, non

execratus

execratus est, sed homo miserabilis ac mox periturus deus haberi gaudebat. Aderat autem mox ultio diuina. Protinus enim in ipsa concione percussit illum angelus domini, quem respiciens uidit à tergo astantem, eo quod homo sibi uindicasset honorē, nulli creaturæ communicabilem. Subitoque dolore morbi correptus, quo uix alius uel foedior, uel cruciabilior, uermibus corpus illius erodentibus, intra paucos dies cruciatus uel mortē obiit. Ad hunc modum sublato dominici gregis persecutore, sermo Euangelicus crescebat ac multiplicabatur. Barnabas autem & Saulus defuncti his, quæ receperant à fratribus curanda, traditaque & per apostolos distributa pecunia, quæ missa fuerat in subsidiū egentium, reliquerunt Hierosolymam, ac repetunt Antiochiam, adiuncto sibi comite Ioanne, cui cognomen erat Marcus.

CAPUT XIII.

Floruerat autem ecclesia Antiochena, sic ut haberet aliquam multos, prophetiæ dono pollentes, rursus alios docendi gratia præditos. Inter quos erat Barnabas, & Simeon, qui latina uoce dictus est, Niger: præterea Lucius patria Cyrenensis, & Manahen, qui fuerat simul à puero enutritus cum Herode Tetrarcha, à cuius familiaritate defecerat ad Christum. Sed inter hos præcipuus erat Saulus, omnibus apostolicis dotibus excellens unus. Porro cum omnes hi magno studio seruirent ecclesiæ commodis, dotes suas ad omnium salutem, & Christi gloriam fideliter impartientes, quo non aliud est sacrificium deo gratius: ieiunantes interim, ut puris etiam precibus adiuuarēt ecclesiæ profectum, non solum officio: spiritus sanctus motus illorum uotis, per prophetas significauit quid fieri uellet: dicens: Segregate mihi Barnabam & Saulum, duos ex omnibus præcipuos, ut incipiant eo fungi munere, ad quod illos potissimum accersui, uidelicet ut doctores sint gentium, lateque per eos disseminem sermonem Euangelicum. Factum est, quod iussit spiritus, separati sunt ab alijs Barnabas & Saulus, ut omnibus esset conspicuum, qui deligerentur. Quumque ieiunio & precatione cōcordi domini fauorem implorassent, ut munus quod aggredierentur feliciter uerteret ecclesiæ, qui præminebant inter illos autoritate, imposuerunt illis manus, ac dimiserunt, quocumque spiritus sanctus illos ageret, profecturos. Primum itaque impulsu spiritus Barnabas & Paulus abierunt Seleuciam, id est Antiochiæ promontorium, atque hinc nauigarunt in insulam Cyprum. Quum autem appulissent Salaminē, ea est celebris eius insulæ ciuitas, quæ primum occurrit ab oriente, prædicarunt non fabulas humanas, sed sermonem dei: nec id furtim, sed in synagogis Iudæorum, quorum ibi magna uis erat ob Syriam uicinam. Habebant autem huius muneris consortem Ioannem cognomento Marcum, quem secum abduxerant Hierosolymis. Hoc honoris ubique tributum est Iudæis, iuxta Christi mandatū, ut primum illis deferretur Euangelium

gelium

gelium, ne gens querula ac morosa clamitaret sese despectam. Id facientes peragrarunt totam insulam donec peruenirent Paphum, ciuitatem Veneri sacrā. Nam hæc est ad occidentale latus Cypri postrema. Hic inuenerunt magum quendam nomine Bariesum, quasi dicas Iesu filium, natione & religionis professione Iudæum, & huius prætextu sibi falso uindicatē prophetiæ spiritū. Is adhebat eius insulæ proconsuli Sergio Paulo, uiro alio qui prudenti. Nam hoc hominum genus sese in magnatum amicitiam solet insinuare, quo corruptis illis grauiorem perniciem inuehant rebus mortalium. Proconsul itaq; cum accepisset Euangelicam doctrinam disseminari per Cyprum, non solum non obstitit illi, uerum etiā Barnabam & Paulum accersit ad se, cupiens ab illis discere doctrinam cœlestem. Sed Euangelio proficienti resistere conabatur Bariesus, Iesu seruatoris inimicus, ac ueritati sese proferenti obnitebatur falsitatis artifex, & apostolis ueris prophetis repugnabat Elymas, quæ uox Syris magum sonat, & pseudopphetam. Videns enim proconsulem auidum cognoscendi sermonis Euangelici, & intelligens posthac non fore locum fucatis artibus apud eos, qui solidam ueritatem didicissent: conabatur proconsulem auertere, ne fidem haberet dictis apostolorum. Hic animaduerte conflictum inter artes humanas & uigorē Euangelicum. Saulus, qui idem dictus est Paulus, nō tulit hominem spiritu satanæ plenum, maliciosis artibus pugnantem aduersus simplicem ueritatem, sed toto pectore concepto diuini spiritus impetu, defixis in magū oculis, ait illi: O plene omni dolo, omniq; uersutia, referens patrē tuum diabolum, qui prius fraudulentia sua mendacijsq; pellexit hominē in exitium: ò omnis iusticię & synceritatis hostis, & in hoc declarans te filiū esse diaboli, siquidem ille primus ademit innocentiam homini, tu renascēti iusticiæ bellum indicis. Nec tibi satis est hætenus illusisse fraudulentis artibus hominum simplicitati, quin nunc etiā posteaquam deus uult per uniuersum orbem ueritatem Euangelicam, quæ fucum nescit, elucescere, tu tamen in tua malicia pertinax, non desinis reluctari uoluntati diuinæ, magis tuæ falsæ glorię ac turpi quæstui consulens, quàm multorū tuæq; salutis. Ut autem intelligas aduersus Euangelicam ueritatem nihil ualere dæmonum artes, ecce iam nunc senties illius potentiam, cuius uoluntati repugnas. Prophetam & uidentem te iactas, quum sis cæcus animo. Hic uerba dedisti hominibus, qui iudicant ex his, quæ uident: Deus autem qui nouit cæcitatem cordis tui, mox eripiet tibi oculos corporis, ut omnes te uideant uere cæcū, & indignum qui uideas hunc solem corporeū omnium oculis conspicuū, qui aduersus solē Euangelicæ ueritatis, nunc mundo exorientis, bellū institueris. Hæc erit ultio diuina, donec resipiscas. Vix ea dixerat Paulus, quum subito corripit magum profunda cæcitas, ac nox oculorum, adeo ut attonitus oberraret, quærens aliquem qui ipsum porrecta manu duceret. Hæc

acta

acta sunt, teste & spectante proconsule. Qui quum admiraretur præsentaneam uirtutē doctrinæ cœlestis, cuius uis tam facile protriuisset fumos magicos, credidit, & Christi nomen professus est, proq̄ falso propheta Bariesu, amplexus est ueros Iesu discipulos: Hæc acta sunt Paphi, à qua ciuitate quum nauigationē instituisset Paulus cum suis comitibus in Asiam minorem, uenerunt Pergen. Ea ciuitas est Pamphylia. Ioannes autem cui cognomen Marcus, digressus ab illis, reuersus est Hierosolymam, unde Barnabas & Paulus illum abduxerant. Illi nihilo secius, quum lustrassent Pamphyliam, peruenerunt Antiochiam Pisidiæ ciuitatem. Illic ingressi synagogam quò Iudæi solent ex more conuenire, confedere cū cæteris, audituri lectionem legis ac prophetarū. Ea quū esset recitata, neq̄ quisquā assurgeret, primores synagoge, uidentes ex ipso cultu Iudaicæ gentis esse hospites qui aduenerant, & ipsa specie probitatem præ se ferentes, per uiatores denunciauerunt, quando quidem essent Iudaicæ gentis, si quid haberet quisquam illorū, quod docendi exhortandiue causa uellet loqui populo, loqueretur. ibi Paulus cœlestis orator, dicturus assurrexit, manuq̄ mota silentium indicens multitudini, sic exorsus est dicere: Viri Israelitæ quiq̄ iuxta progenitorum exemplum timetis deum, audite me dei uoluntatem uobis explicantem, & huius lectionis, quæ singulis sabbatis in synagoga repetitur, mysterium enarrantem. Deus gentis Israeliticæ protector, patres nostros, & hunc populum sibi præ cæteris delegit, adeo ut quum in Aegypto duram seruirent seruitutem, agente Pharaone ne crescerent, & qui superessent laboribus opprimerentur, prodigiosis miraculis exaltarit illos aduersus opprimentem tyrannum, eosq̄ à seruitute eduxerit, nō dolis aut præsidijs humanis, sed brachio suo sublimi, ut omnes intelligerent, eam gentem esse charam deo. Quumq̄ eduxisset eos, magna lenitate pertulit mores illorū in deserto annis fermè quadraginta, subinde rebellantiū & obmurmurantiū Moysi. Nec tamen extremam ultionem exercuit in eos, ut posteris illorum præstaret aliquādo, quod patriarchis erat pollicitus. Post annos quadraginta deduxit eos in terram promissam, ac deletis septem gentibus in terra Chanaan, sorte distribuit illis terram Chananæorum, idq̄ post annos fermè quadringentos & quinquaginta. Et hoc erat argumentum animi uehementer erga nostram gentem propensi. Itaque parta rerum tranquillitate, dedit illis iudices, quorum moderatione tranquille uiuerent, usque ad Samuelem prophetam, qui fuit iudicum ultimus. Sub hoc postulauerunt à deo regem, dissuadente Samuele, quumq̄ persisterent efflagitare, dedit illis Saulem filium Cis è tribu Benjamin, quem ob superbiam & inobedentiā repudiavit dominus. Itaq̄ sub Samuele iudice integerrimo, & sub impio Saule egerunt annis quadraginta. Nec hic alienatus est animus clementissimi dei à gente sua, quam semel delegerat, sed pro malo rege,

quem

quem flagitationibus impijs extorserant, excitauit illis regem David, cuius pietati deus ipse testimoniũ perhibuit, dicens: Inueni David filium Iesse, uirũ ex animi mei sententia, qui meæ uoluntati parebit in omnibus. Quem admodum enim deus iratus pro grauissima uindicta dat populo stultum & impium principem, ita propitius ac reconciliatus, pro submoto malo rege, dat pium deoq; morigerum. Huic deus promiserat nepotem, qui capesseret regnum Israel, cuius regni non esset finis. Nunc quod prophetarũ oraculis sæpe diuq; promissum est, exhibitum est. Ex David enim stirpe, quemadmodũ illi pollicitus erat, produxit seruatorem Israeliticæ gentis Iesum, nomine respondente rei. Hic seruator, quemadmodũ promissus erat à prophetis, quemadmodum designatus est typis ac figuris legis: ita prius quã aperiret sese mundo, prædicatus ac demonstratus est à Ioanne Baptista, qui & ipse, iuxta uaticiniũ Esaiæ, præcessit aduentum eius, inuitans totũ populum Israeliticũ ad baptismum ac pœnitentiã prioris uitæ, palàm clamans iam instare regnũ dei. Cæterum ubi Ioannes impleisset propemodũ cursum suum, in hoc tantum missus à deo, ut præuius esset aduenturo seruatori, & in huius aduentũ animos hominum præpararet, atq; ob insignẽ uitæ sanctimoniam à multis crederetur esse Christus, palàm hunc titulum ab sese depulit, & illi cui debebatur transscripsit, dicens: Quid me putatis esse Christum? Nihil aliud quàm nuncius illius sum. Et tamen is, quem uos per errorem me esse creditis, haud procul abest. Nam is mihi succedet, tempore posterior, sed potentia dignitateq; tanto maior, ut ego sim indignus qui uel soleas soluam à pedibus illius, quod inter homines infimi ministrũ creditur esse. Quod enim in illo infimũ est, hoc sublimius est eo, quod in me maximum est. Non igitur rem subitam uobis annunciamus, sed seruatorem tot iam seculis promissum generis nostri principibus, tot etatibus à maioribus, atq; etiam à uobis expectatum, à Ioanne, cuius summa fuit apud Iudæos autoritas, agnitum ac testimonio publico Iudæis omnibus commendatũ. Proinde uiri fratres, qui legem amplectimini, qui prophetas ueneramini, quiq; genus ducitis ex Abraham, cui deus promisit semẽ, per quod benedictionem consequerentur omnes gentes: si uere estis filij Abrahæ, si uere timetis deum, Abrahæ patris uestri pietatem in hoc referentes, agnoscite salutiferũ hunc sermonem, quem uobis adferimus, & amplectamini iam exhibitũ, quod patriarchæ sibi gaudebant esse promissum. Hæc salus per Iesum defertur omnibus, sed uobis omnium primis offertur, ad quos proditæ sunt prophetiæ, & ex quorũ genere prodijt Christus. Ne uos moueat exemplum Hierosolymitarũ, ac principũ eius urbis, qui non agnoscentes Messiam à deo missum, nec intelligentes uoces prophetarũ, quæ tamen apud illos per omne sabbatum leguntur, cõdemnato Iesu, per imprudentiam impleuerunt, quod erat à prophetis prædictum. Sic enim definitum

definitum

definitum erat diuino consilio, sic omnium prophetarum uocibus prædictum erat, ut unus immunis ab omni labe peccati, uelut agnus immaculatus pro peccatis omnium immolaretur. Itaque quum sacerdotes, pharisæi, scribæ populique primores unam cum ipso populo, tentatis omnibus, nullam in eo causam inuenirent, quare occidi deberet, tamen improbis clamoribus flagitarunt à Pilato, ut occideret eum. Quumque imprudentes consummassent omnia, quæ de illo prædicta fuerant à prophetis, depositum de cruce, posuerunt in monumento. Porro quem uolente deo hominum malicia neci dedit, hunc eiusdem dei potentia, iuxta prophetarum oracula, suscitauit à mortuis tertio die. Ac ne putetis esse somnium, quod narro: uisus est, auditus est, contrectatus est, agnitus est corpore rediuiuo, per dies quadraginta discipulis suis, qui ipsum proficiscentem Hierosolymam ut moreretur, comitati fuerant à Galilæa: qui ferè omnes adhuc superstites sunt, ferentes apud populum fidele testimonium de his, quæ uiderunt oculis, quæ audierunt auribus, quæ contrectauerunt manibus. Nos quoque fungentes ex ipsius iussu seruatoris apostolico munere, testificamur, quod promissionem, quam olim deus fecit Abraham ac Dauid patribus uestris, quamque per prophetas suos ædificauit maioribus uestris, nunc impleuit uobis ac filiis uestris, excitato Iesu à mortuis. Hic est enim ille filius dei, natus ex uirgine Maria iuxta corpus humanum, de quo pater ipse testificatur in primo psalmo mystico, dicens: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quod autem suscitauit eum à mortuis, post hac non rediturum ad corruptionem, sed immortalem futurum, ita promisit olim per Esaiam prophetam: Dabo uobis sancta Dauid fidelia. Non fuisset autem seruata pacto fides, si Iesum non reuocasset ad immortalitatem. Sic enim promiserat Dauid: Semel iuravi in sancto meo, si Dauid mentiar, semen eius in sempiternum manebit, & thronus illius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum, & testis in cælo fidelis. Videtis autem iam neminem è stirpe Dauid progenitum, tenere solium eius, sed Christum designabat hæc prophetia, qui dexter assidet patri, sortitus regnum, cuius non erit finis. Atque hac ipsa de re loquitur & psalmus decimus quintus: Non permittes ut sanctus tuus uideat corruptionem. Nec enim hæc prophetia potest intelligi de rege Dauid, quem constat expletis uitæ suæ annis, regnoque simul ac uita proportionem temporis à deo præscripti transacta, uolente deo mortuum & additum numero maiorum, qui omnes similiter mortui sunt. Quod si corruptionem uidet qui moritur, sepulchrum eius quod in hodiernum diem apud nos extat, continens illius ossa, clamitat eum esse passum corruptionem. Non igitur in hunc competit uaticinium, sed in eum quem uobis prædicamus, quem deus priusquam corpus sentiret putrefactionem, excitatum à mortuis, donauit immortalitate. Notum sit itaque uobis fratres, quod per hunc Iesum offertur uobis remissio peccatorum

G rum

rum, & ab omnibus malis libertas, à quibus hæcenus non potuistis per obseruationem legis purificari. Lex enim imperfecta erat iuxta carnẽ, nec poterat abolere omnia crimina, sed quædam puniebat: nec omnibus gentibus subueniebat. Per hunc autem Iesum citra discrimen personarum aut criminum, offertur omnibus iusticia & innocentia, si modo credãt Euangelij promissis. Cauete igitur ne in uos incidat quod per Abacuc prophetam, incredulis ac rebellibus Euangelico sermoni comminatur deus: Videte contemptores, & obstupescite, ac desperite, quoniam opus ego operor in diebus uestris, opus quod non credetis, si quis enarrauerit uobis. Quis hæcenus credidit hominem nasciturum ex uirgine? Quis credidisset per mortem unius cunctis gentibus parandam immortalitatem? Quis credidisset occisum ac sepultum, intra triduum reuicturum ad immortalitatem? Hoc opus incredibile deus quemadmodum promiserat, operatus est his uestris temporibus. Nolite esse contemptores, nolite desperi per obstinatam incredulitatem, sed credentes amplectamini uobis gratis oblatam salutem. Vbi peroratum est à Paulo, iamq; cœpissent abire, qui audierant: rogabant Paulum ac Barnabam, ut proximo sabbato iisdem de rebus uerba facerẽt apud synagogam. Iamq; dimisso cœtu, multi partim Iudæi nati, partim profelyti religionis studiosi, sequuti sunt Paulum & Barnabam, cupiẽtes propius ac familiarius edoceri per apostolos. Atq; illi colloquentes cum illis priuatim, hortati sunt eos, ut in eo, quod amplecti cœpissent dei gratuito dono perseuerarent, & in bene cœptis usq; proficerent. Interim huius rei fama latius peruagata est, alijs apud alios, ut fit, quod audierãt referentibus. Proximo uero sabbato iam non Iudæi tantum & profelyti, sed tota ciuitas conuenit in synagogam, ut audiret sermonem Euãgelicum. Cæterum Iudæi pleriq;, qui sibi persuaserant hanc Euangelij gratiam non esse promissam, nisi solis his qui iuxta carnem essent filij Abrahæ, ut uiderunt confluxisse promiscuam multitudinem Iudeorum, profelytorũ ac gentium, stimulante animum liuore uehementer indignati sunt, contradicentes his, quæ dicebãtur à Paulo, nec à blasphemis interim uerbis temperantes. Horum obstinatam maliciam ubi perspexissent Paulus ac Barnabas, memores quod dominus mandasset apostolis, ut sicubi reperissent qui reiicerent oblatam Euangelij gratiam, exirent eam ciuitatem, etiam puluere pedũ in cõtumaces excusso, libere dixerunt: Functi sumus officio nostro. Nam iuxta præceptum domini Iesu, uobis omnium primis annunciandus erat sermo Euangelicus. Hoc honoris habitum est uobis à Christo. Cæterum quoniam ipsi tantam gratiam ultro gratisq; delatam reiicitis, & indignos uos iudicatis æterna uita, ecce conuertimur ad gentes. Nec id facimus autoritate priuata. Sic suis præcepit dominus Iesus, ut Euangelio prædicato per Iudæam, deinceps prædicaretur omnibus gentibus usq; ad terminos orbis terrarum. Prædictũ est

& hoc

& hoc olim per Esaiam prophetam, fore ut Iesus non tantum adferret salutem genti Iudæorū, sed uniuersis mundi nationibus. Sic enim in prophetia pater loquitur filio: Posui te in lucem gentium, ut sis salus usq; ad extremum terræ. His auditis gauisæ sunt gentes, non quod gauderent de Iudæorum interitu, sed quod misericordiæ diuinæ gratias agerent, qui Iudæorum incredulitatem uerteret in ipsorum salutem. Iudæi blasphemijs incessabant doctrinā salutiferam, gentes subito mutatae promptissimis animis amplectebantur, & glorificabant sermonē domini. Cui crediderunt ex gentibus, non quidē omnes, sed quotquot diuina misericordia destinarat ad uitam æternam, ad quam nemo pertingit nisi à deo uocatus & electus. Diuulgabatur autem sermo dominicus per uniuersam illā regionem. Porrò Iudæi gentibus inuidentes, concitauerunt mulieres religiosas, nam his facilius imponitur simulata specie pietatis: & honestas, quo maior esset autoritas: tum uiros primarios eius ciuitatis, ac per hos commouerunt persecutionem in Paulū & Barnabā, & expulerunt illos è finibus suis. Hic obiter animaduerte lector Iudaicam artem excitandæ seditionis in eos, qui synceriter prædicant Iesum. Liuor primum incitat ficte religiosos, mox dolor erumpit in conuicia. Deinde per matronas graues ac religioni deditas suscitatur seditio, per matronas excitantur primores. Sic eijciuntur apostoli. Paulus autem & Barnabas excusso puluere pedum in illos, profecti sunt Iconium, Lycaoniæ ciuitatem. Discipuli quoque læti de successu Euangelij, replebantur gaudio & spiritu sancto.

CAPVT XIII

Porrò quum peruenissent Iconiū, ex more simul ingressi sunt synagogam Iudæorum, atq; ibi quoq; quemadmodum fecerant Antiochiæ, prædicabant Euangelium Iesu Christi, sic ut copiosa multitudo crederet, tum Iudæorum, tum Græcorum. Et hic rursus Iudaicus liuor seditionis extitit autor. Etenim Iudæi, qui noluerant obtemperare sermoni Euangelico, non sat habebāt, si ipsi perirent: uerum ut plurimos secum pertraherent in exitium, concitauerunt & corruperunt animos gentium aduersus eos, qui crediderant. Sed Euangelij negocium, & per aduersa, & per prospera crescebat & inualescebat. In hac igitur lucta Paulus & Barnabas, diu commorati sunt Iconij, fortiter rem gerentes præsidio domini, qui gratuito beneficio, quod per Euangelium omnibus offerebatur, testimonium perhibebat maius humano testimonio. Dabat enim hoc obscuris & infirmis Euangelij præconibus, ut per manus illorum æderentur signa & prodigia, quæ declararent rem ex diuina uoluntate geri. Itaq; Iudæorum opera ciuitas Iconij secta est in duas parteis, quarū altera stabat à Iudæis incredulis, altera fauebat apostolis. Tandem quum ij qui erant ex gentibus, iuncti Iudæis ac primoribus ciuitatis, impetū facerent in

G 2 apostolos

apostolos, ut uim illis adferrent ac lapidarent eos: illi re cognita, profugerunt Lystrā ciuitatem Lycaoniæ, quæ Pamphylia pars est, & Derben: per agrantes interim finitimam undiq; regionem, ubiq; seminantes sermonem Euangelicum, ut hac fuga non tam consultū sit incolumitati apostolorum, quàm Euangelio propagando. Lystris autem erat uir quidam debilis pedibus, adeo ut perpetuo sederet impotens ambulandi, claudus ab utero matris, ita, ut per omnem uitam nunquam ingredi pedibus ualuerit. Hic admixtus multitudini, audiebat Paulum de Christo loquentem. Paulus autem intuitus hominem, & ex ipso uultu perspiciens ardorem & uotū illius, quod confideret se per nomen Iesu prædicati, membrorū integritatem assequi posse, dixit clara uoce: Erige te in pedes, simulq; cum dicto exiit claudus & ambulabat. Porro multitudo quū uidissent rem tam prodigiosam, (nam claudus erat omnibus notus, & simplici uerbo subito restitutus est homo) sublatis in altū uocibus Lycaonice, dicebant: Dī sumpta hominum specie descenderunt ad nos. Ea persuasio magis infederat animis Lycaonum, ob fabulam de Ioue & Mercurio, quū homines esse uiderentur, à Lycaone exceptis hospitio, unde nomen sortiti uidetur Lycaones. Barnabam itaq;, qui singularem quandā auctoritatem præ se ferebat, appellabant Iouem, Paulū uero Mercurium, quod is esset dux sermonis, propterea quod gentes crederēt Mercuriū esse deorum nuncium, & eloquentiæ præsidem. Quin & sacerdos Iouis, qui habitabat in suburbio ciuitatis Lystrensis, tauros & coronas adferebat ad fores ædium, in quibus erant apostoli, ut illis sacrificaret. Nam taurorum cæde credebant potissimū delectari Iouem. Coronis autem sacris solēt ornari tum sacrifici, tum uictimæ. Comitabatur autem promiscua hominū multitudo. Ita Paulus & Barnabas, ubi rei causam sciscitati didicissent, quod ipsis pro dīs habitis diuini honores pararentur, non tulerunt tantā impietatem, ut honor deo debitus, transferretur ad homines: sed conscissis ex Iudæorum more tunicis, profiluerunt ad multitudinem, clamantes ac dicentes: Viri, quur ista facitis? Nos non sumus dī, sed homines uobis similes mortales, n̄sdem miseris quibus uos obnoxij: adeo non expetentes à uobis hūc honorem, ut potius in hoc uenerimus ad uos, quo nobis autoribus ab istis falsis dīs, quos profanis sacris hæctenus colitis, qui uel homines sunt uita defuncti, uel statuæ inanes, uel dæmones noxij: cōuertamini ad deum uerum ac uiuum, qui condidit cælū ac terram & mare, & quicquid cælo, terra mariq; continetur. Non est enim nisi unus deus omniū conditor & gubernator. Is nunc postulat cognosci coliq; ab uniuersis orbis nationibus, ut omnes per illum salutem æternā consequantur. Nam superioribus seculis, uelut dissimulans, passus est omnes gentes suo quanq; more uiuere: ut posteaq; cognitū esset homines suis ipsorū præsidis nō posse saluos fieri, om̄es per fiduciā in deū, ac per Euāgeliū filij ipsius seruarentur

seruariētur. Quācūq; autem pleriq; mortales essent à uero deo per errorem alieni, uaria rerum simulachra pro deo, aut res conditas pro conditore colentes, tamen non statim exeruit in illos iustam ultionem, nec destitit illos perpetua sua beneficentia ad sui cognitionem & amorem prouocare. Nam qui mundū condidit in usum hominū, idem è cælo demissa pluuia fecundat terram, facitq; ut annuus prouentus uberem copiam omniū rerum ad uitam hominum facientium profundat, ut affatim ciborū uario nos genere reficiat, & uini liquore exhilaret corda nostra. Nec enim hæc beneficia debetis dijs uestris, quos hactenus colitis, Ioui, Cereri, aut Libero, sed deo illi quem uobis prædicamus. Hæc quū loquerentur apud populum apostoli, uix compescuerunt multitudinem, ne ipsis immolarēt uictimas. Dum hæc aguntur Lystris, superueniunt quidam ab Antiochia Pisidiæ & Iconio, Iudæi genere, sed Euangelio rebelles: qui quū multitudinem in suam pertraxissent sententiam, ut in apostolos fieret impetus, id quod Iconij tentaerant, lapidatū Paulum extraxerūt è ciuitate, credentes eum esse mortuum. Hæ uidelicet sunt rerum humanarū uices. Paulò ante pro dijs habitis parabantur hostiæ, nunc lapidatus abiicitur Paulus. Ob id autem huic erant infensiores, quod eloquentia sua plurimos alliceret ad Christū. Abiectum ac pro mortuo relictum, circumdederunt discipuli, curaturi funus. Paulus autem reuersus ad se surrexit, & clam ingressus est ciuitatem, ac postridie profectus est unà cū Barnaba in Derben, quò primū ire decreuerāt. Quumq; in hac ciuitate prædicassent Euangelium, multaq; docuissent, ueluti iacto semine sermonis Euāgelici, reuersi sunt Lystram, Iconium & Antiochiam, confirmantes animos discipulorum, quos ad Christum cōuerterant, & exhortantes eos ut perseuerarent in fide, nec ullis terroribus abducerentur à fiducia, quam semel collocassent in domino Iesu, nec offenderentur quod audissent Paulum Lystris esse lapidatum, quoniam hanc uiam suis ostendisset Christus, ut per multas afflictiones intrarent in regnū cælorū. Adeo magis sollicitus erat Paulus, ne per occasionem malorū, quæ ipse patiebatur ab impijs, imbecilles alienarentur à Christo, quàm doleret sua causa: exemplum interim exhibens episcopis, ut gnauos agricolas imitando, non sat habeant plantasse aut seminasse, sed aduigilent etiam, ut quod prouenire cœpit, feliciter adolescat. Quoniam autem Euangelij profectus id postulabat, ut apostoli per uarias regiones uagarentur, delectos populi suffragijs per singulas ciuitates presbyteros præfecerunt illis, ut absentium apostolorum uices gererent, factaq; communi deprecatione cum ieiunio commendaerunt illos domino, ut in illo proficerent, quæ semel essent professi. Hæc acta sunt Antiochiæ, quæ est in Pisidia. Ea regione peragrata, simili modo peragrarunt & Pamphylia, ubiq; seminantes Euangelium, ubi seminatum non fuerat: & confirmantes eos, qui semel crediderant, donec redirent Per-

G 3 gam

gam. Et hic rebus ordinatis, peruenerunt Attaliam: ea ciuitas est Pamphyliae littoralis. Hinc soluerunt rursus Antiochiam Syriæ, unde primum soluerant delegato à senioribus munere prædicandi Euangelij inter gentes, ac per impositionem manuum, precationem & ieiunium cõmendati fuerant gratiæ dei, ut illius præsidio feliciter cederet, quod auspicabantur. Huc igitur quum sese recepissent, uelut rationem eorũ quæ gesserant reddituri, conuocata congregatione credentiũ, retulerũt omnia quæ deus cum ipsis egisset, ostendentes quod dei fauor adfuisset ipsorum conatibus, qui gentibus aperuisset ostium fidei, per quam absq; legis onere salutem assequantur.

CAPVT XV

Commorati sunt autem Paulus & Barnabas multo tempore cum discipulis Antiochiæ, quod in urbe celeberrima esset numerosa congregatio credentium ex uarijs hominum generibus conflata, quæ indies reddebatur numerosior. Illic autem apostoli gaudebant commorari diutius, ubi fructus erat copiosior, quoniam Hierosolymitæ cæteri q; qui eam Syriæ partem incolunt, quæ proprie Iudæa dicitur, tenaciores erant legis Mosaicæ q; cæteri, quod longius abessent à cõmercio gentium: quod q; templo uiciniores, minus ferebant gentes ad Euangelij cõsortium recipi sine legis obseruatione, quam non intelligebant prodita luce ueritatis abrogandã, quod ad umbras, figuras & ceremonias attinebat. Huius generis erant circuncisio, sabbatorũ otia, ~~delectus ciborum, sacrificia, et cetera, nota, ieiunia, fuga morticinorum,~~ quæ omnia crasso populo erant ad tempus indicta, ut assuescerent obedire deo, donec per Euangelium prodita ueritatis clarissima luce, rerum umbræ cederent. Proinde qui non intelligebant legem esse spiritualement, cõtendebant id quod erat à deo præscriptum, à patribus traditũ, à maioribus tot seculis obseruatum, perpetuũ esse debere. Hæc persuasio non tam nascebatur ex malicia, q; ex superstitione legis: quam dum ualde student seruare, subuertũt. Nam hic zelus primum instigarat & Paulum aduersus Christianos. Itaq; quũ rumor eorum quæ gerebãtur Antiochiæ, ubi ex publico cõsensu Paulus & Barnabas profecti in Cyprũ, & inde in Pamphyliam palàm sine delectu prædicassent Euangelium, & Iudeis & profelytis & gentibus, nullã exigentes legis obseruationem, permanasset Hierosolymã usq;, quidã è Iudæa uenerunt Antiochiam, nouam inuehentes doctrinã, à Pauli Barnabæq; doctrina diuersam. Dicebant enim his qui ex gentibus crediderãt: Nisi circuncidamini iuxta ritum à Mose præscriptũ, nõ potestis salui fieri. Hoc erat initium pugnæ, legis carnem mordicus tenentiũ, aduersus eos, qui synceram ac spiritualement Euangelij libertatem sequebantur, quæ contentio nunquam non est inter Christianos futura. Et ideo deus hanc exoriri passus est, quo magis intelligerent omnes Christi discipuli, quàm exitialis res sit, ceremonijs nixa

njs nixa

nñs nixa religio. Horum doctrinæ, in speciem religiosæ, re ipsa perniciosissimæ, quum Paulus & Barnabas, uelut Euangelicæ libertatis strenui propugnatores, fortiter resisterent, orta est uehemens seditio, dum apostoli synce ritatem Euangelicæ doctrinæ, quæ spiritualis est, testimonijs prophetarum fortiter tuentur aduersus supersticiosos legis assertores: dumq; hi cõtra studio legis à maioribus traditæ, conantur gentes sub idem iugum trahere, ne scientes interim, quanta contumelia Christum afficerent, cuius gratiam crederent præsidio legis egere. Etenim qui legis erat autor, idem poterat abrogare legem. Tametsi non abrogat, qui perficit. Hoc bellum multo perniciosius erat Euangelio, quàm Herodis aut aliorum principum sæuitia, propterea quod ueram pietatem, falsa pietatis imagine oppugnabat. Itaq; ne discordiæ malum glisceret, conuocato discipulorum concilio, uisum est, ut Paulus & Barnabas, aliq; ex hoc numero nonnulli proficiscerentur Hierosolymam ad Petrum, aliosq; apostolos ac presbyteros, qui tum ueluti metropolim ecclesiarum Hierosolymæ moderabatur, ut illorum autoritate quæstio nata dissolueretur. Nam adhuc autoritas præcipua manebat in eo loco, unde primum prodierat Euangelica doctrina, ac penes eos, qui ex delegatione Iesu Christi, prædicationem primi fuerant auspiciati. Paulus itaq; & Barnabas profecti sunt, honoris gratia deducente illos discipulorum multitudinem. Cumq; facerent iter per Phœnicen ac Samariã, narrabant ubiq; quomodo gentes sese conuertissent ad deum. adeo non diffidebant factis suis apostoli, ut ultrò passim commemorarent: nec hoc animo proficiscerentur Hierosolymam, ut ex apostolis discerent, rectè ne fecissent hætenus, an secus, sed ut maiorum autoritate tumultus infirmorum compesceretur. Quotquot autem in his regionibus crediderant Euangelio, magno afficiebantur gaudio, tantum aberat ut Iudæorum exemplo mouerent seditio nem. Porrò ubi peruentum esset Hierosolymam, Paulus & Barnabas, unà cum suis comitibus humaniter excepti sunt à congregatione, quæ erat Hierosolymis, similiter & ab apostolis ac senioribus, quibus congregatis exponebant omnia, quæ deus gesserat per ipsos inter gentes. Ea res quum pleræq; multitudini probaretur, exorti sunt quidam è secta pharisaica, qui crediderant Euangelio: sed sic, ut arbitrarentur Euangelij gratiam absq; legis adminiculo non conferre salutem. Proinde neminem gentium ad Euangelij consortium admittendum, nisi prius imposito legis Mosaicæ iugo, à quo gentes uehementer abhorrebant. Cæterum pharisæi præ cæteris uideri studebant legis tenaciores. Hi ueluti legis doctores asseuerabant eos, qui ex gentibus erant recepti, circumcidendos esse, atq; eisdem præcipiendum ut seruarent legem Mosi, non intelligentes legem à nullis æque uiolari, atque ab his, qui studio carnis negligunt spiritum legis. Hic rursus orto tumultu (quàm seditiosa res est superstitio) conuenerunt apostoli simul cum

senioribus,consulturi quid hac in re statuendū esset. Quū enim essent auī/
dissimi lucri dominici, metuebant ne pleriq; ex gentibus odio legis aliena/
rentur à Christo. Rursus non arbitrabantur probabilem causam esse dan/
dam Iudæis, qui legis uenerationem à maioribus traditam, altius imbibe/
rant, q̄ ut subito posset reuelli, ut ab Euangelio desciscerent, quasi pugnan/
te cum lege sancta. Quumq; hinc atq; hinc prolatis testimonijs & argu/
mentis, incanduisset disceptatio, Petrus assurgens, hunc in modū loquutus
est: Viri fratres, quid uos disceptatis ueluti de re dubia, quasi penderet ab
hominum arbitrio probare uel improbare, quod iam deus ipse probauit.
Vos ipsi scitis, quod ante annos aliquot hoc idem mihi accidit in Iudæa,
quod nunc in gentium regione factū calumniamini. Quū enim ob Corne/
lium cum sua familia baptizatū, simile murmur esset natum inter uos, ex/
posui uobis rem omnem, quomodo non autoritate priuata, sed iussu dei
adierim Cæsaream, ut gentibus etiam prædicarem Euangeliū dei, cui cre/
dentes salutem assequerentur. Quū autem essent incircuncisi, qui tum au/
diebant sermonem Euangelicū, & ab obseruatione Mosaicæ legis alieni, ta/
men deus, qui non æstimat hominem ex habitu corporis, sed ex affectu
cordis, quod ille solus nouit: manifesto testimonio declarauit sibi probari
fidem illorum, inter audiendum effuso in illos spiritu sancto, sic, ut linguis
loquerentur, quemadmodū & nos, etiam anteq̄ à nobis baptizarentur: ni/
hil discriminis faciens, quod ad Euangelij gratiam attinet, inter illos incir/
cuncisos, & nos Iudæos. Nam fide purificauit illorū corda, palàm declarans
nobis hanc gratiā non esse collatā præsidio legis, sed cōmendatione fidei.
Nec enim deus infundit spiritū suum impuris. At illi nihil habebāt præter
simplicem credulitatem, quum in illos ueniret spiritus sanctus. Nunc igitur
quū deus palàm declararit uoluntatem suā, ut gentes absq; legis onere per
solam fidem reciperētur ad Euangelij consortiū, quur uos deum tentantes
prouocatis illum, dum præter illius uoluntatem conamini tam graue legis
iugum imponere ceruicibus discipulorū, qui hætenus legi nō assueuerunt:
quod neq; patres nostri, neque nos sub lege nati portare ualuimus? Quis
enim nostrū legem seruauit ad unguem? Non igitur est quod ex obserua/
tione legis speremus salutem, sed cōfidimus nos fore saluos per gratiā do/
mini nostri Iesu Christi, hac in parte nihilo potiores gētibus, quibus idem
donū uoluit impartiri gratis, quod nobis item gratis impartijt. Hac oratio/
ne Petri coercita est tumultuosa disceptatio inter pharisæos, & diuersa sen/
tientes. Itaq; multitudo quieta, post audiuit Barnabā & Paulū exponētes,
quot miraculis ac prodigijs per ipsos inter gētes æditis, deus testificatus es/
set sibi placere, ut gentes ad Euāgelij cōsortiū absq; legis onere reciperētur,
quemadmodū & ante Petro in Cornelij domo prædicante Christū, misso
spiritu sancto declararat animū suū. Hi quū finem dicēdi fecissent, Iacobus
cognoimento

cognomento Iustus, & frater domini dictus, in quem apostoli tum præcipuam autoritatem transtulerant, assurgens, illorum orationem approbauit, hunc in morem uerba faciens: Viri fratres, quoniã cæteris qui dixerant, præbuisistis silentiũ, præbete & mihi dicturo, quod factu uideatur optimum. Simon Petrus narrauit modo, quod nos omnes scimus esse uerissimum, quemadmodũ per ipsum primũ deus misertus humani generis, respexit calamitatem gentiũ idolorum cultui deditarũ, ut ex his quoq; qui uidebantur non esse populus, sumeret sibi populũ acceptũ, unã nobiscum inuocantem nomen ipsius. Quod per Petrum cœpit deus, id per Paulum & Barnabam latius prouexit. Quod autem ab his factũ audimus, id olim futurum prædictũ est uaticinijs prophetarum, quorum Amos ita loquitur sub persona dei: Post hæc reuertar, & instaurabo tabernaculum Dauid, quod collapsum est, ac ruinas eius ædificabo denuo, & erigam illud, ut requirant qui reliqui sunt homines dominũ, omnesq; gentes super quas inuocatũ est nomen meum, dicit dominus faciens hæc. Quicquid deus pollicetur se facturum, hoc absq; dubio facit. Antequam enim mundus esset conditus, illi definitum erat, quid quo tempore facturus esset. Non potest autem non esse optimum, quicquid ille statuerit. Quoniam autem uidemus hoc nunc fieri, quod ille promisit, ego censeo non esse repugnandũ uoluntati diuinæ, nec obstrependum esse his, qui ex gentibus conuertuntur ad cultum ueri dei: nec eis imponendũ onus legis, quũ Euãgelica fides omnibus sufficiat ad salutem. Tantũ admoneantur, ut ob imbecilles, quibus nondũ persuaderi potest, idolum nihil esse: & idolis immolatã carnem, nihil differre à carne quolibet, quæ uenditur in macello: & ob quosdã, qui scortationẽ ideo non credunt esse peccatũ, quod uulgo fiat, nec legibus humanis puniatur: abstineant ab inquinamentis simulachrorũ, nec immolantes, nec uescentes ex his quæ sunt immolata, abstineant à scortatione. Rursus ob Iudæos quosdam supersticiosiores, quibus nondũ persuaderi potest, omnia mũdis esse munda, abstineant ab animante suffocato & sanguine, non quod hæ res faciant ad salutẽ animi, sed quod charitas hortetur, ut ad tempus mos geratur imbecillitati fratrũ quorundam, donec proficiant ad perfectiora, itaq; mutuis obsequijs alatis inuicem fraternã concordia. Nec est metuendũ Iudæis, ne Moses antiquetur: habet enim ille iam olim à priscais seculis, qui prædicent ipsum in synagogis, ubi singulo quoq; sabbato legitur ex more. In hæc sententiam quũ ab omnibus itum esset pedibus, uisum est apostolis ac senioribus, simulq; toti congregationi, ut ex eo numero deligerentur aliquot, qui Paulum & Barnabam Antiochiam comitarentur. Delecti sunt autem duo spectatæ probitatis, Iudas, cui ob morum sanctimoniã cognomentũ additum est Iusti, & Silas, ambo primariã integritatis laudem obtinentes inter fratres. His tradiderunt cum mandatis epistolã in hanc sententia: Apostoli

& seniores

& seniores ac fratres ex Iudæis ad Christū conuersi, his qui sunt in Antiochia, & in Syria ac Cilicia ex gentibus ad Christū conuersi, salutem. Quoniam accepimus, quod quidam hinc profecti Iudæi, uelut à nobis missi, perturbauerint uestram tranquillitatem, qua fruebamini in consensu Euangelij, noua doctrina labefactantes animos uestros, iubentes uos circuncidi ac seruare legem, quum illis nihil tale mandauerimus: uisum est nobis ex sententia cœtus conuocatis in unum, delectos ex nobis uiros mittere ad uos, unà cum Paulo & Barnaba, iure nobis charissimis, utpote qui uitam suam periculis exposuerunt pro nomine domini nostri Iesu Christi. Misimus itaque Iudam ac Silam, probatissimæ fidei uiros, ex quorū fideli relatione poteritis eadem cognoscere quæ scribimus. Horū summa hæc est: Visum est enim spiritui sancto, & huius instinctu nobis consentientibus, ne quid oneris uobis addatur, præter hæc quæ uisa sunt necessaria. Primū uidelicet, ut abstinere ab his, quæ sunt simulachris immolata, ne uescentes uideamini superstitioni, quā semel abnegastis, consentire. Deinde ut temperetis à sanguine animatis, & à pecude suffocata, quibus lex uesci prohibet. Postremo ut abstinere à scortatione, quam gentes sibi putant esse licitā. Ab his si temperaueritis benefacietis. Valete. His ita peractis, dimissi sunt cum literis ac mandatis: qui quū peruenissent Antiochiam, congregata multitudine reddiderunt epistolam. Quæ cum esset apud omnes recitata, gauisi sunt tanta consolatione, quod ad ipsorum animos apostolorū, seniorum ac multitudinis Hierosolymitarū autoritas accessisset. Iudas autē & Silas, quū essent & ipsi prophetæ, periti sacrarum literarū, quod deerat epistolæ, iuxta mandatum apostolorum suppleuerunt. Copiosoq; sermone exhortati sunt fratres, & confirmarunt animos illorū, ut in bene cœptis persisterent. Hic igitur aliquandiu cōmorati, dimissi sunt à fratribus cum pace, data illis facultate redeundi ad eos, à quibus fuerant missi. Quoniam autem Silæ uisum est ibi remanere, Iudas solus reuersus est Hierosolymā. Interim Paulus quoq; & Barnabas commorabantur Antiochiæ, docentes promiscue Iudæos & gentes, & omnibus annūciantes salutem, quæ gratis offerretur credentibus Euangelio, hoc est, sermoni dei. Post dies autem aliquam multos subiit animum Pauli cura discipulorum, quos in Cypro reliquerat, ac Pamphylia. Dixitq; Barnabæ collegæ suo: Reuisamus fratres per omnes ciuitates, in quibus prædicauimus sermonem domini, ut inspiciamus quomodo sese habeant. Placuit hoc consilium Barnabæ, sed eius profectionis comitem esse uolebat Ioannem cognomento Marcum, quem secum prius eduxerant eò proficiscentes. Qua quidem in re Paulus ab illo dissentiebat, existimans eum tum nō esse recipiendū in eius negocij consortiū, qui pridem sua sponte defecisset ab ipsis nondum expleto negocio, quod instituerant, & è Pamphylia reuigasset Antiochiā. Hæc disceptatio usq; adeo inter eos incaluit,

ut quum

ut quum neuter alteri uellet concedere, uterq; ab altero seiungeretur. Non quod inter tantos apostolos ulla intercederet amarulentia, sed uterq; contendebat obtinere, quod arbitrabatur expedire negotio Euangelico. Atq; interim nobis exemplum parabatur, ne statim existimemus damnandum, quod à nostra dissidet sententia. Non obest sententiæ uarietas, modo concors sit animus ad prouehendū Euangelium. Ex apostolorum autem dissidio deus illud procurabat, ut segregatis duobus ducibus, latius etiam proferretur Euangelium, q̄ si perseuerassent in pristino collegio. Itaq; Barnabas, adiuncto sibi Marco, nauigauit in Cyprum, ubi natus erat. Paulus uero ascito sibi Sylua, qui deo uolēte in hoc resederat Antiochię, ne Paulo deesset collega grauis, & autoritate præditus, dimissus à fratribus, & commendatus gratiæ dei, profectus est quocunq; uocaret spes ostensa profectus Euangelici. Peragrabat autem Syriã ac Ciliciam, in qua natus erat & ipse, ubiq; cōfirmans cœtus discipulorum, quos illic parauerat, & augens quod instituerat: præcipiens illis, ut quod apostoli senioresq; statuissent Hierosolymis, de fugienda simulachrorum communionē, de scortatione, suffocato & sanguine seruarent, alioqui liberi à Mosaicæ legis onere. His in Cilicia peractis, rursus peruenit Derben, deinde Lystram.

CAPVT XVI

T ecce erat illic discipulus quidã, ex re nomen habens, dictus Timotheus, quasi dicas, deo preciosus, natus ex impari matrimonio. Nam matrem habebat uiduam, quæ ex Iudaismo uenerat ad Christū, patrem habuerat ethnicum. Huius Timothei probitas, omnium fratrum testimonio prædicabatur, qui Lystris agebant, & item Iconij. Paulus itaq; nihil aliud sitiens, quàm per omnem occasionem indies latius proferri regnum Euangelicum, undiq; uenabatur huic idoneos negotio, non aliter quàm ambitiosi reges, in hoc intenti, ut ditioris suæ terminos proferant, nihil magis habēt curæ, quàm ut duces ac præfectos rebus gerendis aptos asciscant. Porrò non satis est ducem Euangelicum mediocribus dotibus esse præditum, nec satis est inculpatis esse moribus, sed oportet etiam bonorum omnium testimonio cōmendatum esse, ne rumor malus, etiam si uanus sit, officiat Euangelico negotio. Timotheum igitur & insigniter probum, & omniū probatorum testimonio cōprobatum, Paulus cupiebat habere suæ profectiois comitem. Atq; hunc sibi adiunctum circumcidit, non quod crederet circumcisionem cōferre salutem, quam sola fides adferebat: sed ne quid tumultus oriretur à Iudeis, quorum in illis regionibus erat magna multitudo, maluit in Timotheo admittere iacturã pelliculæ, quæ nec addita facit sanctiorem, nec detracta peiorem, q̄ hac occasione Iudæos, quorū pertinaciã nouerat, alieniores reddi ab Euangelio. Decretū apostolorū, quod Hierosolymis præsentē Paulo factū erat, liberabat

liberabat gentes ab onere legis. Totius autem legis professio, quasiq; symbolum erat circumcisio. Iudæi uero nondum erant palàm liberati ab onere legis, quam oportebat paulatim aboleri. Itaq; quoniam cōstabat omnibus Timotheum matre Iudæa esse natum, patre ethnico, & ex patris autoritate nō fuisse circumcisum, perspiciebat Paulus utcunq; probabili de causa tumultuatos Iudæos, si Timotheus semijudæus natus, absq; circumcissione non solum admissus esset ad Euangelij cōsortium, uerum etiam ad doctoris Euangelici munus ascisceretur. Hoc Euāgelij prouehendi studio ei tempore dedit Paulus, tranquillitati consulens omnium, qui Christum pacificum fuerant amplexi. Nec hoc solum fecit, uerum etiam per quascunq; ciuitates faceret iter, ne quid offenderentur Iudæi, tradebat ijs, qui ex paganismis uenerant ad Christum, ut seruarent ea, quæ Hierosolymis erant decreta ab apostolis ac senioribus, cuius rei gratia legati fuerant Antiochiam, Iudas & Syllas. Aderat Pauli conatibus fauor diuinus. Nam ecclesiæ discipulorum & confirmabantur in fide Euangelica, & indies augetebant, ac crescente numero credentium. Quū autem peragrassent Phrygiam & Galatiam Asiæ minoris regiones non sine magno fructu, tametsi gens esset magnopere crassa barbaraq; cuperentq; proficisci in eam partē, quæ proprie dicitur Asia, uetiti sunt à spiritu sancto ibi loqui sermonem Euangelicum. Atq; illi paruerunt occulto dei consilio, cui non decet hominem reluctari. Itaq; mutato consilio, flexerunt iter ad Mysiam, cui proxima est Asia proprie dicta. Inde tentabant proficisci in Bithyniam, reflectentes ad septentrionem. Erat enim illa celebris Romanorum prouincia, & ideo sperabant illic amplum lucrum. Sed incertum, qua de causa non passus est spiritus Iesu, cuius ductu agebatur, illuc proficisci. Itaq; reflectētes ad occasum, peragrata prius Mysia, uenerunt Troadem. Ea ciuitas est littoralis Phrygiæ, eadem dicta Antigonia. Ibi Paulo per quietem ostensa est uisio, quæ doceret, quò deberet proficisci. Visio uero talis erat: Adstabat illi uir quidam specie cultuq; Macedonis, qui deprecabatur illum, dicens: Proficiscere in Macedoniam, ac succurre nobis. Is erat angelus, illius regionis protector. Eam uisionem simulatq; uidit Paulus, qui iam semel atq; iterum prohibitus fuerat à spiritu sancto prædicare sermonem Euangelicum, gauisi sumus illius comites. Nam & ego qui hæc scribo, tum comes eram illius peregrinationis, statimq; curauimus, ut proficisceremur in Macedoniam, certi quod eò uocasset nos dominus, ut illis prædicaremus Euangelium, ac rem deo fortunante successuram. Itaq; soluentes Troade, præternauigata Chersoneso, peruenimus ad insulam Samothracen Thraciæ oppositā. Atq; hinc proximo die Neapolim, quæ ciuitas est maritima in confinio Thraciæ & Macedoniæ. Hinc Philippos. Ea ciuitas colonia, prima occurrit à Neapoli petentibus Macedoniam. In hac ciuitate commorati sumus dies aliquot expectantes

expectantes occasionem auspicandi negocij, cuius gratia ueneramus. Porro die sabbati egressi sumus ciuitatē, in locum qui erat extra portas, uicinus fluuio, ubi solebat esse conuentus hominū ad precandum. Hic sedentes loquebamur mulieribus, quæ eò cōuenerant, annunciātes illis Iesum Nazarenū. Inter has erat una religioni dedita, nomine Lydia, purpurarū uenditrix, oriunda è ciuitate Thyatirorū. Ea est Lydiæ regionis. Inter multas autem quæ Paulum de Christo differentem audiebāt, huic deus aperuit cor, ut animum aduerteret ad ea quæ dicebātur à Paulo. Itaq; posteaquam accepisset baptismum unā cum sua familia, deprecata est Paulum & illius comites, dicens. Si me iudicastis hoc honore dignam, ut per baptismū ac doctrinam uestram in Euangelij consortium reciperetis, habete mihi uicissim hoc honoris, ut diuertatis in domū meam, nec æstimetis me ut ethnicam, qualis modo fui, sed qualis nunc per fidem Euangelicam uestro ministerio facta sum. His precibus coegit apostolos ut apud ipsam aliquādiu diuersarentur. Interim uero doctoribus Euangelicis exemplum præbitū est, ut nec refugiant officium ultrò delatum ab his, qui nuper conuersi sunt ad Christum, si prompte & perseueranter offerant, ne uideantur illos parum pro suis agnoscere, nec rursus ingerant sese illis, ne uideantur pro communicata doctrina Euāgelica præmium reposcere. Sed qui spirituale beneficiū accepit, debet benemeritos ad corporale beneficium recipiendum, si forsan opus sit, compellere. Accidit autem, ut euntibus nobis ex more ad precationem, occurreret nobis puella quædam habens spiritum Pythonis, quæ diuinando magnificū quæstum adferebat dominis suis. Hæc affectata Paulum ac nos, clamabat dicens: Isti homines serui sunt dei altissimi, qui annunciant uobis uiam salutis. Id quū faceret diebus compluribus, Paulus egre ferens, ne uideretur agnoscere laudem à phanatica puella tributam, cōuersus ad illam, dixit spiritui: Impero tibi per nomen Iesu Christi, ut discedas ab ista. Ac protinus exiit spiritus. Porro domini puellæ, uidentes sibi perisse quæstum suum, apprehensum Paulum & Silam, pertraxerunt in forum ad primores ciuitatis, & sistentes illos apud magistratus, accusauerunt eos, dicens: Hi homines aliunde profecti perturbant totā ciuitatē, quū sint Iudæi, & inuehunt nobis peregrinā religionē, nouaꝗ instituta, quæ nobis fas non est neq; recipere, neq; exercere, quū uiuamus legibus Romanorū, quæ uetant recipere peregrinos deos, aut nouos deorū cultus. His auditis, quoniam inuisum erat apud illos Iudæorum nomen, populus concursu facto ferebatur in apostolos: ac magistratus, quo populo furenti satisfacerēt, discissis illorum tunicis, iusserunt eos uirgis cædi. Nec hac pœna contenti, posteaquam illis impegissent multas plagas, coniecerūt eos in carcerem, mandantes carcerario, ut diligenter seruaret eos. Qui quū tale mandatum accepisset, quo tutior esset, detrusit illos in carcerem interiore: nec hoc conten-

H tus

tus strinxit pedes eorum ligno. Hæc erant auspicia Macedonicæ prædicationis. Semper autem aut quæstus, aut ambitio, aut superstitio rebellat Euangelio. Porrò quū atrocissime sæuit mundus in membra Christi, tum maxime adest cœleste solatium. Media nocte Paulus & Silas, obliti uerberum, obliti carceris, precabantur, & hymnos canebāt deo, gratias agentes illi, quod famulos suos dignaretur hoc honore, ut ob ipsius nomen hæc paterentur. Cæteri uero, quos idem carcer habebat, audiebant illos lætis uocibus modulantes laudes deo, & filio illius Iesu Christo, demirantes, unde in rebus tā non lætis tanta lætitia. Ac subito terræ motus factus est ingens, adeo ut totus carcer à fundamentis concuteretur, simulq; patefacta sunt omnia ostia carceris, & omniū uincula soluta sunt. Hoc tumultu expergefactus carceris custos, quū accurrisset, ac reperisset omnia carceris ostia patefacta, atq; hinc conijceret fugisse uinctos: memor quale mandatū accepisset à magistratibus, educto gladio parabat sibi necē consciscere, malēs suapte manu perire, quàm post multa tormenta per carnificē occidi. Id Paulus etiam per tenebras cernēs, uoce magna clamauit, ut uel attonitū hominem redderet attentum, dicens: Caue ne quid tibi ipsi feceris mali, quando nihil à nobis tibi mali uenturum est. Sumus enim hic omnes, neq; quisquā nostrum effugit. Ad hanc uocem sibi redditus custos, iussit ministros adferre lumen: quumq; deprehendisset ita rē habere, cognouissetq; rem nō arte factam humana, sed potētia diuina: simulq; cōsiderans, quod Paulus per tenebras uidisset, quid ageret, & quamobrē id ageret, intrauit in interiorem carcerē, & accidit ad pedes Pauli & Silæ. Neglectoq; mandato quod acceperat à magistratibus, eduxit eos è carcere in locum commodiorem, dicēs: Domini, quid mihi faciēdum est, ut saluus fiam? Vult permutare salutem. Consuluit illorum uitæ, uult & animæ suæ uitæ consuli per illos. Aiunt illi: Crede in dominum Iesum, & saluus eris unā cum familia tua. Atq; inibi statim apostoli explicuerunt illis congregatis in unū, doctrinā Euangelicam. Vides nullum tempus, nullum locū nō esse idoneū Euangelicæ pietati. Terribimus ille carcer templum erat apostolis. Non obstabat intempesta nox illorū hymnis. In carcere prædicatur Euangelium, & præda attrahitur Christo. Carcer Euangelij cathedra est. Nec mora, statim custos catechumenus gratiam referre festinat catechistæ suo. Mox enim abduxit illos seorsum, & abluit plagas illorum. Nouerat hoc officij carcerarius. Deinde ablutus est ipse à plagis animi sui, simul cum tota familia sua. His ita gestis, deduxit illos in ædes suas, ubi consueuerat interdium degere, & apposuit illis mensam, ut reficerent corpora sua. Post baptismum enim conuenit mensę communio. Ac sibi gratulatus est custos carceris, quod tales uinctos habere cōtigisset, per quos crediderat Euangelio cum tota sua familia. Hæc noctu facta sunt. Vt autem diluxit magistratus re diligentius perpensa, miserunt

tūatores

uiatores ad custodem carceris, mandantes ut Paulum & Silam sineret abire liberos. Custos his auditis, & suo & apostolorū nomine gaudens, renunciauit hæc uerba Paulo, quod magistratus iussisset illos abire liberos. Nūc igitur, inquit, quoniā res bene cecidit, abite bonis auibus. Paulus autē cupiēs & suam innocentiam reddere testatorem, & occasionem querens plurimum etiam saluti consulendi, respondit nuncio: Quum se gloriantur esse Romanos, & Romanorum legibus non liceat quenquam afficere supplicio, nisi auditum & conuictum, nos homines Romanos nec auditos & indemnatos publicitus uirgis cæciderunt: & quasi parum id esset, cæcos coniecerunt in carcerem. Nunc suæ consulentes autoritati, & nostram grauantes innocentiam, postulant ut quasi nobis male conscij profugerimus è carcere, clanculum hinc nos subducamus. Non ita fiet, sed ueniant ipsi, & quo iure coniecerunt nos in carcerem, eodem iubeant abire. Hanc orationem Pauli uiatores referunt magistratibus. Qui simul atq; audissent quod essent ciues Romani, uenerunt ipsi ad Paulum & Silam, deprecatiq; sunt illos, ut ignoscerent, quod per populi tumultum, præter iuris Romani morem factum esset: & honoris gratia deducentes illos è domo carcerarij, rogabant ut ob tumultum populi uitandum, secederēt è ciuitate Philippensi. His precibus obtemperarunt apostoli, & egressi de carcere, profecti sunt ad domum Lydiæ, cuius hospitio fuerant usi, quæ cum tota familia receperat sermonem Euangelicum. Hac igitur reliquisq; fratribus uisis, cōsolati sunt eos, narrantes quid accidisset noctu in carcere, & exhortantes ut in eo quod cœperāt, perseuerarent. Eo facto relictis Philippis, aliò profecti sunt.

CAPVT XVII

Quum autem fecissent iter per Amphipolim & Apolloniam Macedoniæ ciuitates, peruenerunt Thessalonicam. Ea est Macedoniæ metropolis. Hic ob urbis celebritatem erat synagoga Iudæorum, atq; hac occasione spes uberioris profectus ostendebatur. Paulus igitur ex more suo ueniebat in conuentum synagogæ, ac per tria sabbata disserabat apud eos, proferens è scripturis oracula prophetarum, & aperiens ænigmata figurarum, & allegans testimonia legis: hisq; collatis cum his quæ gesta fuerant, docuit ita decretum fuisse deo, ut Christus pro salute mundi sic pateretur ac resurgeret à mortuis. Quoniam autē omnia, quæ prædicta fuerant de futuro Messia per ora prophetarū, quæq; figuris fuerant adumbrata, congruerent in Iesum Nazarenum, docuit Iudæis non alium Messiam esse expectandū, sed hunc esse Christum, quem annunciaret illis. Hæc quū Paulus tribus sabbatis disseruisset in synagoga, nonnulli Iudæorum crediderunt, & adiuncti sunt Paulo ac Silæ: quin & ex gentibus magna multitudo deum timentium credidit, & in hac mulieres primariæ non paucae. Contrà, Iudæi quidā nimium studiosi legis Mosaicæ, quibus

H 2 bus

bus aliquando fauerat Paulus, accensi zelo, & adiunctis sibi circumforaneis aliquot uiris malis (taliū enim opera opus est, quoties res per tumultū geritur) coacta turba cōcitauerunt ciuitatem. Ac per tumultū adorti ædes Iasonis, conati sunt Paulum & Silam producere ad populū. Quum autem ingressi domum non inuenissent quos quærebant, protraxerunt ipsum Iasonem, cumq; hoc discipulos aliquot ad præfectos ciuitatis, uociferantes (sic enim olim actum est aduersus Christum) ac dicētes: Hi qui hæctenus multis in locis concitauerunt orbem terrarum, huc quoq; uenerunt, ut idem facerent. Et hos tales clam excepit Iason. Atqui hi omnes, & qui talia moliantur, & qui talia molientes hospitio iuuant, faciunt aduersus decreta Cæsaris dicentes, alium esse regem præter Cæsarem. Prædicant enim Iesum quemdam, ob hoc ipsum crucifixum à præside Cæsaris, quod se faceret regē Iudæorum. Vide ut Cæsaris nomine hic quoq; abusi sunt aduersus Euangelium. Hæc oratio audita commouit populum & præfectos ciuitatis, quem admodum cōmouerat & Pilatum aduersus Christum. Tum enim clamabant infelices Iudæi: Non habemus regem nisi Cæsare. &: Si dimittis hunc, non es amicus Cæsaris. &: Quicumq; se facit regem, cōtradicit Cæsari. Contrà, ueri Iudæi clamant: Non habemus regem nisi Iesum Nazarenum. &: Quicumq; Cæsari se dedit, non est amicus Christi. Solus enim ille regnum obtinet totius orbis. Cæterum quum Iason, cæteriç fratres idoneam excusationem attulissent, dimissi sunt à magistratibus. Fratres autem ubi senserunt rem magnis odijs agi in Paulum & Silam, nihil contati, noctu clam emiserunt illos Berceam. Ea ciuitas est Macedonia, non procul à Pella patria Alexandri Magni. Sic fugiunt duces Euangelici, ut nihilo secius fugientes pugnēt. Etenim simul atq; uenissent Berceam, ingressi sunt synagogam Iudæorum, nihil deterriti tot iam seditionibus à Iudæis concitatis. Hi uerò generosiores erant Thessalonicensibus. Nam sermonem Euangelicum receperunt summa cum animi promptitudine, quotidie uacantes scrutandis diuinis uoluminibus, ut cognoscerent quemadmodū ea quæ didicerant ex apostolorum narratione, conuenirent cum oraculis prophetarum ac figuris legis. Itaque multi crediderunt Berceensium, non solum Iudæi, uerum etiam Græcæ mulieres honestæ, ac uiri non pauci. Porro ubi rumor pertulisset Thessalonicam ad Iudæos, qui illic concitauerāt tumultum, quod Berceæ prædicatus esset sermo Euangelicus à Paulo, quem expulerāt, eò profecti sunt, suoçq; more & illic concitauerunt multitudinem aduersus apostolos. Fratres ubi senserūt imminere periculum, protinus emiserunt Paulum, cui potissimum timebant, ut iret ad mare, cui uicina est Bercea. Silas autem & Timotheus remanserunt Berceæ. Fratres uero qui deduxerant Paulum, ingressi cum illo nauim, perduxerunt eum usque ad Athenas. Illic relicto Paulo, reuersi sunt Berceam, sed acceptis ab eo mandatis ad Silam & Timo-

& Timo

& Timotheum, ut quum primū liceret, eò sequerentur. Paulus itaq; tamen si solus esset, & collegas suos desideraret, tamen quū uideret ciuitatē tam celebrem & eruditā deditam esse simulachrorum cultui, incanduit in ipso spiritu, adeo ut non expectatis collegis, in synagogam ingressus, disputaret cum Iudeis ac religiosis. Præterea in foro differebat cū omnibus qui ipsum adissent, siue Iudæi essent, siue Græci. Inter hos erant Epicurei quidam & Stoici, inter se longe dissidentes de decretis. Nam Epicurei summam felicitatem hominis uoluptate metientes, aut nullos credunt esse deos, aut illis nullam esse curam rerum humanarū. Stoici præter alia paradoxa, felicitatem hominum solo mentis habitu metiuntur, quam illi uirtutem siue honestum appellant. Hi cum Paulo cōflictati sunt, ueluti cum philosopho quopiam nouæ sectæ autore. Quum autem Paulus illis exposuisset philosophiam Euangelicam, ab omnibus philosophorū placitis longe dissonantem, quidam ludibrii causa dixerūt: Quid uult dicere spermologus iste? Nam hoc conuicio Græci notabant hominem inepte loquacē ac rabulam. Siquidem sapientia cœlestis uidebatur illis esse stultitia. Alij uero dicebāt: Videtur nouorum dæmoniorum genus aliquod inuehere, propterea quod Iesum autorem salutis, & filium dei, ac resurrectionem mortuorum prædicaret. Athenienses enim ex Platonis doctrina dæmones deorum filios appellabant, quibus tribuebāt quidem corpora, sed immortalia. Proinde quum in foro de Paulo uariarent sententię, uisum est illum abducere in uicum Martiū. Is locus Athenis est celeberrimus, in quo nocturnis iudicijs causę capitales cognoscebātur. Conueniebat autem is locus huic disputationi, quæ credentibus offerebat salutē, incredulis exitium. Dicebāt enim: Licet ne scire, quod nam sit istud nouum doctrine genus, quod memoras? Quum enim omne philosophiæ genus apud nos tradatur, tu tamen noua quædā & hæctenus inaudita inuehis auribus nostris. Cupimus igit ex te plenius discere, quorsum ista tendant quæ differis, aut quid sibi uelint. Quoniam aut ea ciuitas erat præter cæteras Græciæ ciuitates disciplinarū & eloquentiæ studio dedita, quò doctrinæ gratia plurimi ex omnibus orbis regionibus confluebant, & ciues Athenienses, & qui illic uersabātur hospites, ad nihil aliud uocabāt, nisi ut aut audirēt aliquid noui, aut dicerent: idcō magis animi causa, quàm ut per cognitionem rerū euaderent meliores. Deus aut auidus humanæ salutis, more piscantiū aut uenantiū unumquencq; captat ex occasione rerum quibus delectatur. Paulus itaq; qui nouerat omnia fieri omnibus, & eloquentiam suam ad omniū mores attemperare, nactus theatrum suum, in medio uici Martij, circumfusa frequenti multitudine, sic exorsus est: Viri Athenienses, quum hæc ciuitas omni genere literarum ac disciplinarū præ cæteris floreat, tamen animaduerto uos, quod ad religionem attinet ferè supersticiosiores esse, quum præcipua philosophiæ pars sit uera religio.

H ; Quum

Quum enim obambularem ut cognoscerem ritus & instituta urbis uestre, considerans ea, quæ uos colitis ac ueneramini, inter cetera reperi quandam aram, quæ in titulo quem habebat insculptum, mentionem faciebat ignoti dei. Proinde falluntur, qui me dicitant inuehere nouos ac peregrinos deos, quin potius hunc ipsum quem uos ignotum colitis, id quod ille titulus aræ declarat, ego uobis annuncio, ut posthac religiose colatis cognitum, quem hactenus superstitiose coluistis incognitum. Is quum sit mens quædam simplicissima, nusquam non præsens, sed sic, ut nulli includatur loco: non recte creditur habitare in templis hominum manu extractis, aut in simulacris mortaliū arte confectis: neque pie colitur uictimis pecudum, quasi ille uel egeat, uel delectetur ulla re, quæ manibus humanis geritur. Is enim quum sit immensus in sese, quumque sit omnipotens, quum sit summe felix ac suapte natura, sic, ut nec lædi possit iniurijs hominum, nec humanis officijs adiuuari, tamen quoniam summe bonus est ac beneficus, mundum hunc admirabilem hominum causa condidit: & quicquid mundo continetur, instituit in humani generis usum. Quum igitur autor dominus & gubernator sit cæli terræque, & quicquid rerum in his continetur, nullo tamen ex his omnibus fruitur ipse, propterea quod illius felicitas æterna nullius boni desideret accessionem, sed nobis hanc suspiciendam fabricam prodidit, ut in ea uersantes homines, ex opificio tam admirabili perspicerent potentiam, sapientiam, ac bonitatem opificis: & cognitum amarent, pieque colerent, cuius beneficio tot comoditatibus fruerentur. Quod si ille superior est uniuersa mundi machina, nec eget ulla re ex his quæ condidit, quanto minus censendus est templis, signis, aut nidore uictimarum delectari. Animi puritate colitur, quum ipse sit animus: nec moratur cædes taurorum aut ouium, qui omnibus uitæ est autor, uitam & halitum impartiens omnibus quæ spirant. Uniuersum enim animantium genus ab illo conditum est, ac per illum uiuunt, suumque genus fœtu propagantia. Sed his omnibus dominaturum, ex uno homine condidit uniuersum hominum genus, ut incolerent per omnes terræ regiones, præscriptis unicuique uitæ spatijs, quæ nemo sibi posset prorogare: ac distributis terræ portionibus, quam quæque incoleret natio. Errant enim, qui mundum à deo conditum, putant illius gubernatione destitutum, temere casuque ferri, quum nihil omnino geratur in mundo neque magnum neque paruum, nisi ex prouidentia conditoris. Quoniam autem iuxta suam naturam incomprehensibilis est ingenijs humanis, corporum mole grauatis, constituit homines ratione præditos, ut aliud ex alio possint colligere, ex uisibilibus inuisibilia, ex singularibus uniuersalia, ex temporarijs æterna: ex his quæ sensibus percipiuntur, ea quæ non nisi intellectu comprehenduntur, in medio rerum omnium teatro, ut ex rebus conditis, quæ perspicerent oculis, contrectarent manibus, sentirent utilitate, uestigarent ac scrutarentur conditorum rem:

rem:

rem: & quemadmodum cæcutientes, palpando tandem reperiunt id, quod uideri non potest, ita illi ex consideratione rerū admirabiliter conditarum, peruenirent ad aliquam dei cognitionē, quem uere cognouisse, summa felicitas est. Quancūq; non est necesse, deum in rebus extrarijs quærere, quum eum in nobis ipsis liceat inuenire, si modo seipsum unusquisq; contempletur, & in sese consideret opificis uirtutem, sapientiam ac bonitatem. Quum enim deus in orbibus cœlestibus, in terra, in mari, in omnibus animantibus prodiderit uestigia quædam suæ diuinitatis, tamen in nullo mirabilior est, quàm in ipso homine. Quod si quis sit hebetiore ingenio, quàm ut astrorū motus, maris æstus, fontium scatebras, amnium perhennes cursus, ac ceterarū rerum abditas causas queat assequi, nō procul abest deus ab unoquoq; nostrum. Per ipsum enim omnes uiuimus, mouemur & sumus. Nec enim alij debemus quod sumus aliquid, quàm ei, qui mundum hunc condidit ex nihilo: nec alterius beneficiū est quod spiramus, ilico morituri, si nos ille destituat: nec alij debemus, quod uiui corporis membra suo quæq; officio funguntur, ut oculi prospiciant, pedes ambulēt, manus operentur. Est igitur in unoquoq; nostrū deus, qui per nos operatur, uelut opifex per organū ab ipso compositū. Refert autē homo deū, non solum ut opus opificē, uerum etiā ut filius parentē, similitudine quadam & cognatione naturæ. Sic enim nobis proditū est sacris uoluminibus, quod deus Adamo humani generis principii corpus finxit ex uida argilla, qua parte cognationē haberet cum ceteris animantibus: sed ore suo inspirauit huic luteo simulachro particulam auræ cœlestis, qua deum ipsum parentē propius referremus, & propter naturæ similitudinē facilius eum cognosceremus: quod cæteris animantibus datum non est. Hoc uobis absurdū uideri nō debet, quū quod mysticis literis proditum est, id quidā etiam uestriarum poetarū dixerunt: quorū est Aratus, cuius hoc est hemistichium in Phænomenis: Nam huius progenies etiam sumus. Non refert enim quod ille de Ioue loquitur, certe hoc quod Iouem appellat, summum deum, & omnium rerum parentē esse putauit, sed præcipue generis humani. Proinde quum simus genus dei iuxta mentis inditæ similitudinem, parum recte sentimus de parente nostro, si quum ipsi potissimum æstimemur homines ob inuisibilem nostri partē, quæ est ratio, credimus illū similē auro, argēto, ligno aut lapidi hominis arte sculpto. Quid enim absurdius, quàm quū homo, tametsi nonnullam cognationē habeat cum deo parente, tamen longissime absit à cognomine dei, ipsum manibus suis fingere posse statuam, quæ numen habeat? Debet autem esse multo præstantius quod pro deo colitur, eo qui colit. Iam homo quot nominibus præstantior est simulachro, cui honores diuini tribuuntur? Primum hanc ipsam corporis speciem à deo accepit, deinde spirat, uiuit, mouetur & agit. Postremo mentis uigore similitudinem quandam habet cum deo pa-

rente. Nihil horum in statua. Quod si sit impium hominē pro deo colere, quanto longius abest à uera pietate, colere signum artificis arbitrio ex materia confectum, unde si libuisset, poterat & scamnū facere: quod adeo nullam habet cum deo similitudinē, qui est incorporeus, ut præter summā & imaginariam quādam speciem corporis, nihil habeat cum homine simile, ne micam quidem habens eius partis, qua homo dei gerit imaginem. Hæc contumelia quum sit atrox in deum, tamen pro sua erga genus humanum charitate non ultus est, sed uelut dissimulauit, hæctenus ignorantiam hominū, donec ueniret tēpus, quo decreuerat omnibus innotescere, omnēq; caliginem errorum discutere. Hoc tempus nūc adest, quo denunciatur omnibus, ut ab errore pristino resipiscāt. Resipiscentibus enim uult esse paratam ueniam, quæ posthac non erit parata contumacibus, eo quod constituit diem, quo iudicaturus est uniuersum orbem iusto exactoq; iudicio, quod nemini licebit effugere. Et ideo præmittit denunciationem, ne quis prætere xere possit ignorantiam, & offert resipiscentibus ueniā, ne quis in deo desideret misericordiam. Ad utrunq; delegit uirum eximium Iesum Nazarenum, quem ideo misit in mundum, ut omnes per hunc ad ueri dei cultum conuerterentur: per eundem iudicaturus incredulos, & huius doctrinæ rebelles, Hunc per prophetas suos multis retro seculis promiserat & seruato rem & iudicē. Et hæctenus præstitit bona fide, quicquid promiserat. Sic natus est, sic docuit, sic afflictus & occisus est: denique, sic resurrexit à mortuis, quemadmodum prædictum erat oraculis prophetarum. Nec dubium est, quin simili fide sit præstiturus & alia quæ restant. Hæc orante Paulo, nonnulli ex circumstantibus, quum cætera satis æquis auribus accepissent, posteaquam audissent mentionem resurrectionis, irridebant ueluti rem absurdam & incredibilem, quod nullus philosophorū hanc opinionem prodidisset: tametsi essent nonnulli, qui dicerent animas à morte corporum esse superstites, quidam etiam prædicarēt eas demigrare de corpore in corpus. Alij uero minus præcipitis iudicij, dicebant: Audiemus te aliās hac ipsa de re denuo. Sic Paulus dimisit illum cœtum. Erant tamen in eo numero qui persuasi adiungerent se Paulo: in quibus erat Dionysius Areopagita, qui post Athenis episcopum egit, à Paulo institutus, ac mulier quædam nomine Damaris, cumq; his alij nonnulli.

CAPVT XVIII

Hoc qualicumq; lucro profectus Euangelici parato Athenis, ut in ciuitate longe corruptissima, Paulus inde profectus cōtulit sese Corinthū. Id est celeberrimū totius Græciæ Emporiū, ut opulentū, ita luxu, libidine, fastu longe corruptissimū. Hic forte repperit quendam nomine Aquilam, Iudeū religione, patria Ponticum. Ea pars est Asiæ minoris ad plagā septentrionalem. Commodum autē nuper eò uenerat ex Italia simul cum coniuge sua Priscilla, propterea quod
 Claudius

Claudius Cæsar Iudæos omnes, quorum illic magna uis erat, exegisset ex urbe. His igitur adiunxit sese Paulus, ne solus esset, & quoniã erãt eiusdem opificij, diuersabatur in iisdem ædibus, manibus laborans apud eos, ne cuiquam grauis esset. Erat autem illorum ars, è pellibus consuere tabernacula. quemadmodum nõ puduit Petrum ad piscationem redire, quum urgeret inopia, ita nec Paulum tantũ apostolum, tantisq; rebus pro Christo gestis, puduit ad intermissas ob Euangeliũ pelles reuerti. Nec tamen interea cessabat ab Euangelico munere, singulis sabbatis disputans cum Iudæis pariter ac gētibus in synagoga. Interea uenerũt ex Macedonia Silas & Timotheus, quos Paulus sequi iusserat in Atticã. Hoc facto Paulus, quoniã poenitebat profectus, quẽ illic capiebat, coartatus est spiritu, nihilo segnus tamen testificans apud Iudæos Iesum Nazarenum, quem ipse prædicaret esse Messiam à prophetis promissum, nec per aliũ fore salutẽ. Cæterum quum illi reclamarent, adeo ut nec blasphemias uererentur euomere in Iesum & Paulum: Paulus memor Euãgelici præcepti, excussis uestibus suis, uelut exprobrans quod gratis attulisset ad ipsos optabile nunciũ salutis, dixit ad illos: Si mauultis perire quã seruari, ueniat sanguis uester in caput uestrũ, qui uobis ipsis estis mortis autores: mihi certe, q̄ meo officio functus sum, ac proinde mundus, non poterit imputari. Posthac igitur conferam me ad gentes, quemadmodũ nobis præcepit dominus. Itaq; subducens sese à contubernio Iudæorũ, demigravit in ædes Titi cuiusdam, cognomine Iusti, hominis religioni dediti, cuius domus adhærebat synagogæ. Crispus synagogæ princeps ex occasione uicinix, credidit domino cum tota sua familia: cumq; hoc cõplures Corinthij audito Paulo credebant & baptizabantur. Vbi uero nec hic profectus responderet auiditati Pauli, Iudæis uehementer oblatrantibus, cœpissetq; cogitare de relinquenda Corinthe, dominus per uisum in somnis confirmauit illius animũ, dicens: Ne terreat te Iudæorũ peruicacia, neq; propter illos supprimas sermonẽ Euangelicũ: neq; enim ob paucorũ inuincibilem maliciã, destituenda est multorũ salus, perge constanter loqui sermonẽ Euangelicum, me fretus, quem habes protectorem aduersus quamlibet multos satis idoneum. Me protegẽte, te nemo mortalis adoriatur ut affligat. Itaq; ne quo discedas, quoniã in hac ciuitate quantumuis corrupta populus est copiosus, quẽ ego ad salutẽ æternã destinaui. His auditis Paulus uertit consilium humanũ, & obtemperans consilio dei, commoratus est Corinthe annum unũ, & menses sex fortiter ac libere prædicans sermonem Euangelicum. Quum autẽ id temporis Gallio procõsul nomine Cæsaris administraret Achaïam, in qua est Corinthus, conspiratis animis coorti sunt Iudæi aduersus Paulum, ac tumultu facto pertraxerunt ad tribunal proconsulis, accusantes eum ac dicentes: Hic contra legem Mosi persuadet hominibus ut colãt deum, nouos inuehẽs ritus. Ad hoc cri-

men

men quum Paulus aperiens os suum iam appareret respondere, Gallio ex proposito crimine sentiens esse controuersiam inter eos de religione Iudai-
ca, quærebat occasionem ut liberaretur à cognitione causæ, præueniensq; Pauli defensionē, dixit Iudæis: Ego nomine Cæsaris hic proconsulem ago uiri, ut rem ciuilem administrem, ne quid præter leges publicas admittatur. Proinde si quis esset affectus iniuria, si quod facinus malum perpetratum esset, quod oporteret legibus uindicari, merito eç meo officio uos audirē. Talium enim causarum cognitio ad me pertinet. Quod si nihil est istius generis, sed peculiaris est inter uos controuersia de nominibus sectarū, aut sermone religionis Iudaicæ, deç lege uestrate: quoniam ista non pertinet ad munus quod gero, nec apud me iudicē recte discuti possunt, qui uestræ religionis sum ignarus, ipsi melius inter uos transigetis. Ego iudex istiusmodi causarū esse nolo. His dictis proconsul abegit eos à tribunali. Sosthenē autem synagogæ principē, quia desertis Iudæis adiunxerat se Paulo cum tota familia, percutiebant ante tribunal: magis huic indignantes, quàm Paulo, quod sibi persuasissent Paulum nihil acturum fuisse Corinthi, nisi huius fauore fultum. Nec huic tumultui se proconsul admiscuit, dissimulans quod fieri uidebat. Quū enim esset inuisum Romanis Iudæorū nomen, neq; distinguerent adhuc inter Iudæum & Christianum: non curabat Romanus proconsul, quid Iudæus faceret Iudæo, sciens ubiq; nationem eam solere rixosam esse. Paulus autem memor admonitionis diuinæ, tametsi uideret Iudæorum rabiem indies gliscere, tamen cōplures adhuc dies sustinuit. Tandem animaduertens illic satis feliciter auspdatum Euangelium, statuit ad tempus cedere furori Iudæorum. Itaque dicto uale fratribus, instituit nauigationem in Syriam, comitante simul Aquila cum uxore sua Priscilla. Quoniam autem Paulus intellexit Iudæos ob hoc potissimum tumultuari, quod uideretur negligere ritus legis homo natus in Iudaismo, priusquā solueret Cenchreis, is est Corinthi portus, totondit sibi caput, suscepto uoto iuxta morem Iudaicum. Erat hic non fraudulenta simulatio, sed obsequium charitatis. Cupiebat enim omnes adiungi Euangelio, & ideo semet omnium affectibus quo ad licuit attemperauit, ut omnes Christo lucrifaceret: Iudæis factus Iudæus, incircuncisis incircuncisus. Datū est hoc ad tempus inuincibili quorundam superstitioni, donec se clarius proferret Euangelica ueritas. Neq; enim tondere caput ex uoto, per se malum est: sed huiusmodi Iudaicis ceremonijs fidere, malum est. Quemadmodum nec circuncisio lædit fidentē in Christo, nec præputium, in quibus nonnuncq; obsequi, charitatis est, sed ad tempus, sed ubicunq; datur opportunitas reclamādo. In alijs quæ per se mala sunt, non oportet obsequi cuiusquam imbecillitati. Neq; enim in scortationibus aut cultu simulachrorum, Paulus unq; obsequutus est gentibus: in cōmercio, in negligendo ciborū delectu, in citandis illorum

illorum

illorum poetis, nonnunquam est obsequutus. Primum itaque peruentum est Ephesum. Ea ciuitas est maritima Asiae minoris in ea parte, quae proprie nulloquam additamento uocari solet Asia. Ibi reliquit Aquilam & Priscillam, cupientes Ephesi sedem figere. Ipse uero ingressus synagogam Iudaeorum, qui illic habitabant, disputabat cum illis. A quibus quum rogaretur, ut diutius secum commoraretur, excusauit: sed dixit illis uale, speque maturi ad ipsos reditus consolatus est animos illorum, dicens: Oportet omnino festum quod instat agere Hierosolymis, sed denuo reuertar ad uos, si deus ita uoluerit. Haec loquutus soluit Epheso, nauigaturus Hierosolymam: quumque appulisset ad Caesaream Palaestinae, ascendit Hierosolymam, & salutauit congregationem. Hinc profectus est Antiochia Syriae. Hic aliquandiu commoratus, pergit iter quod coeperat, perambulans deinceps Galaticam regionem, ac Phrygiam, ubique confirmans discipulos, ubicunque sese offerret aliqua congregatio. Tanta sollicitudo tenebat animum Pauli erga gregem, quem Christo lucrificerat. Interea quidam nomine Apollos, religione Iudaeus, patria Alexandrinus, uir eruditus, & diuinarum scripturarum peritia non uulgariter pollens, deuenit Ephesum, ubi Paulus reliquerat Priscillam & Aquilam. Hic Apollos erat semichristianus. Didicerat enim a Christianis rudimenta doctrinae Euangelicae, feruentisque studio quod didicerat, alijs communicabat, ac diligenter docebat, quae cognouerat de Iesu, quem nondum esset baptizatus baptismo Christi, quo conferebatur uberior gratia, sed tantum nouerat baptismum Ioannis, quo docebatur poenitentia. Id existimabat sufficere, nondum ad plenum edoctus de his, quae tradiderat Christus. Quem quum audissent Priscilla & Aquila magno spiritu loquentem de Iesu, sed nondum perceptis omnibus Euangelicae philosophiae mysterijs, adiunxerunt hominem sibi, quem perspiciebant eiusmodi dotibus instructum, ut uideretur egregius Christi praeco futurus, ac priuatim exactius illi tradiderunt mysteria religionis Euangelicae: quemadmodum ipsi a Paulo didicerant. Non repulerunt illi doctorem, sedulum quidem illum, sed imperfectum: nec hic uir aliqui praestans, dedignatus est a quouis admoneri. Ab illis praebitum est exemplum, eos in quibus refulget bona spes melioris profectus ciuilitate adiuuandos. In hoc data est forma, libenter a quouis esse discendum, quod non citra salutis dispendium ignoretur. Tinctus est Apollos in nomine Iesu & accepit spiritum sanctum. Porro postquam Euangelij praedicandi studio cuperet adire Achaiam, in qua est Corinthus, fratres eodem propensum ultra etiam extimularunt, ac literis ad Achaicos scriptis commendarunt illum discipulis, ut exciperent eum. Qui quum eodem uenisset, multam utilitatem attulit his qui crediderant, strenuum propugnatorem agens Euangelici uocis. Nam eloquentiam cum eruditione sacra coniunctam adiuuabat spiritus coelestis. Quibus armis instructus, acriter reuincebat Iudaeos, sine fine belligerantes aduersus

aduersus subolescentem Euangelij frugem, palàm ac publice demonstrans scripturarum testimonijs quod Iesus esset ille Messias, quem Iudæi tot seculis expectarant, quodq; in hunc competerent omnia, quæ fuerant à prophetis ante prædicta.

CAPVT XIX

Aeterum quemadmodum Priscilla & Aquila in Apollo correxerant imperfectum Christianismum, ita Paulus idem in alijs aliquot deprehensum correxit. Interim enim dum Apollos uersaretur Corinthi, quæ metropolis est Achaiæ, accidit ut Paulus peragratis cæteris minoris Asiæ regionibus, quæ magis uergunt ad Septentrionem & Orientem, rediret Ephesum. Illic reperit quosdam è discipulis imperfecte Christianos, cetero gregi fratrum admixtos. Hos igitur ut corrigeret percontatus est Paulus, num spiritum sanctum accepissent, posteaquam credidissent. Illi, quoniam non malicia, sed simpliciter errabant, ingenue confitentur id quod erat, dicentes: Imò ne auditum quidem est nobis unquã, an sit aliquis spiritus sanctus, qui confertur credentibus. Tum Paulus: Quo igitur baptismo baptizati estis, quãdo quidem habemini pro Christianis? Hic illi: Ioannis, inquit, baptisate. Id nobis sufficere credebamus. Tum Paulus: Nihil quidem admissum est piaculi, quod olim ante proditam Euangelij lucem accepistis baptismum Ioannis. Verum is non sufficit ad salutem æternam. Quemadmodum enim doctrina Ioannis non erat absoluta, sed tantum testificabatur de Iesu uero salutis autore, qui erat ipsi successurus, præparans animos illorum, ut uenienti crederet: ita baptismus Ioannis non cõferebat perfectam iusticiã, sed tantum hortabatur homines, ut pœnitentia uitæ superioris præpararent animos suos medico mox uëturo, qui suo baptismo per fidem aboleret uniuersa peccata, quiq; per suum spiritum cœlestibus dotibus locupletaret animos credentium. Tradidit hoc suis apostolis dominus Iesus, ut qui credidissent Euangelico sermone, eos baptizarêt in nomine patris & filij & spiritus sancti. Hunc in modum doceri merebantur, qui simpliciter errabant. Atq; illi moniti, prompte obtemperauerunt monitori, moxq; baptizati sunt in nomine domini Iesu. Hoc peracto quum Paulus imposuisset illis manus, uenit spiritus sanctus super eos, ac signum oculis exhibitum res ipsa consequuta est. Nam & linguis loquebantur, & prophetias ædebant de rebus occultis ac futuris. Erat autem numerus uirorũ fermè duodecim. Hoc facto Paulus ueluti renouata autoritate sua, quod doctor gentiũ, per impositionem manuum suarum impartiret spiritum sanctum, quemadmodum & cæteri apostoli, ingressus synagogam Iudæorum illic agentium, palàm ac libere loquebatur omnibus, prædicans in solo Iesu salutis esse spem: idq; fecit non paucis diebus, sed totos tres menses, disputans de regno dei, quod est Euangelicum ac spirituale, aduersus eos, qui legis regnum carnale mordicus tenebant. Posteaquam

quàm uero quidã è synagoga non crederent his, quæ disputabantur à Paulo, sed obstinatis animis obliteret, adeo ut coràm multitudine palàm conuicijs incesserent doctrinam Euangelicam: Paulus animaduertens periculum, ne qui crediderant, illorum malicia corrumpentur, subduxit sese à synagoga Iudæorum, & ab eis segregauit discipulos: nec interim tamen desijt prædicare sermonem Euangelicum. Sed quotidie differebat in schola Tyranni cuiusdam, iam ueluti puram ecclesiam meditans, synagogæ fermento non uitiatam, quæ non reciperet nisi dociles, obstreperos ac blasphemos non admitteret. Id factũ est per bienniũ, tanto successu, ut non solũ Ephesij, uerum etiam alij multi, partim Iudæi, partim ethnici, qui confluebant ex ea Asiæ minoris parte, quæ proprie Asia dicitur, & in qua est Ephesus, audirent sermonem Euangelicum. Sermoni fidem adstruebãt miracula, quæ tum multa, tum insignia deus ædebat per Paulum, adeo ut non solum dictis aut attactu propelleret morbos, uerum etiam sudariola ac semicinctia, quæ contigissent corpus Pauli, deferrentur ad ægrotos, qui Paulum adire non poterant, atq; ad horum contactum abirent morbi, malicij spiritus effugerent. Tanta erat fiducia erga Iesum, quem prædicabat Paulus. Id ubi uiderent Iudæi quidam ex eorũ numero qui circumeunt, & ad quæstum certis ritibus ac uerbis conceptis eijciunt noxios spiritus, artem hanc iactantes sibi à Solomone traditam, tentauerunt & ipsi per inuocationem domini Iesu pellere malos dæmones: non quod faueret gloriæ nominis illius, aut benefaciendi studio ducerentur, sed quod inde sibi plus quæstus & gloriæ prouenturum crederent. Itaq; mutatis uerbis, quibus exorcismos peragere solebant, dicebant dæmonibus: Adiuuro uos per Iesum, quem Paulus prædicat. Hoc potissimum faciebant septem filij Iudæi cuiusdam nomine Sceuæ, primarij sacerdotis. Quum autem ad hunc modum tentassent exorcismum in quendam malo dæmoni obnoxium, respondit exorcistis impius spiritus: Iesum, per cuius nomen me terrere paratis, noui, & Paulum Iesu præconem noui, uos autem qui tandem estis, qui Iesu Paulicij nomine ad quæstũ abutimini, quũ neq; Iesu discipuli sitis, neq; Pauli? Simulq; cum dicto homo malo dæmoni obnoxius insilijt in exorcistas, & inualuit aduersus illos, adeo ut ægre nudi saucijq; profugerent ex ædibus illis. Ea res diuulgata est per uniuersam ciuitatem Ephesiorum, & apud Iudæos illic agètes, & apud gentes. Vnde timor ingens corripuit omnes, ac magnificabant nomen domini Iesu, quod sic esset salutiferum omnibus sincere credentibus, ut nullius quæstui aut gloriæ seruire uellet. Paucorum calamitas multis fuit saluti. Nam exemplo filiorum Sceuæ territi cõplures, qui iam credere cõeperant Euangelio, quum uiderent ultionem paratam his, qui parum synceris animis inuocarent nomen domini Iesu, ueniebant ad Paulum, confitentes ac proferentes admitta sua, ut per pœnitentiam effugeret diuinam ultionem.

I Erat

Erat enim Ephesiorum ciuitas præ cæteris dedita superstitionis artibus, uel ipsorum prouerbio teste, quo dicunt: Ephesias literas. Proinde complures illic erant, qui per errorem uel exercuerant Iudaicos exorcismos, uel illis crediderant. Quin etiam multi ex ipsis, qui Magicas & curiosas artes exercuerant, comportatis in publicum libris, exusserunt eos coràm omnibus. Quorum tanta fuit multitudo, ut supputatis illorū precijs, reperta sint denariorum quinquaginta milia. Pecuniæ iactura, lucrum erat Euāgelij. Siquidem his modis uehementer auagescebat & confirmabatur sermo domini salutaris his, qui simplici fide amplecterentur: formidabilis illis, qui minus synce re in eo uersarentur. His per biennium satis feliciter Ephesi gestis, Paulus admonitus spiritu, statuit ut peragrata Macedonia & Achaia, proficisceretur Hierosolymam, dicens: Mihi Roma quoq; uidenda est, sed non prius quam reuifero Hierosolymam. Hoc igitur animo quum esset, præmisit in Macedoniam duos ex his qui sibi ministrabant, uidelicet Timotheum & Erastum, ut & eleemosynarum aliquid illic colligerent, subleuandis pauperibus qui erant Hierosolymis, & animos illorum in aduentū Pauli præpararent. Ipse Paulus interim remansit ad tempus in Asia. Hoc tempore coorta est grauis tempestas aduersus Euangelium apud Ephesios, non iam à Iudæis, ut ferè solet, uerum ab his, qui deorum superstitionem à maioribus traditam nimium imbiberant. Erat, ut diximus, Ephesiorū ciuitas magno pere dedita curiosis artibus, & Diana credita est apud gentes in ueneficijs habere numen aliquod, unde & triformis ab illis dicitur, quemadmodum Hecate. Eoq; summa religione colebatur apud Ephesios. Quæstus igitur primus erat fons huius tumultus. auxilia petita sunt à superstitione populi. Erat enim tum Ephesi quidam nomine Demetrius, arte faber argentarius. Is quum delubra faceret argentea Dianæ, quod argenti colorem luna referat, non mediocre quæstum adferebat eius artis peritis. Quotquot igitur ex fabricandis Dianæ simulachris quæstum faciebāt, tum quotquot erant eiusdem opificij, quos ob artis consortiū oportebat fauere, Demetrius conuocauit in unū, apud quos seditiosam habuit orationem hunc in modum: Viri, tempus est ut communi ope commodis nostris consulamus. Non est opus ut uobis commemorem, uos ipsi scitis opificium nostrum apud Asianos uberrimi quæstus esse ob religionem Dianæ: quæ si labefactetur, necesse est simul & quæstum nostrum frigescere. Atqui uidetis simul & auditis, res enim in propatulo est, quod Paulus iste iam totū biennium hic prædicat non esse deos, qui manibus hominum fiunt: neq; quicquā habere numinis, quod ars sculptorum aut fusorum ex quacunq; materia fabricatur. Atq; huiusmodi prædicatione persuasit multis, non solum hic apud Ephesios, uerum etiam per totam Asiam, ac numerosam hominum multitudinem auertit à cultu deorum. Quoniam autem hoc opificium alit nos, ac fam

miliam

miliam nostrā, quid superest, nisi ut sublato quæstu redigamur ad famem? In tanto uero periculo dormire nos, insignis cuiusdam socordiæ fuerit. Quod si quem parum mouet hoc periculum, ne neglecta arte nostra, decedat nobis quæstus, quem nunc luculentū capimus: certe publica religio debet omnes commouere, quando, si hæc impune patiemur agere Paulum, periculum esse uidemus, ne templū quoq; magnæ deæ Dianæ, quod nunc celebre est ac religiosum, magnisq; donarijs locuples, pro nihilo habeatur. Quis enim ueneretur templū, si persuasum fuerit templi præsidem nullum habere numen? Itaq; futurum est, ut tantæ deæ maiestas, ob quam merito dicitur magna, quamq; nunc non solum hæc ciuitas & Asia, uerum etiam totus orbis religiose colit, paulatim aboleatur. Itaq; si prudentiam esse iudicatis, consulere quæstui uestro: si pium esse iudicatis, ab iniuria uindicare patrios deos, hic præstate uos fortes uiros, & uenienti malo occurrere. Hæc oratio sic concitauit superstitosæ multitudinis animos, ut omnes uociferari cœperint: *Magna Diana Ephesiorum.* Ad hunc clamorem seditiosum tota ciuitas Ephesiorum impleta est tumultu: & concursu facto, promiscua multitudo magno consensu procurrat in theatrum, ubi solet regnare populi furor: atq; eodem arripuerunt duos Macedones, Gaium & Aristarchū, Pauli comites. Porro quū Paulus, audito quod acciderat, uellet prodire ad populum, simul & opitulaturus suis comitibus, & populo persuasurus, discipuli non permiserūt, inconsultum esse iudicantes, si sese traderet furenti populo, nullum inde fructum relaturus Euāgelio. Quin & alij quidam ex Asiæ primoribus, qui tametsi Christi nomen nondum essent professi, tamen bene uolebant alioqui Paulo, miserunt ad illum, qui uerbis ipsorum rogarent eum, ne se committeret concitatae multitudini. Interea uariis erat fremitus populi, alijs aliud, ita ut sit, uociferantibus. Erat enim concio ex uarijs hominum generibus, diuersisq; studijs confusa, plerisq; etiam ignaris, qua nam ex causa eò conuenissent. Res itaq; popularem quempiam oratorem poscebat, qui quocunq; modo præsentem tumultum sedaret. Igitur è conferta turba, protractus est quidā Alexander, propellentibus eum Iudæis, ut oratione sua compesceret tumultum. Nullus enim audebat apud furiosam, & uarijs ex studijs confusam multitudinē uerba facere, ubi quicquid dictum esset, oportebat aliquos offendi. Is igitur protractus, mota manu postulauit audientiam, iamq; parabat reddere rationem. Cæterū simul atq; multitudo cognouisset Alexandrum esse Iudæum, quæ natio quoniam unum deum colit, detestatur deos ethnicorum, renouatus est tumultus, expectantibus ut aliquid diceret aduersus maiestatem Dianæ. Proinde una uoce omnes uociferari cœperunt: *Magna Diana Ephesiorum.* Is clamor perdurauit ad duas ferme horas. Tandem quum scriba ciuitatis silentium impetrasset à multitudine, dixit Alexander: *Viri Ephesij, quorsum pertinet ista uocife-*

tatio: Quis enim est hominum, qui nesciat Ephesiorum ciuitatem cultricem esse magnæ Dianæ, & ab Ioue delapsi simulachri: Quum igitur nemo contradicat his, quæ uos confirmatis, non est quur hunc tumultum excitetis, sed oportet uos sedatos esse, neque quicquam precipitanter agere. Adduxistis enim duos istos uiros, neque sacrilegos, neque blasphemos in deam uestram. Ob hæc enim uindicanda merito fortasse concurreret populus. Quod si Demetrius argentarius, cæteri que huic adhærentes opifices, per quos tumultus hic ortus est, habet aliquid aduersus aliquem quod accusent, nihil opus est hoc theatro, neque concursu populi, neque tumultu. Sunt enim in hac ciuitate leges, sunt conuentus forenses, sunt proconsules, qui causas cognoscant, ac lites dirimant, & in maleficos animaduertant. Apud hos inuicem accusent sese, qui dederunt occasionem huic concursui, quandoquidem illorum causa nihil ad populum attinet. Quod si causa priuata non est, sed ad populum etiam pertinet, tamen non est necesse rem sic per tumultum geri. Si quid enim flagitatis, poterit expediri legitima concione, conuocata per quos oportet, & quemadmodum oportet. Nunc periculum est, ne propter tumultum hodie factum arguamur seditionis apud magistratus, quum nullam idoneam causam adferre possimus, quur hic concursus populi factus sit in theatrum. Hæc quum dixisset, dimissa est concio.

CAPVT XX

Osteaquam sedatus est ille tumultus, Paulus conuocatis in unum discipulis, exhortatus est eos, ut constanter pergerent in his quæ cœpissent: & amplexus illos, ac uale dicto, profectus est ut iret in Macedoniam. Vbi uero peragrasset Macedoniae regiones, & ubicunque esset congregatio, multis uerbis eos fuisset exhortatus, ut in Euangelica sinceritate perseuerarent ac proficerent, uenit in eam partem, quæ proprie dicitur Græcia, in qua est Achaia. Vbi quum fuissent menses tres, atque hinc pararet nauigare in Syriam, sensit sibi in eam nauigationem struetas insidias à Iudæis. Itaque uisum est tutius mutare portum, & repetita Macedonia, ab eo littore repetere Syriam, in quod appulerat, quum primum adiret Macedoniam. Huius itineris comites erant nobis Sosipater Berceensis Pyrrhi filius, Thessalonicensium uero Aristarchus & Secundus, cumque his Caius Derbensis ac Timotheus. Rursus Asiani Tychicus ac Trophimus. Hi quum, Paulo in Macedonia comorante, præcessissent, procuraturi quod ad tutam nauigationem pertineret, expectarunt nos Troade. Nos per Macedoniam peruenimus Philippos. Hinc post dies Azymorum qui festo paschæ contigui sunt soluimus, & intra dies quinque peruenimus ad illos Troadem, ubi comorati sumus dies septem. Hic accidit quiddam memorabile. Quodam enim die sabbatorum, quum discipuli conuenissent ex more ad frangendum panem, Paulus ubique pastorem agens

agens, reficiebat animos illorū sermone sacro, postridie profecturus, eūq; sermonem produxit in multam noctem. Ea ne dirimeret gratissimum colloquium, erant multæ lucernæ in cœnaculo, in quo tum eramus congregati. Erat in hoc numero adolescens quidam nomine Eutychus, sedens in fenestra. Is quum grauaretur profundo somno, Paulo diu differente, adeo tandem depressus est ui soporis, ut à tertio cœnaculo pronus decideret in terram. Accursum est, sed repertus est mortuus, ac sublatus in domū. Id ubi cognouit Paulus descendit, atq; ad exemplum Heliæ prophetæ, incuruato corpore incubuit super eum, ueluti complexu suo fouens exanimem. Hoc facto uertit sese ad discipulos, ob inopinatū casum turbatos: Nolite, inquit, turbari: adhuc anima eius in ipso est, nondū enim tota corpus reliquit. Hac oratione consolatus illos, rursus ascendit cœnaculum, fregitq; panem ac degustauit: deinde rursus diu colloquutus cum illis usq; ad diluculū, ita demum profectus est. Adeo durum est, amantissimum patrem à suis filijs distrahi. Porrò qui remanserant apud adolescentem, adducunt eum in cœnaculum uiuum & integrum. Quæ res non mediocriter refocillauit animos omnium. Non enim decebat, ut sermo, qui salutem adfert omnibus, adolescenti mortis esset occasio. Nos autem, cōscensa nauī Troade, soluimus Asson. Ea ciuitas est maritima infra Troadem. Sic enim ordinarat Paulus, ut eò nauī præcederemus, ipse terra pedibus facturum iter, uel quia tutius erat, uel ut plures salutaret. Quum autem conuenissemus Asson, Paulo recepto, unà deuenimus Mytilenen. Ea ciuitas est littoralis Lesbi. Hinc soluentes, postridie peruenimus contra Chium insulam. Rursus hinc postero die apulimus ad Samum insulam, atq; hinc traiecimus Trogyllium. Ea ciuitas est littoralis Asiæ, Samo opposita. Hic eam noctem commorati, postridie peruenimus Miletum. Ea ciuitas est maritima Cariæ. Quanquam autem præterlegentibus Asiæ littus, prius occurrebat Ephesus, quàm Trogyllium aut Miletus, tamen ita decretum erat Paulo, præternauigare Ephesum, ne tempus tereret in Asia, si per insidias non licuisset illinc tuto soluere in Syriam. Properabat enim, ut, si fieri posset, diem Pentecostes ageret Hierosolymis. Ne tamen uideretur Ephesios ob neglectum aut odio præterisse, misit è Mileto, qui presbyteros congregationis Ephesiorum accerserent, quibus eam congregationē curandam cōmendarat. Qui cum uocati uenissent, hunc in modum loquutus est illis: Non est necesse fratres, ut meam sinceritatem in Euangelico negotio uobis commemorem. Vos ipsi scitis, qui uidi distis, quomodo me per omne tempus apud uos gesserim à primo die, quosum ingressus Asiam, nō meam gloriam, aut meum compendium uenans à quoquam, sed in tradendo Euangelio domini Iesu iussis obtemperans, eiusq; uoluntati per omnia seruiens, nimirum ipsius inherens uestigijs, qui se deiecit, qui se tradidit in afflictiones ac mortem, ut ecclesiam suam purga-

ret ac constabiliret. Ita & ego cum multa humilitate & ignominia, quã passus sum ab hostibus Euangelij, cum multis lachrymis, quas pro solitudine congregationis fudi, cum multis afflictionibus, quæ mihi acciderunt ex insidijs Iudæorum, qui non patiuntur Euangelij gratiam gentibus communicari, uersatus sum in negotio Euangelij. Et tamen nihil horum malorum commouit animum meum, ut territus afflictionibus, quicquam omiserim, quod pertineret ad uestram salutem, aut quicquam esset in rem uestram, quod non cum periculo mei capitis indicarem uobis, ac docerem uos, tum publice in synagogis, tum priuatim ac domestice, utcunq; sese dabat oportunitas, non prædicans uobis, id quod Iudæi uolebant, circumcisiones, sabbatismos & lotiones: sed pœnitentiam uitæ superioris, quam deus requirit ab omnibus, ut salutem det omnibus: & fiduciam erga dominum nostrum Iesum, cuius Euangelio quisquis credit, saluus erit, siue Iudæus sit, siue Græcus, siue circumciscus, siue incircunciscus. Et ideo gratiã omnibus oblatam, omnibus promiscue prædicauit, non habito personæ delectu, nec deterritus Iudæorum odio, qui studio legis oppugnant Euangelium, nec sæuitia gentium, quæ superstitionem à maioribus traditam tuentur. Nam si quid afflictionis hic incidit mihi, magis me commouit congregationis periculum, ne quis offensus meis malis alienaretur ab Euãgelio, quàm ignominia aut dolor mihi inflictus. Quod si quãdo subduxi me periculis, uestro animo morem gessi, uestris commodis consului, potius quàm meæ incolumitati. Nec me pœnitet huius animi. Quin & nunc, tametsi corpore liber, tamen spiritu iam alligatus, proficiscor Hierosolymã, in qua quæ res mihi sint obuenturæ, nondũ liquido cognoui, nisi quod spiritus in singulis ciuitatibus, tum per ora prophetarum, tum in me ipso prædicit, futurum ut uinciar & affligar. Id quum sciam & credam, tamen nihil harum rerum me deterret, quo minus fungar apostolico munere, etiam si mors sit oppetenda. Neq; enim hæc mihi uita mea chara est, quæ Christo protectore perire nõ potest, sed uita charius est, ut domini iussis obediam, utq; cursum hũc Euangelicę prædicationis, quemadmodum hæctenus alacriter sustinui, consummem cum gaudio. Gaudium est ingens animo meo, si per meas afflictiones crescit Euangelij prouetus. Nihil enim aliud mihi cordi est, nisi ut in stadio Euangelico, in quod me dominus induxit, semper progrediar, donec ad metam peruenero, securus de præmio, quod suo tempore pro suo arbitratu repensurus est Agonotheta, qui non potest fallere. Non ingessi memet huic muneris, sed dominus Iesus hoc mihi delegauit, ut Iudæis ac gētibus prædicem lætissimum nuncium, per fidem Euangelicam deo uisum esse salutem gratis dare omnibus. Hanc functionem uolens ac lubens otheo, siue uiuere continget siue mori. Quandiu licuit adesse uobis, præsens consului uestræ saluti, docens, admonens, exhortans, consolans, increpans, subinde reuisens.

Nunc

Nunc autē scio spiritus instinctu, quod posthac non estis uisuri faciem meam, nec uos Ephesij, nec cæteri omnes qui minorem Asiā incolitis, ad quos deueni prædicans regnum dei. Quod mei muneris erat sedulo bonacq; fide præstiti. Quapropter nunc digressurus à uobis absq; spe reditus, illud uos hodie contestor, quod si quis perierit sua aut aliorū culpa, ego sim purus à sanguine omnium. Ostendi cunctis ueram uiam, qua peruenire licet ad uitam æternam. Aperui uobis omne consilium dei, & quomodo placeat illi seruari genus humanum, & quid præstandum sit his, qui perstiterint in fiducia sincera erga dominū Iesum, ne quis ignorantia ualeat prætexere. Exemplum ex me præbui, nihil non & faciens, & patiens, ut omnes perseueretis in Euāgelij sinceritate. Nullius mors mihi poterit imputari. Neq; nunc mea sponte diuellor à uobis, aut metu persecutionū memet subduco, sed ita uolente spiritu Christi, prudens ac sciens in certū uitæ discrimen proficiscor. Quod igitur mea præsentia uobis præstare non poterit, id uestra diligentia penset oportet. Videte ne uobis ipsi desitis, né ue ab his quæ bene cœpistis relabamini: sed uos qui seniores estis, quibusq; curam multitudinis commendaui uigilate, tum uobis ipsis ne corrupamini per insynceros apostolos, tum toti gregi, quem pascendū suscepistis. Ego summa sinceritate perfunctus sum meo munere, quod à domino delegatū erat. Vos item simili studio similiq; integritate curam agite gregis, cui uos spiritus sanctus præfecit episcopos, hoc est, inspectores, ut curetis, ne quid salutaris pabuli desit ouibus Iesu Christi, utq; nō lupos, sed ueros pastores agatis erga congregationem dei, quæ uobis oscitanter curanda nō est, ut quam deus adeo charam habuerit, ut unigeniti sui sanguine sibi eam parauerit. Non est igitur cōmittendum, ut merx tam chare emptā deo, uestra pereat negligētia. Non hæc sine causa tam solícite moneo. Scio enim, quod non semper habebitis Paulos, sed post abitum meum, uelut in caulas à pastore destitutas, ingerent sese in uos lupi graues, qui non parcent gregi, sed omnia molientur ut dissipent cōgregationem uestram. Hic periculum erit, ne qui sunt imbecilles, fracti malis recedant ab Euangelio, sed imminet aliud periculum multo maius. Non solū aliunde uenient, qui terroribus ac minis, qui callidis persuasionibus, qui fucata specie sanctimonix conabūtur corrumpere sinceritatem uestram, ac labefactare libertatem, quā habetis per Euangelium Iesu Christi: uerum etiam ex uobis ipsis exorientur uiri, qui prodita uestra concordia loquentur peruersa, & à rectitudine ueritatis Euangelicæ discrepantia, non hoc agentes ut Iesu Christo grex suus sit incolumis, sed ut ipsi discipulos abducāt post se, quo uideātur aliquid esse, nimirū metuentes ne parum egregij doctores uideantur, si nihil doceāt noui. Atqui peruersa nouitas est, quū homines addūt Euāgelio, quod sibi sufficit. Qui uerus est pastor, Christi discipulos esse mauult q̄ ipsius. Et ab eo pabulum sumit, quo

pascat illos. Isti ob gloriam & quæstum, ex Christi discipulis suos faciunt: & auctores esse uolunt Euangelicæ doctrinæ, cuius nos re uera nihil aliud sumus quàm dispensatores. Quo plus imminet periculi, hoc attentius uigilate, memores quod per triennium quū agerem in Asia, noctu dieq; non cessarim admonere cum lachrymis unumquenq; uestrum. Quod superest fratres, nunc quoniã auellor à uobis, cōmendo uos deo, qui suum gregem non destituet, ac sermoni Euangelico, in quo qui sincere uersantur, & dei gratuitam erga cunctos homines beneficentiam prædicant potius, q̃ legis iusticiã, opitulabitur fauor diuinus. Nos pro delegato munere fundamenta iecimus. Cæterum deus, qui per nos agit hæc omnia, potest superstruere ut quod cœptum est, ex ipsius uoluntate perficiatur, & quemadmodū hæc tenus uobis contigit per Euangelij professionem cooptari in numerum filiorum dei, ita perseverantes in sancto proposito, perueniatis ad hæreditatem promissam omnibus sanctificatis per dei gratiam, siue ex Iudæis sint, siue ex gentibus. Vidistis sollicitudinem meam, uidistis labores meos, uidistis pericula mea, quæ uestra causa suscepi, nihil interim præmij captans à uobis, nec honorem, nec lucrū, adeo, ut quod à cæteris fit apostolis, quodcūq; iure meo poteram, ne necessaria quidem à uobis acceperim. Non aurum, non argentum, non uestem cuiusquã concupiui. Nam, ut ipsi scitis, necessitatibus meis, & comitum meorum, manus hæc, quod opus fuit suppeditarunt. Poteram hoc à uobis sumere, non ignarus operarium esse dignū mercede sua, sed ego mercedem omnem malui expectare à domino, & exemplum modis omnibus absolutum studui uobis exhibere, ut qui in gregis curam successistis, intelligatis hoc esse boni pastoris officium, ut quū nullū defugiat laborem in prouehendis gregis cōmodis, tamen ob infirmos abstineat ab omni mercede humana, ne quis ob hoc alienior sit ab Euangelio, quod Euangelistam suum cogatur alere: aut ideo minus obtemperet monitis pastorum, quod existimet eos sibi ob accepta beneficia factos obnoxios. Sic enim est hominum ingenium, ut nescio quomodo minoris faciant eos, in quos beneficium contulerunt. Quancūq; autem æquū est, ut qui uobis Euangelicas opes impartiuūt, his uicissim de longe uilioribus opibus subueniatis, tamen ego sciens inter uos multos esse imbecilles, nullā cuiquam uolui dare peius de nobis sentiendi occasionem. Hoc exemplū meum studete prouiribus æmulari, simulq; meminertis, quod dixit domiuus Iesus: Beatius est dare q̃ accipere. Hæc loquutus Paulus, flexis genibus precatus est ex more cum omnibus illis: Fletus autē omniū ingens coortus est, adeo ut effusi in collū illius, oscularentur eum, uelut auide copiã rapientes mox auellendi. Diseruciat enim animos omnium uerbū hoc, quod dixerat Paulus, illos non amplius uisuros faciem ipsius. His peractis, euntem ad nauim officij gratia deducebant, oculis etiam quoad licuit prosequentes nauigantem.

Caput

CAPVT XXI

Vum autem illinc soluissemus, iamq̄ spatio longiore diuulsi
 essemus ab illis è littore prospectantibus, recto cursu perueni-
 mus ad insulam Coum, postridie Rhodum, atq̄ inde Patara
 maritimam Lyciæ ciuitatem. Illic nacti nauim, quæ solueret in
 Phœnicen, ea conscensa nauigauimus. Vbi uero cœpit nobis apparere Cy-
 prus insula, relicta ea ad læuā, cursum instituiimus in Syriam, & appulimus
 Tyrum, quæ ciuitas est in littore Phœnices, quemadmodū & Sidon. Nos
 quidem malueramus rectā in Palæstinam, sed quoniam Tyrus emporium
 est, hic nauæ erat exponendum onus. Porrò cum & illic reperissemus disci-
 pulos, mansimus apud illos dies septem: Hic erant qui afflati prophetico
 spiritu Paulo dissuaderent, ne proficisceretur Hierosolymam. At nihilo fe-
 cius, expletis septem diebus, cœpimus à Tyro proficisci, discipulis omnibus
 unā cum liberis & uxoribus deducantibus nos extra ciuitatē usq̄ ad littus.
 Hic quū flexis genibus simul orassemus, moxq̄ inuicem dixissemus, uale:
 nos nauem cōscendimus, illi redierunt ad sua. Inde nauigatione explicita à
 Tyro, uenimus Ptolemaidā. Ea ciuitas occurrit in littore uicina monti Car-
 melo. Hic salutatis fratribus, mansimus diem unū apud illos. Postero uero
 die profecti nos, qui Paulū comitabamur, unā cum ipso peruenimus Cæsa-
 ream Palæstinæ, ac deuenimus in ædes Philippi, qui primus Eunuchus &
 Samaritanis prædicarat Euangeliū, unus è septem diaconis, quos Hieroso-
 lymis instituerant apostoli. Apud hunc commorati sumus. Huic erant filix
 quatuor adhuc innuptæ, quæ pollebāt spiritu prophetico, iuxta propheti-
 am Iohelis. Quū igitur huius hospitio diebus aliquot uteremur, superue-
 nit quidā à Iudæa propheta nomine Agabus. Is cum diuertisset ad nos, tu-
 lit zonam Pauli, qua quū ipse sibi pedes alligasset, ex ueterū prophetarum
 more, qui solent signo quopiā repræsentare, quod prædicūt, dixit afflatus
 spiritu: Hæc ait spiritus sanctus: Virū, cuius est cingulum hoc, sic alligabunt
 Hierosolymis Iudæi, tradentq̄ in manus gentiū. Hoc sermone territi, tum
 nos, qui Paulo ueneramus comites, tum eius loci discipuli multis cū lachry-
 mis rogabamus eum, ne se cōmitteret Hierosolymæ. Hic erat pius affectus,
 nolentiū perire tam eximiū pastorē. Paulus autē, cui certius oraculū spiritus
 sanctus ediderat in pectore, ut iret Hierosolymā, postea uisurus Romā, ait
 illis: Quur inanibus lachrymis uestris affligitis cor meū? Neq̄ em̄ me mo-
 uet periculū quod denunciāt prophetæ, sed uester mœror mœrorē cōciliat
 animo meo. Certū est persequi, quod ad Euāgelij profectū fieri uult spiri-
 tus. Neq̄ me territāt uincula, iam istorū malorū nequaq̄ rudem. Tantū em̄
 abest, ut metu uinculorū sim deserturus negociū Euāgelicū, ut mori quoq̄
 paratus sim Hierosolymis pro nomine domini Iesu. Vinciat Paulus, modo
 libere discurrat Euāgelij sermo. Occidatur Paulus, modo uiuat apud om̄es
 uigeatq̄

uigeatque gloria nominis Iesu. Quod uitam opto, non ob aliud opto, nisi ut
 prosum Euāgelio. Alioqui mihi lucrū fuerit, pro Christi nomine cito finire
 uitā hanc. Proinde uos nolite deplorare, quod mihi etiā optabile est, si uelit
 deus, uestrisque fletibus desinite mœrore afficere animū meū, qui non pos-
 sum nō dolere cum dolentibus amicis. Ad hæc quū non haberemus quod
 responderemus, uideremusque illi certū esse decretū, ut pergeret Hierosoly-
 mam, passi sumus illum abire, dicentes: Fiat uolūtas domini. Nam hæc est
 uox uere Christianorū, quam omnibus, etiā si non sit in ore, tamen oportet
 semper esse in animo, quicquid imminet seu lætæ rei, seu tristis: Fiat uolūtas
 domini. Itaque dies aliquot cōmorati Cæsareæ, parabamus nos itineri, ut ire-
 mus Hierosolymam. Comitati sunt autem Paulū unā nobiscum è ciuitate
 Cæsarea quidam è discipulis, secum ducentes Mnasonem quendā Cypri-
 um, cuius hospitio Hierosolymis uteremur. Erat enim ille uir spectatæ pie-
 tatis, ut qui iam olim credidisset Euangelio, diuque perstitisset in synceritate
 fidei. Quū autem peruenissemus Hierosolymam, libenter & alacriter exce-
 perunt nos fratres. Postridie Paulus nobis ipsum comitantibus adiit ædes
 Iacobi Iusti, qui dictus est frater domini. Nam hic ab apostolis institutus
 fuerat episcopus Hierosolymorum. Eodem conuenerunt omnes seniores.
 Quos omnes cum salutasset Paulus, referebat illis ordine, quæ deus per ipsi-
 us ministerium gessisset inter gentes, inter quas iam aliquot annis prædica-
 rat Euangelium. Hæc illi quū audissent, glorificabant dominū, qui gratiam
 suam effudisset etiam in gentes. Cæterum quoniam Paulus apud multos
 Iudæos delatus erat, quod osor esset legis Mosaicæ, sic prædicans Euange-
 lij gratiam, ut minus quæ oporteret tribueret legis obseruationi: quo huic eti-
 am incōmodo mederentur, dixerunt: Vides frater Paule quot sint hic milia
 Iudæorū, qui crediderunt Euangelio, atque hi omnes magno legis studio te-
 nentur. Rumor autem ad hos perlatus est, quem nos scimus esse uanū,
 quod Iudæos qui sunt apud gentes doceas desciscere à Mose, sic ut nec cir-
 cundant filios suos, neque seruent instituta maiorū, in delectu ciborū, in sab-
 batis, in lotionibus, cæterisque, quæ Iudæi hi, qui gentibus admixti non sunt,
 magna religione seruant. Hi utcunque ferunt, maiorū decreto coerciti, gentes
 non onerari iugo legis. Cæterū Iudæos natos ab obseruatione legis ad ritus
 gentiū abduci, non ferūt. Nunc itaque uidendū est, ne quid hinc tumultus ex-
 oriatur. Quid igitur faciendū? Primū illud dissimulari nō potest, quin con-
 uocetur multitudo. Audiēt enim te uenisse. Ut igitur te liberes hac suspicio-
 ne, sequere cōsiliū nostrū. Sunt nobis uiri quatuor, qui iuxta cōsuetudinem
 Iudæorū obligarūt se uoto, hos tibi adiunge, simulque cū illis expleas ritus so-
 lennes, ipsi qui se post uotū sanctificari curāt: & si quid præterea impenden-
 dum in hostias aut donaria, impende unā cū illis, donec raserint capita sua.
 Ita fiet, ut oēs sciāt esse uana, quæ de te iactauit rumor: sed intelligēt, te quoque
 sic prædicare

sic prædicare gratiã Euangelij, ut non damnes eos, qui ritus legis à deo traditæ, maiorumq; consuetudinem obseruant, quã conspexerint eadem abs te fieri, quæ quidam iactarant abs te damnari. Hac ratione cõpescetur murmur Iudæorum, qui plures sunt, q̃ ut non sit illorum habenda ratio. Cæterum de his, qui crediderunt ex gentibus, nos iam pridem scripsimus ex decreto apostolorum ac multitudinis, ne cogerentur ad obseruationem legis Mosaicæ, tantũ abstinere ab his, quæ immolantur simulachris, à sanguine, à suffocato & scortatione. Paulus autẽ obtemperans Iacobi ac fratrum consilio, adiunctis sibi quatuor illis uiris, qui se uoto obstrinxerant, purificatus est unã cum illis, & ingressus templũ, professus est dies purificationis expletos esse: neq; quicq; omisit ceremoniarũ, donec ex more offerretur pro unoquoq; illorum oblatio. Totum hoc septem diebus erat peragendum. Quibus iam penè expletis, Iudæi quidam increduli, qui uiderant illum in Asia, quiq; tumultũ illic excitauerant, ubi conspexissent Paulũ in templo, concitauerunt totum populũ, & iniecerunt manus in Paulũ, clamantes: Viri Israëlitiæ succurrite. Hic est uir ille, de quo rumore cognouistis, qui peragrãs omnes regiones, ubiq; docet nouam doctrinam aduersus hunc populum deo peculiarem, aduersus legem à deo traditã, aduersus hoc templũ toti orbi religiosum. Nec hoc huius impietati satis erat, insuper & Græcos homines, atq; incircuncisos induxit in templũ, & contaminauit locum hunc sanctum. Viderant enim Trophimũ Ephesium in comitatu Pauli, cum esset in ciuitate, atq; hinc coniectabant, quod Paulus hunc induxisset in templum. Ad hunc tumultũ commota est tota ciuitas, factusq; est populi concursus. Ac Paulum apprehensum protraxerunt è templo, uelut obijciendũ furenti populo, moxq; clausæ sunt fores templi, ne esset quò se in tutum reciperet. Quærebant enim eum occidere. Id in templo facere religio erat, quasi usq; non sit impium innocentem interficere. Interea nunciatum est tribuno cohortis, quod tota ciuitas Hierosolyma tumultuaretur. Qui statim, adiunctis sibi militibus ac centurionibus, decurrit ad illos. Iudæi uero posteaq; uiderunt tribunũ cum militibus accurrentem, destitere percutere Paulum. Tribunus itaq; quũ uenisset propius, iussit apprehendi Paulũ, ac uinciri catenis duabus, suspicans eum esse maleficum quempiã, in quem sic sæuiret multitudo. Eo facto, tribunus interrogabat Iudæos, quis nam esset, & quid admisisset. Quũ autem ob tumultũ aliunde aliud uociferãtis turbæ nõ posset certũ cognoscere quod uolebat, iussit Paulum, ut erat uinctus, duci in castra, ut intra præsidij septa posset, exclusa turba, rei ueritatem intelligere. Quumq; iam uentũ esset ad gradus castrorũ, Paulus à militibus portabatur ob turbæ uolentiam. Metuebant enim, ne uim adferrẽt illi, priusquam ueniret in castra. Etenim ad ipsos usq; gradus sequebatur populi multitudo, clamans ac uociferans: Tollite istũ de medio. Vbi uero iam uentũ esset ad ingressum

ad ingressum

ad ingressum præsidij, Paulus cupiens satisfacere tumultuantibus Iudæis, dicit tribuno: Permittis ne mihi, ut loquar tibi? Tum tribunus: Græce nostis? Nam id Græce dixerat Paulus. Nónne tu es, inquit, Ægyptius ille, qui antehac quoq; tumultum concitasti, atq; hinc eduxeras in desertum quatuor milia uirorum sicariorum? Ad hæc Paulus: Non sum is quem tu putas, sed sum homo genere Iudæus, patria mihi est Tarsus, Ciliciæ non obscura ciuitas. Verū illud interim te rogo, permittite mihi uerba facere ad populum. Id quū ille permisisset, Paulus stans in gradibus, manu mota significabat populo, se uelle loqui. Moxq; magno facto silentio, sic loqui cœpit lingua Hebraica.

CAPVT XXII

Iri quotquot hic adestis, uel genere fratres, uel ætate dignitateq; patres, præbete mihi uos attentos, dum me uobis purgo super his, de quibus apud uos falsò delatus sum. Hęc præfato Paulo, multitudo, quum audiret quod Hebraice loqueretur, magis etiã præstitit silentium, siue quod hanc linguam intelligebant omnes, siue quod suæ quisq; linguæ magis fauet. Tum Paulus ita pergit dicere: Ut intelligatis, me nec aduersus populum Iudæorū, nec aduersus legem Mosi, nec aduersus templum quicquã impie fecisse: Ego sum homo Iudæus, ex Iudæis natus Tarsi Ciliciæ. Cæterum educatus in hac ciuitate, ad pedes uobis non ignoti uiri Gamalielis, diligenter institutus à primis annis in patria lege, magno studio deditus isti cultui ueri dei, quem uos quoq; omnes seruatis hodie, adeo ut amore legis hanc Euangelicam uiam, quã nunc profiteor, persequerer, non solum usq; ad carceres & uincula, uerum etiam usq; ad mortem, nihil aliud spirans quàm minas ac cædes aduersus Euangelij professores, uinciens & in carceres pertrahēs, tum uiros, tum mulieres. Hęc ita se habere, mihi testis est is, qui tum erat summus sacerdos, simulq; cum eo totus seniorum ordo, à quibus acceptis literis ad Iudæos, proficiscebam Damascum, ut inde uinctos adducerem Hierosolymam, qui Christi nomen profiterentur, ut ex arbitrio sacerdotū ac seniorum punirentur. Hoc animo tum eram in illos, non ob aliud quàm ob studium legis ac religionis à maioribus traditæ, qua de causa uos quoq; nunc in me sequitis. Nunc quæres uerterit animum meum accipite. Id ubi cognoueritis, fortasse uos quoq; uertetis istum uestrum animū. Accidit enim ut dum eò proficiscerer, iamq; non procul abessem à ciuitate Damasco, circiter meridianum diei tempus, subito è cælo circumfulserit me lux ingens, qua percussus decidi in terram, & audiui uocem de cælo dicentem mihi: Saule Saule quid me persequeris? Cui quum respondissem: Quis es domine? rursum audiui: Ego sum Iesus Nazarenus, quem tu persequeris. Porrò qui mecū erant comites eius uia, lucem quidem uiderant, atq; expauesacti sunt, uocem autē mecum loquentis non audiebant. Tum ego: Quid uis, ut faciam domine? Dominus autem ita rettulit

ita rettulit

ita retulit: Surge ac uade Damascum. Ibi tibi de singulis præscribetur, quid tibi sit faciendum. Quumq̃ haberem oculos lucis illius claritate sic perstrictos, ut nihil omnino uiderem, manu ductus à comitibus perueni Damascum. Illic Ananias quidã uir pius ac religiosus obseruatione legis, & omnium qui Damasci uersantur Iudæorum testimonio probatus, uenit ad me, & astans mihi dixit: Saule frater recipe uisum. Ego uero protinus recepto uisu uidi illum. Tum ille: Deus patrum nostrorum in hoc delegit ac præparauit te, ut cognosceres ipsius uoluntatem, & uideres iustum illum unicum omnia iustificantem, & audires uocem ex ore eius. Iesus enim erat in illa luce, quæ perstrinxit oculos tuos, & eiusdem uox erat, quam audiebas, quoniam eris illi testis apud omnes homines eorum, quæ uidisti & audisti. Et nunc posteaquam ita uisum est deo, quid contaris? Surge & baptizare, & ablue peccata tua, inuocato nomine eius quæ persequebaris. Quum his actis Damasci, post aliquatulum temporis reuersus essem Hierosolymam, iam factus alius, & orarẽ in templo, raptus sum extra me, ac uidi Iesum dicentem mihi: Festina, ac uelociter exi Hierosolymis, quoniam hic non recipient testimonium tuum de me. Tum ego hunc in modum respondi: Domine mihi bona quædam spes est, futurum ut proficiam apud hos, propterea quod ipsi sciunt, quod antehac studio legis sæuierim in discipulos tuos quoscunq̃ possem pertrahens in carcerẽ, ac uirgis cædens in singulis synagogis, eos qui crediderant Euangelio tuo. Nec his contentus erã. Quin etiã quũ funderetur sanguis Stephani, qui suo sanguine fidele testimoniũ constanter perhibuit tibi, ego quoq̃ adstitebam lapidantibus consentiens in mortem innocentis, adeo ut seruarim uestimenta illorum, qui illum detulerant, quicq̃ primi lapides in illum iacere cœperunt. Ex his quum intelligant omnes quãto legis studio serbuerim aliquando, facile perspicient me non temere mutatum esse, multiq̃ reperientur, qui meum exemplum hoc libentius imitabũtur, quo maiori zelo pristinae religionis sæuĩ in tuos. Hæc ubi dixissem, respondit dominus: Vade, inquam, mihiq̃ obtempera, quoniam iam tempus adest, ut Euangelium meũ, per uniuersum orbẽ incipiat propagari. In hoc te delegi, ut mittã hinc ad gentes procul semotas. Hactenus Iudæi tulerãt Paulum dicentẽ, usq̃ ad hoc uerbum, ad gentes longe distitas mittam te. Hoc dictum refricuit dolorem omnium, propterea quod Iudæi miro quodam odio gentes abominẽtur, eoq̃ pleriq̃ etiam ex his, qui non aspernabantur Euangelium, uolebant gentes omnino submoueri ab Euangelij gratia: aut si admitterentur, non admitterentur nisi circumcisi, quasi purus deoq̃ gratus esse non possit, nisi qui Iudæus esset. Itaq̃ quũ audirẽt gentes prælatas Hierosolymitanis, magnis clamoribus interruperunt uocem loquentis Pauli, dicentes tribuno: Tolle de terra uirum istum, quoniam non est fas eũ uiuere. Quumq̃ Iudæi multis indicijs declararent im-

K potentem

potentem animi dolorem, uociferantes ac proijcientes uestimenta sua, denique puluerem iactantes in aera, tribunus suspicans aliquod indignum esse facinus admissum, ob quod totus populus sic nouo more tumultuaretur, praesertim quum data loquendi facultate, nihil esset profectum nisi in peius, iussit militibus suis, ut Paulum inducerent in castra, ac flagris eum examinerent, quo uel ex ipso extunderent, quamobrem populus sic uociferaretur aduersus illum. Quumque iam iussu tribuni loris astringeretur mox caedendus Paulus, dixit Centurioni sibi astanti, cui negocium erat delegatum, ut praesentaret quaestioni: Quid an uobis ius est hominem Romanum, & indemnatum flagris caedere? Quod simulatque audiuit Centurio, celeriter adijt tribunum, renunciando illi, quod audierat, dicens: Quam rem paras? Nam hic homo, quem iussisti caedi uirgis, ciuis Romanus est. Hoc audito tribunus ipse uenit ad Paulum, & ait illi: Dic mihi num uerum est, quod Centurio mihi nunciat? An ciuis es Romanus? Quumque Paulus affirmasset esse se ciuem Romanum, tribunus respondit: Rem magnam narras. Nam ego magna pecuniae summa mihi comparauit, ut ciuis essem Romanus. Tum Paulus: Hac quidem in parte mea potior est conditio, qui ciuis Romanus natus sum, iure ciuitatis a parentibus ad me profecto. Protinus igitur discesserunt a Paulo, qui parauerant illum tormentis examinare. Quin & tribunus ipse sibi metuit, ubi resciebat eum ciuem esse Romanum, eo quod loris alligasset eum. Tantus tum erat apud omnes terror Romani nominis. Postridie uero cupiens certo cognoscere, quam ob causam accusaretur a Iudaeis, soluit illum a uinculis, iussitque conuenire primores sacerdotum & uniuersum concilium, ac deductum Paulum sistebat coram illis, ut absque tumultu populi, res per principes ageretur.

CAPVT XXIII

Hic Paulus intentis in concilium oculis, sic uerba facere coepit: Viri fratres, ego in omnibus sincera conscientia uersatus sum, usque in hodiernum diem, in conspectu dei, qui solus recte iudicat. Summus autem sacerdos Ananias, quum audisset tam confidens tamque liberum proceum, quo statim absoluit seipsum, iudice ceterisque a quibus deferebatur damnatis, indigneque ferens, quod nihil honoris praefatus esset ipsi, nec ullam rei speciem praese ferret, praecipit adstantibus, ut percuterent os dicentis. Nimirum hoc erat, quod Paulo praedixerat dominus: Non recipient testimoniū tuum de me. Ad hanc contumeliam, quae nec in Ethnicorum iudicijs fieri solet, Paulus indignatus spiritu, poenamque denunciando a deo post adfuturam tam manifeste tyrannidis, dixit, Percutiet te deus paries dealbate. Ita ne tu sedes, ut cognita causa iudices me secundum legem, & contra legem nondum audita causa iubes me caedi, quae uetat quencumque punire nisi legitime condemnatum? Hic qui adstabant dicebant Paulo: Ita ne
summo

summo sacerdoti dei maledicis: Eò tyrannidis tum uenerat Iudæorum sacerdotiū, ut postularent sibi licere contra ius fasq; cuiuis malefacere, nec liberā aliorū linguā paterentur. Nimirū hoc erat argumentū sacerdotij mox abolendi, posteaq; ad summū maliciæ uenerat. Tum Paulus, uidens se nihil acturū sub tali iudice, tantū occasionem quærendā putauit, ut ille cōuentus dissolueretur. Itaq; respondit: Nesciebam fratres quod esset summus sacerdos. Alioqui scio scriptū esse in libro Exodi: Principi populi tui non maledices. Hoc dicto quū utcūq; placasset admonitores, quæsita est ansa, qua tumultum ab ipso auerteret. Licet enim arte uitare periculum, quum nō apparet fructus. Quum itaq; Paulus sciret concilium illud cōstare è sectis duabus, quarū altera erat Sadducæorum, altera Phariseorum, quorū alteri ab alteris dissidebāt, uoce clara dixit in concilio, ut ab omnibus posset exaudiri: Viri fratres ego pharisæus sum, & pharisæi filius, & ob prædicatam mortuorum resurrectionē iudicor. Hęc ubi dixisset, orta est dissensio inter Phariseos & Sadducæos, atq; his dissentientibus scinditur & multitudo, quæ aderat, in diuersa studia. Nam Sadducæi quoniā credunt animas unā cum corporibus interire, neq; probant resurrectionem, neq; putāt esse spiritum ullum aut angelum: Pharisei contra & resurrectionem credunt, & angelos ac spiritus esse asserunt. Cœpit igitur multitudo magno clamore tumultuari. Interim surrexerunt scribæ quidam ex factione pharisæorū, atq; in Pauli fauorem depugnabant, dicentes: Nihil mali comperimus in hoc homine. Quod si spiritus aut angelus ei loquutus est, nō est nostrum pugnare cum deo. Hoc idcirco dicebant, quia Paulus pridie narrauerat sibi per uisum apparuisse dominum in templo. Tantum in præiudicijs ualet huius aut illius esse factionis. Cumq; contra uociferantibus Sadducæis iam incaluisset dissensio, resq; uideretur ad extremum tumultum spectare, tribunus metuēs ne Paulus discerpetur ab illis, iussit milites descendere, qui raperēt Paulum è medio eorum, ac reducerent in castra. Iam tempus erat, ut deus athletam suū inter tam sæuos tumultus, præsertim quū instarēt etiā sæuiiores, aliqua consolatione subleuaret. Itaq; nocte proxima rursus adstitit ei dominus, dicens: Forti animo esto Paule. Hi tumultus non absorbebunt te, nondum enim instat tempus mortis tuæ, sed superest, ut quemadmodū Hierosolymis fortiter præbuiisti mihi testimoniū, ita testificeris & Romę. In urbe quę caput est Iudææ, functus es officio tuo: restat ut & id facias Romæ, quæ caput est mundi. Cæterum ubi iam diluxisset, cōspirarunt inter se quidam Iudæi, ac diris deuouerunt sese, si prius sumpsisset cibū, aut potū, quàm Paulum interfecissent. Tantū odiū in eum conceperant. Nec erant pauci numero, qui coniurationē hanc fecerant, sed erāt plures quadraginta. Hi adierūt summos sacerdotes ac seniores, eisq; exposuerunt animū ac propositū suū dicentes: Arcētissima deuotione deuouimus nos ipsos, si quicq; gustemus

K 2 cibi

cibi potúsue, priusquã occidamus Paulum. Nunc oportet uos huic animo nostro subseruire, quo facilius fiat, quod factũ esse uolumus omnes. Et uestro & concilij nomine significate tribuno, ut rursus sistat apud uos Paulũ, hoc pretextẽtes, quasi uelitis aliquid certius de eo cognoscere, quod heri per tumultũ non licuit. Nos uero nõ cõmitteremus ut incolumis redeat in castra, quemadmodũ heri: sed priusquã accedat ad locũ cõcilij, parati sumus illum interficere. Has tã capitales insidias quũ audisset adolescẽs quidã, Pauli ex sorore nepos, nõ putabat amplius dormitandũ, sed protinus ingressus castra nũciauit Paulo, quod erat præ manibus. Eo cognito, Paulus uocato ad se cuidã e centurionibus ait: Adolescentẽ hunc perduc ad tribunum, habet enim quod illi significet. Centurio, sicut erat iussus, assumptũ adolescentem perduxit ad tribunũ, dicens: Paulus ille uinctus rogauit me, ut hunc adolescentẽ adducerẽ ad te, q̄ diceret illi esse quiddã, quod tecũ uellet loqui. Tribunus aut̄ amplexus manũ adolescentis, secessit cũ eo seorsum, ac percontatus est illũ dicens: Quid habes, quod uolebas significare mihi? Tum ille: Iudæi cõiurati in necẽ Pauli, hoc inter se statuerunt, ut rogent te, quo crastino die rursus adductũ Paulũ sisti iubeas in cõcilio: illud pretexturi, quasi cupiant aliquid de eo inuestigare, quod heri non potuerũt liquido cognoscere. Cæterũ aliud agũt. Quare tu caue, ne postulationi illorũ obsequaris imprudens. Nam destinatis animis moliuntur insidias capiti Pauli, uiri plus q̄ quadraginta, qui se diris deuotionibus obstrinxerunt, si uel ederint uel biberint quicq̄, priusquã interficiant illũ. Et iam nunc ad hoc facinus parati sunt, expectãtes quid tu promissurus sis. Tribunus his auditis dimisit adolescentẽ, præcipiẽs illi, ne quis ex ipso sciret, quod hæc indicasset tribuno. Sic enim cupiebat consulere uitæ Pauli, ut tamen uitaret inuidiã Iudeorũ. Itaq; uocatis ad se duobus centurionibus, dixit: Parate milites ducentos, cumq; his equites septuaginta, & lancearios ducentos, ut eant Cæsareã statim ab hora noctis tertia, simulq; parate iumẽta, ut his impositũ Paulum saluum deducant ad Felicem præsidem. Hac tanta diligentia non ob id tantũ usus est tribunus, ut unius hominis uitæ consuleret (nec enim erat usq; adeo religiosus) sed absolui cupiebat à Paulo, quẽ neq; tueri poterat aduersus tam obstinatum odium totius concilij, nec audebat illorum odijs dedere ciuem Romanum. Atq; ideo noctu iussit eum educi magna manu militũ, metuens ne si interdũ, aut paucis comitatus exisset, Iudæi in itinere raperẽt eum & interficerent, atq; hinc deinde calumnia recideret in ipsum, qui prodidisset ciuem Romanũ. Addidit autẽ & epistolium ad Felicem in hanc sententiam: Claudius Lysias optimo præsidi Felici salutem. Virum hunc comprehensum à Iudæis, quum esset iam interficiendus ab illis, superueniens cum exercitu eripui, cognito quod ciuis esset Romanus. Cupiẽs autem scire causam quamobrem accusarent illum, deduxi illum in concilium illorũ. Quem
comperi

comperi nihil habere criminis, quod uel morte dignum esset, uel uinculis, sed tantum obijci quædam de quæstionibus legis Iudaicæ. Mox ubi mihi fuisset indicatū de insidijs, quas illi parauerāt Iudæi: protinus misi eum ad te, simulq; denunciaui Iudæis qui accusant eum, ut si quid haberēt quod illi obijciant, dicant apud te. Vale. Milites uero iuxta Tribuni iussum, Paulum in suam tutelam receptū, noctu perduxerunt Antipatrida. Postero uero die quoniam non longe aberat Cæsarea: iamq; minus periculi uidebatur, milites redierunt Hierosolymā in castra, equites comitati sunt Paulum Cæsaream usq;. Quò cum uenissent ac reddidissent epistolam præsidi, simul & Paulum statuerunt coram eo. Porro præses literis perlectis, percontatus est Paulum, cuius esset prouinciæ. Cognito uero quod Cilix esset: Audiam, inquit, te, quum accusatores tui uenerint. Iussitq; ut seruaretur in prætorio Herodis.

CAPVT XXIII

Post dies autem quinque Cæsaream descendit Ananias sacerdotum princeps cū senioribus aliquot, unā cum oratore Tertullo, qui causam ageret. Adeo tenebat illos obstinata quædam cupiditas occidendi Paulum. Hi cum adissent præsidem, flagitantes exhiberi ream, Felix iussit citari Paulum ac sisti. Ibi Tertullus malæ causæ non optimus patronus, hunc in modū cœpit accusare Paulum. Cum tibi debeamus, quod rebus admodum pacatis ac tranquillis iam pridē fruimur, quumq; & alia permulta feliciter ac recte gerantur in hoc populo, per tuam prouidentiam, nos tuam in nos beneficentiam & semper & ubiq; agnoscimus ac prædicamus præstantissime Felix, quantoq; possumus studio gratias agimus. Atq; ista tua dexteritas nobis certā spem facit, te & in hac causa, quam nunc deferimus, nostræ gentis tranquillitati consulturū. Verum ne prolixiore proœmio te plurimis ac maximis negocijs occupatum remorer, oro te, ut nos pro tua humanitate paucis audias. Comperimus hūc uirum, pestiferum nostræ genti, propterea quod seditionē concitat inter Iudæos, non solum in Syria, uerum etiā in omnibus totius mundi regionibus, quocunq; Iudæorū natio dispersa est, dum se facit autorem nouæ sectæ, quæ dicitur Nazarenorum. Nec his cōtentus, ausus est uenire Hierosolymam, & inductis in templum hominibus incircuncisis, nō ueritus est profanare templum nostrum, quem in ipso facto comprehensum uolebamus secundum legem nostrā iudicare: uerum superueniēs Lysias tribunus cum magna militum ui, eripuit eum è manibus nostris, causæ cognitionem ad te reiiciens, iubensq; accusatores adire te: proinde uel ex ipso tribuno poteris cognoscere hæc omnia sic habere, de quibus accusamus eum. Sic orator ille nō minus mendax quàm frigidus: Iudæi uero qui aderant accusationi, confirmabant rē ita se habere, ut narrabat Tertullus. Post hæc ubi præses inuisset Paulo, ut pro se diceret, sic defensionem suam exorsus est: Aequiore animo

K 3 pro

pro meipso causam dico, quum sciam te iam multos annos uersatū in hac gente, & in cognoscendis Iudæorum causis non esse rudem. Quo nuperius actū est quod isti obiiciunt, hoc certius potes cognoscere, quod nō sunt nisi duodecim dies, ex quo pro more Iudaicę religionis ascendi Hierosolymā, adoraturus, meq̃ pro suscepto uoto solenni ritu purificaturus. Hoc si est uiolare templū, crimen agnosco. Neq̃ me compererunt in templo cum quocquam disputantē: aut populi concursum facientem: ac ne in synagogis quidem, aut in ciuitatis ullo loco. Nec ullis idoneis argumētis probare possunt ea crimina, quę mihi obiiciunt. Quod aut̃ obiiciunt de secta Nazarenorū, non inficias ibo quod uerū est. Quanc̃ ea res nihil attinet ad accusatores, quando nec ea secta damnata est apud Iudæos, nec ego huius sectę sum princeps. Quod si tibi curę est cognoscere, quam sectam profitear, dicam. Ego iuxta institutū pharisęorū, quam uocant sectā, colo patriū deum, nequaquā autor nouę religionis, sed à maioribus traditę diligens obseruator, credens omnia uera, quę in lege & prophetis scripta sunt: quę cum magna ex parte iam deus ita ut promiserat præstitit, certam spem habeo & illud futurum, quod promisit: uidelicet resurrecturos olim mortuos, iustos pariter ac iniustos; iustos ad immortalitatis gloriam, iniustos ad æterna supplicia. Nec ista credo leuiter, uerum adeo penitus habeo persuasa, ut quoniā scio me olim ad dei tribunal sistendum, pro factis relaturū præmia, toto studio contendā, ne qua in re peccem aduersus legē dei, sed conscientiam habeam puram ac synceram, non solum apud deum, qui scrutator est cordium, uerum etiam apud homines. Idēq̃ in hunc usq̃ diem facio. Proinde non habent quod accusent in uita mea superiore, ut hinc demonstrent & hęc quę nunc obiiciunt, in me probabiliter hære. Multis enim annis sine crimine peractis, tandem ueni Hierosolymam, exhibiturus pecuniam in Asia collectam, ad subleuandā inopiam gentis meę. Si hoc est esse pestilentem, subleuare beneficio gentem meam, agnosco quod obiiciunt. Atq̃ interim ne quid turbę nasci posset ab his, qui quærebant occasionem, raso capite sum ingressus templum, ac solitis ritibus peregi purificationem, nihil admittēs, unde quicquam uel turbę uel tumultus oriri posset. Nihil enim à me noui factum est, sed iisdem ritibus usus sum, quibus tota gens utitur. Cæterum si quid tumultus tum est cōcitatum, per Asiaticos quosdam Iudæos concitatum est. Quos, quoniam huius negocij sunt autores, oportebat in hac causa adesse, & accusare si quid haberent aduersum me. Est autem malę conscientię signum, quod se subducunt huic iudicio, posteaquam uident rem apud præsidem agi. Si quid admissum est, per illos potissimum poteram reuinci, aut per illos poteram absolui. Quanquā ego nullius accusationem metuo. Vel hi ipsi qui adsunt, proferant, quandoquidem sto in concilio, si quid à me commissum deprehenderūt secus quàm ius fasq̃ est. Siquidem

in leg
i

in legitimo iudicio licet & obijcere crimen reo, licet & reo suam causam agere. Verum non habent quod obijciant, nisi fortè uolent unicā illam uocem obijcere: qua quum starem inter illos, exhibitus à tribuno, uideremq; nihil agi iure, sed manifestis odijs tendi in perniciem meam, clamaui pharisæum esse me, & ob hoc reum agi apud illos, quod prædicarem resurrectionem mortuorum. Nam ad hanc uocem cœperūt ipsi inter se tumultuari, donec tribunus eripuit me ex illorum manibus. Quod uerum erat professus sum, & æquū erat multitudinem scire, quamobrem periclitarer apud concilium, quando quidem perspiciebā in primoribus nihil esse præsidij. Felix his auditis, quoniam exacte nouerat sectam pharisæorum, quam Paulus profitebatur, uoluit causam in aliud tempus differre, dixitq;: Quoniam Lysias totius negocij seriem pernouit, ubi ille ad nos uenerit, audiā uos. Mandauitq; centurioni, ut interim haberet eum in custodia, sed mitiore: sic, ut subinde daretur illi relaxatio, neq; quisquam ex ipsius familiaribus uetaretur adire eum, aut subministrare, si quid opus esset. Post dies autē aliquam multos, quum Felix uenisset Cæsaream cum Drusilla uxore sua, quæ erat Iudæa, accersuit Paulum, cupiens ab eo plenius edoceri de secta quam profiteretur. Ibi, quod Paulus ante dissimularat, aperit ei uiam Euangelicæ salutis, quæ non constat obseruatione legis, quemadmodum existimabant Iudæi, sed fiducia erga Iesum Christum, quem Iudæi tot seculis expectatum crucifixerant: per baptismum autem aboleri semel omnia peccata uitæ superioris, sic, ut in illum renati, deinceps pure sancte q; uiuant iuxta regulam Euangelicam, donec idem Iesus, qui ob salutem humani generis semet impenderat, rediret sublimis cum gloria patris, iudex uiuorum & mortuorum. His de rebus quum Paulus multa differeret, de gratia fidei, de iustitia Euangelica, de temperantia sobrietateq; uitæ spiritualis, de iudicio supremo, quod nemo possit effugere, Felix inhorruit, & hæctenus commotus est, nō ut absolueret Paulum (metuebat enim Iudæos, quibus sciebat illum esse uehementer inuisum) sed ut interim haberetur in humaniore custodia, donec sese daret occasio liberandi illum. Suberat & alia quædam causa, quare differret absolutionem: sperabat futurum, ut Paulus aliquam pecuniæ summam numeraret, ac ipsi daret in manum pro liberatione sui. Atq; hac de causa frequenter accersebat Paulum ad colloquium, quo daret occasionem offerendæ pecuniæ, ut contracta familiaritas, perspectaq; præsidis facilitas, excuteret pudorem, quem suspicabatur obstare, quo minus auderet Paulus offerre pecuniam. Nam & Cæsarum leges damnant iudicium pecunia redemptum. Interea dum Paulus biennium detinetur Cæsareæ, iussu Cæsaris Neronis Felix successorem accipit Portium Festum. Ac tum quidem erat occasio dimittēdi Paulum. Cæterum nolens à prouincia decedere, odio sui relicto, malensq; gratificari Iudæis, quàm ex sincera conscientia libera-

re innocentem, reliquit Paulum uinctum. Adeo difficile est magnatibus huius mundi, quod rectum est ubiq; sequi.

CAPVT XXV

Festus itaq; prouinciam ingressus, post triduum ascendit Hierosolymam à Cæsarea. Ad noui præsidis aduentum recrudit Iudæorum malitia. Mox enim adierunt illum summi sacerdotes ac primores Iudæorum, hoc fauoris à nouo præside flagitantes, ut hæctenus sibi faueret aduersus Paulum, ut accerseret eum Hierosolymam, quod incommodum esset Cæsareæ causam persequi. Sperabant enim præsidem, qui nuper uenisset in prouinciam, & ignarus esset eorum quæ gerebâtur, hac in re facile gratificaturum ipsis. Cæterum hoc conuenerat inter Iudæos, ut si Festus annuisset ipsorum postulationi, structis insidijs occiderent Paulum in uia. Festus autem æquior quàm illi uolebant, respondit: ut Paulus quidem Cæsareæ seruaretur, se uero propediem eò profecturum, & causam illorum cogniturum. Proinde si qui sunt, inquit, inter uos idonei ad huius causæ persequutionē, descendant unà mecum Cæsaream. Ibi sistetur uobis reus. Et si quod est in hoc uiro, de quo narratis, crimen, accusent eum. Commoratus autem inter eos dies plures quàm decem, profectus est Cæsaream. Ac postridie sedit pro tribunali, iussitq; sisti Paulum. Qui cum productus esset, circumsteterunt illum Iudæi qui uenerant Hierosolymis, intentantes illi multa simul & graua crimina, sed quorum nullum poterant probare: quum Paulus pro se respondens, perspicuū faceret se, neq; in legem Iudæorum, quam seruaret, neq; in templum, in quo pure & quiete uersatus fuerat, neq; in Cæsarem quicquam peccasse. Festus autem quum intellexisset & Pauli innocentiam, & implacabile Iudæorum in eum odium, sic studens gratificari Iudæis, ut tamen reo non uideretur fecisse iniuriam ait Paulo: Vis ire Hierosolymā, & illic iudicari apud me? Suspicabatur enim id fore gratū Iudæis, qui prius hoc flagitauerāt. Tum Paulus non ignarus quid molirentur Iudæi, respondit: Non est quur aliò reijciatur hæc causa, quandoquidē nihil obstat, quo minus hic uel absoluar, uel damner. Ad tribunal Cæsaris adsto reus in ciuitate Cæsarea, hic oportet me iudicari. Iudæis nullam iniuriam feci, sicut tu quoq; melius nosti. Nam si qua in re illos læsi, aut si alioqui quicq; admisi capitis supplicio dignum, non deprecor mortem. Quod si uana sunt omnia quæ isti mihi obijciunt, nemo iudicem agens potest me præter ius illorum odij donare. Neque enim iudex in gratiā cuiusquā potest damnare reum. Cæsare appellō. Sub hæc Festus communicato sermone cum cōcilio Iudæorū, respondit Paulo: Cæsare appellasti, ad Cæsarem ibis. Malebāt enim Iudæi Paulum ad Cæsarem relegari, quàm absolui, sperantes oblatum iri occasionē, per quā tollerent illum aliquando è medio. Interea transactis aliquot diebus rex Agrippa, qui

pa, qui patri Herodi ab angelo percusso, in regnū successerat, unā cum Bernice uxore uenerunt Cæsareā salutaturi Festum nouū præsidem. Cumq̄ dies complures illic commoraretur, Festus per occasionē exposuit regi causam Pauli hunc in modū: Est hic uir quidā relictus à Felice, cui successi, uinctus, de quo quū uenissem Hierosolymam, adierunt me summi sacerdotes ac primores Iudeorū, postulantes ut in ipsorū fauorē pronunciarē aduersus illū sententiā: Quibus respondi, non esse Romanis hunc morē, ut in gratiam cuiusquā donent quenq̄ hominem in exitiū, priusquā reus præsentibus habeat accusatores, locumq̄ accipiat defendēdi se de obiectis criminibus. Itaq̄ quū huc cōuenissent accusatores, sine ulla dilatione postridie sedi pro tribunali, iussiq̄ adduci reū. Quumq̄ prodissent accusatores, nullū crimen obijciebant de rebus his, de quibus ego suspicabar. Tantum quæstiones quasdam de sua superstitione mouebant aduersus eum, & de quodam Iesu defuncto, quem affirmabat Paulus reuixisse, ac nunc quoq̄ uiuere. Ego uero uidens eiusmodi quæstiones non admodum conuenire meæ cognitioni, neq̄ satis certū habens, quid in ea causa pronunciarē, rogauī eum, num uellet ire Hierosolymam, atq̄ illic experiri iudicium super hisce rebus, quæ notiores essent sacerdotibus, scribis ac Pharisæis. Id quū recusasset Paulus, appellās Cæsarem, ut illius cognitioni seruarietur, iussi illum interim seruari in custodia, donec per occasionē mitterem illum ad Cæsarem. His auditis, respondit Agrippa Festo: Audiui iam pridē multa de Iesu isto, deq̄ discipulis illius, quamobrem uellem & ipse audire hominem istum, priusquam eat ad Cæsarem. Tum Festus: Cras, inquit, audies eum. Postero die quum uenisset Agrippa, simulq̄ Bernice multo cū strepitu atq̄ apparatu, introissentq̄ in auditoriū cum tribunis ac primoribus ciuitatis, iubente Festo adductus est Paulus. Tum Festus, ne tantum in regis gratiam uideretur adduxisse Paulum, hunc in modum loquutus est: Agrippa rex, & omnes quotquot hic nobiscum adestis uiri, uidetis hominem, de quo tota multitudo Iudeorū interpellauit me, tum Hierosolymis, tum hoc in loco, magnisq̄ uociferationibus acclamarunt, non esse fas eum amplius uiuere. Ego uero disquisitione facta, comperi illum nihil admisisse dignū supplicio capitis. Cæterum quū ipse ultro appellasset Cæsarem, statui illum eò mittere. De quo certum quod scribam domino, non habeo. Quapropter produxi eum ad uos, & maxime ad te rex Agrippa, ut examinatione facta, habeā quod scribam. Iniquum enim mihi uidetur, mittere uinctum, neque significare crimina de quibus accusatur.

CAPVT XXVI

Hic Agrippa rex uersus ad Paulum, qui uinctus adstabat, ait: Permittit tibi loqui pro temetipso, si quid habes, quo causam tuam defendas. Moxq̄ Paulus porrecta manu, defensionem sui sic exorsus est: Magni referre puto rex Agrippa, apud quē iudicem

iudicem reus causam dicat. Etenim qui fudit innocentiae suae, huic nihil opta-
 bilius, quam ut contingat iudex, qui causam aut optime norit, aut facillime
 possit discere. Nam apud iudicem non intelligentem negotium, de quo agi-
 tur, frustra disertus est qui dicit. Quanquam itaque mihi uaria crimina ob-
 iiciuntur à Iudæis, tamen hoc nomine me fortunatum iudico, qui causam
 hanc hodie dicturus sum apud te, cui notissimae sunt & consuetudines &
 quaestiones gentis Iudaicae. Quapropter te rogo ut patienter me audias.
 Principio, quod quidam obiiciunt me peccare aduersus legem, quam sit
 falsum, omnis mea uita ad hunc usque diem acta satis declarat. Quan-
 quam enim Tarsi natus sum, tamen à primis annis inter Iudæos institu-
 tus sum Hierosolymis, ubi & legem studiose didici ad pedes Gamalielis.
 Itaque uitam meam pure religiosèq; actam inter gentis meae homines, &
 in omnium celeberrima ciuitate nouerunt Iudæi, qui me ante multos an-
 nos cognouerunt, ex quo primum Hierosolymis uersari cœpi, si modo ue-
 lint id quod sciunt profiteri. Neque enim solum Iudaicae religionis sedu-
 lus cultor fui, uerumetiam eam sectam, quae cæteris & religionis studio, &
 legis exactissima cognitione præcellit, amplexus sum, nimirum pharisæo-
 rum. Impudenter autem accusant me parum esse Iudæum, qui fuerim &
 sim pharisæus, quasi quis Iudæum esse neget, qui Hierosolymis sit natus,
 Nam ex Iudæis pharisæorum secta præcipue credit futuram corporum re-
 surrectionem, & unumquemque prout in uita hac se gessit, præmia sortitu-
 rum. Nec unquam desciui à secta pharisaica: quin & nunc ob spem felicitatis
 quam deus repromisit patribus nostris, his qui pie transegerunt hanc
 uitam, sto subiectus iudicio. Quod si crimen est sperare quod deus promi-
 sit suis cultoribus, mihi crimen hoc cum multis commune est. Etenim duo-
 decim tribus gentis nostrae, quo tandem animo colunt deum instanter no-
 cte ac die, nisi quod sperant sese ad hanc felicitatem ab eo promissam per-
 uenturas? Vix igitur Iudæi nomine dignus uidetur, qui non sperat, quod
 deus promisit. Atqui ob hanc spem, rex Agrippa, nunc potissimum uocor
 in ius à Iudæis. Scio multis absurdum uideri, si quis dicat corpus semel mor-
 tuum ac putrefactum reuiuiscere. Sed multa uidentur hominibus absurda,
 quae post comperiunt esse uerissima. Si quis prædicet hominem ab homine
 posse reuocari ad uitam, merito uideatur absurda dicere. Verum quare in-
 credibile iudicatur apud uos, si deus, qui potest quicquid uult, suscitatur mor-
 tuos? An qui uitam dedit omnibus, non potest quibus uult reddere? An il-
 lum mendacem esse credimus, ut quod promisit, non sit præstaturus? Quin
 & mihi usuuenit, ut quod prius uidebatur absurdum, post compererim ue-
 rissimum: & quod antea uidebatur impium, & legi nostrae aduersum, post
 compererim & pietatis & religionis esse caput. Adeo, ut quo animo nunc in
 me sunt Iudæi, hoc ipse quondam fuerim in discipulos Iesu Nazareni: ad-
 uersus

uersus

uersus cuius nomen rebellans totis uiribus, existimabā me religiose facere, si quantis possem malis illius professores affligerem: quod & feci Hierosolymis. Multos enim sanctos conieci in carcerem, impetrata ut id facerem à summis sacerdotibus autoritate, quumq̄ occiderentur detuli sententiam. Nec Hierosolymis tantum, sed & per omnes synagogas, ubicunq; conciliabula illorū deprehenderem, puniebam illos, malis huc adigere studēs, ut in sanctissimū nomen illud essent blasphemī, quēadmodū ego tum eram. Nec his contentus, maiore etiā insania debacchatus sum in illos, adeo ut in exteras etiam ciuitates, ac procul ab Hierosolymis semotas proficiscerer, ut eius nominis professores afficerē supplicio. Cumq̄ totus intentus huic crudeli negotio, nō ex malicia, sed studio legis patriæ proficiscerer Damascū, armatus autoritate summorū sacerdotū, die medio, rex Agrippa, uidi è cœlis subito promicare lucem multo clariorē splendore solis. Ea circūfulsit & me, & comites meos qui aderant. Quum autē omnes attoniti fulgore luminis decidissemus in terrā, audiui uocem loquentē ad me, ac dicentē Hebraica lingua: Saul Saul, quur me persequeris? Durū est tibi iactare calces aduersus stimulum. Hic ego respondi: Quis es domine? Tum ille cōtra: Ego sum Iesus Nazarenus, quem tu persequeris. Sed surge, & erige te in pedes tuos. Ideo deieci persequutorē, ut erigam præconem nominis mei. In hoc enim nunc apparui tibi, ut à me delectus, & hæc quæ uidisti, testificeris atq; exequaris, & ea quæ in posterū per uisiones significabo tibi. In quibus omnibus adero tibi protector, eripiens te de populis ac gentibus barbaris proculq; semotis, ad quas nunc te legatū mitto, ut quemadmodū tu nunc liberatus ab errore, pro cæco factus es oculatus, ita prædicatione ueritatis Euangelicæ, aperias oculos eorū, ut à tenebris errorum ac uitiorū, quibus hætenus detinentur, conuertantur ad lucē Euangelicam: utq; qui hætenus idolatriæ dediti, mancipia fuere Satanæ, transferantur ad deū, qui dominus est omnium, & qui hætenus omni turpitudinis genere fuerunt inquinati, nunc per fidem Euangelicā gratis accipiāt remissionē omniū peccatorum: quiq; hætenus dicti sunt non populus, alieni à deo, alieni ab omni consortio sanctorū, nunc sortē accipiāt inter eos qui sanctificati sunt, nō per circumcisionem aut legis obseruationē, sed per fiduciā erga me, quia credūt Euangelio. Nec enim cuiquam alia uia nunc contingit sanctificari. Hæc, Agrippa rex, neq; noctu, nec in somnis acta sunt, sed clara luce fulgorem conspeximus multi, & uocem clare loquentem audiuiimus. Vnde certus hæc à deo cœlitus geri, non me præbui inobedientem cœlesti uisioni, sed omisso negotio quod institueram, longe diuersum agere cœpi, prius ac potius ducens exequi quod deus mandarāt, quā quod summi sacerdotes. Nam statim Damasci, mox Hierosolymis, deinde per omnes Iudææ regiones, denique & inter gentes uarias ac procul semotas prædicabam Euangelium

lium

lium, ut uitæ superioris pœnitentiam agerent, & conuertentur ab idolis mutis ad deum uerum ac uiuum: utq̄ semel purgati baprisimo, deinceps facerēt opera digna ihs, qui uere resipuissent. Hanc ob causam Iudæi, quum me uidissent in templo, comprehensum tentabāt interficere. Nec armis humanis hæcenus me defendi, sed protectore deo, cuius iussu facio quod facio, subsisto usq̄ in hodiernum diem, testificās tum maximo cuiq̄ tum minimo, de his quæ iussus sum omnibus absq̄ delectu personarū prædicare, nullam nouam doctrinam ex me comminiscens, sed nihil aliud prædicans, quàm ea quæ Moses ac prophetæ prædixerunt futura. Siquidem & Iudæi hæc solent disputare de Christo ex uaticinijs prophetarum, an Messias esset uenturus, malis hominum mortiq̄ obnoxius, an esset omniū primus auspicatorum resurrectionem corporum, an lumen ueritatis annunciaturus primum populo Israelitico, deinde & gentibus. Hæc omnia quum prædicta sint à prophetis & Mose de Messia, prædico nō esse expectandū alium Messiam, quandoquidem ista iam expleta sunt in Iesu Nazareno: nihilq̄ iam superesse, nisi ut per pœnitentiam uitæq̄ nouitatem omnes sese præparent in illius reditum, quando uenturus est iudex totius mundi. Quum Paulus hæc aliaq̄ multa pro sui defensione diceret, Festus, qui nihil intelligebat rei Iudaicæ, pro deliramētis ducens, quæ dixerat de uisione, deq̄ resurrectione corporum, clara uoce dixit: Insanis Paule. Euenit tibi quod multis solet. Multitudo literarum tibi sanam mentem eripuit. Ad hoc Paulus: Non insanio præstantissime Feste. Siquidem insania est, per errorem mentis à uero delirare. Ego uero sobrius, quæ uera sunt eloquor: quæ scire, uera sanitas est. Hæc enim ita se habere nouit rex, apud quem his de rebus eo liberius loquor, quod existimem nihil illum latere eorum quæ narro. Neq̄ enim res in angulo gesta est, sed in propatulo, deinde rumor per uniuersam Iudæam dimanauit. Mox Paulus uersus ad Agrippam, ait: Credis rex Agrippa prophetis? Scio quod credis. His qui credit, non potest non credere Euangelio, prædicanti factum, quod prophetæ futurum prædixerāt. Agrippa uero sermonem interrumpens, dixit Paulo: Modica ex parte persuades mihi ut fiam Christianus. Tum Paulus: Equidem illud optarim à deo, non tantum modica ex parte, uerum etiam magna: nec te modo, sed omnes etiam qui me audiunt hodie, esse tales, qualis ego sum, exceptis hisce uinculis. Hæc ubi dixerat Paulus, surrexit rex ac præses & Bernice, simulq̄ cæteri qui assederant. Quumq̄ secessissent de negotio communicaturi, discessum est ab omnibus in hanc sententiam, ut dicerent nihil admissum à Paulo dignum morte aut uinculis. Itaq̄ futurum erat, ut dimitteretur Paulus, nisi rex Agrippa dixisset Festo præsidi: Poterat hic homo absolui à causa, nisi appellasset Cæsarem.

CAPVT XXVII

Taq̄ quum ex sententia regis Agrippæ decretū esset, ut Paulus quemadmodum appellarat Cæsarem, iret in Italiam, tradiderunt Paulum, cumq̄ hoc alios quosdam uinctos Centurioni nomine Iulio, cohortis Augustæ. Conscendimus autem nauim quæ uenerat ex Hadrumeto Africæ ciuitate, quæ nos exponeret in Asiam minorem, quod ea iuxta oras Asiæ esset itura, perseuerante nobiscum Aristarcho Macedone Thessalonicensi, qui nauigationis etiã comes esse uoluit. Itaque postridie quàm soluissemus Cæsarea, appulimus Sidonem. Hic Iulius Centurio, quoniam Paulum constituerat tractare humaniter, permisit ut egressus nauim, iret ad amicos, si quos haberet Sidone, atq̄ ab illis curaretur. Hinc rursus ubi soluissemus, non commisimus nos spaciofo mari, sed ad læuã præterlegimus littora Cypri, eo quod uenti essent aduersi. Atque ita pelagus, quod est contra Ciliciam ac Pamphyliam, emensi, peruenimus Myram, ea est in littore Lyciæ. Hic Centurio nactus aliam nauim, quæ uenerat ex Alexandria Aegypti, nauigatura in Italiam, transposuit nos in illã. Quumq̄ multis diebus tarde nauigassemus, uixq̄ tandem deuenissemus cõtra Gnidum, uidelicet reflante uento, defleximus cursum ad insulam Cretam, iuxta ciuitatem eius insulæ littoralem, cui nomen Salmon, siue ut nõnulli uocant, Sammonium. Hanc quum ægre præternauigassemus, peruenimus ad aliud Cretæ littus, cui nomen Pulchri portus. Huic loco erat uicina ciuitas Lasæa. Porrò quum multum iam temporis in hac nauigatione consumptum esset, Paulus, quum perspiceret quod iam inciperet esse periculosa nauigatio, non solū ob id, quod uentis aduersantibus non possent tenere cursum quem uolebant, uerum etiam quod ultra iustum tempus non curassent corpus cibo, admonuit nautas, dicens: Viri, perspicio quod hæc nauigatio futura est cum iniuria, multoq̄ damno ac periculo, non tantum oneris & nauis, uerum etiam uitæ uestræ, quare præstiterit à nauigando desistere. Porrò Centurio magis auscultabat gubernatori & nauclero, quàm Pauli monitis. Quoniam autem illic non occurrebat portus idoneus ad hybernandum, complures hoc cepere consilium, ut si quomodo possent, perueherentur usq̄ ad Phœnicem. Is est portus Cretæ prominens in mare ad uentum Africum & Corum. Interea quū aspiraret Auster, rati se uoti fore compotes, ut Phœnicem peruenirent, soluerant à littore Asi, ea est Cretæ ciuitas, ac præterlegebant oram Cretæ. Verum haud multo post obortus est uentus subitus ac uiolentus, omniumq̄ maximè formidatus nautis, quem uocant Typhonem. Idem à plaga mundi unde flat, dicitur Euroaquilo, quod inter Eurum flet & aquilonem. Is cum impetu suo corripuisset nauim, nec posset obniti tempestatu, dedimus uela uētis, & arbitrio uentorum ac fluctuum ferebamur. In insulam autem quandam

L delati

delati, quæ Cretæ est ad Austrum nomine Claude, ægre potuimus obtinere scapham, ut si quid accideret, esset præsidio. Qua tandem sublata in nauem, & alijs item auxilijs utebantur, funibus subcingentes nauim, ne uado illisa facile solueretur: metuebant enim ne uentus impelleret in Syrtim ad Austrum uicinam, quò Typhon ferebat, simulq; demisere uas ad retardandum nauis impetum. Atq; his præsijs adiuti ferebamur. Porrò quū non conquiesceret tempestas, sed magno periculo iactaremur, sequenti die uenerunt ad extrema præsidia, ac proiectis oneribus in mare, iacturam fecerunt, quò nauem subleuarent. Rursus perseuerante tempestate, tertio die etiam nauis armamenta nostris manibus proiecimus. Porrò quum ad dies complures neq; sol appareret neq; sidera, ac tempestas semper grauior urgeret, iam omnes ceperat desperatio salutis. Accedebat huc, quod occupati difficultate nauigationis, multo iam tempore non sumpserant cibum. Hic Paulus astans in medio illorum, dixit: Oportebat, ó uiri, prius obtemperare cõsilio meo, quo monui uos, ne solueretur à littore Cretæ. Sic enim hoc incommodum & rerum iacturam uitassetis: id quoniã mutari non potest, superest ut uel sero sapiatis. Nolite despondere animum. Nullus enim ex uobis peribit. Tantum nauis erit iactura. Non hæc ex me somnio, sed nocte hac astitit mihi angelus dei, cuius ego sum minister & cultor, dicens. Ne metuas Paule, non hic peribis, sed oportet te prius sisti Cæsari. Nec tu solus euades incolumis, sed omnes hos qui sunt in naui tecum, tuis precibus donauit deus. Quapropter bono, inquã, animo estote uiri. Nihil enim dubito, quin quemadmodum per angelum suum promisit deus sic futurum sit. Quod si quæritis, qua ratione possit consuli uitæ omnium, oportet nos in insulam quandã eñci, ibi naui fracta seruabimur. Porrò ubi decimaquarta nox superuenisset, iamq; nauigaremus in mari Adriatico, nauæ prospectantes circa mediũ noctis, suspicati sunt sibi apparere regionem aliquam. Qui uolentes experiri, an eò tuto possent appellere, demiserunt funiculum alligato plumbo, quem nauæ à iactu bolidem uocant, ac reppererunt profunditatem passuum uiginti: pauloq; longius prouecti, ac rursus demissa bolide, reppererunt passus quindecim. Cæterum ubi sentirent decrescere profunditatem, metuentes ne inciderent in loca aspera ac saxosa, iactis de puppi ancoris quatuor, optabant oriri diem, quo certius dispicerent, quænam appareret regio. Nauæ uero, desperata naui, quoniã senserant se non procul abesse à terra, primum sibi studuerunt consulere, coq; scapham demittunt in mare, dissimulantes se parare fugam, sed prætexentes, quasi ob uim tempestatis uellent & à prora ancoras demittere. Paulus autem non ignarus quid agerent, & sciens ad seruandos cæteros, qui erant in naui, nauatarum opera fore opus, admonuit Centurionem ac milites: Nisi isti, inquit, manserint in naui, uos seruari non potestis. Hoc audito, milites gladijs

inciderunt

inciderunt funes scaphæ pendentis, ac passi sunt illâ excidere in mare. Cum autem rarefcente nocte inciperet apparere dies, Paulus hortabatur omnes ut cibum sumerent, dicens: Dies hic decimusquartus est, quod perseueratis esse ieiuni, nec ullo cibo curastis corpora, quapropter hortor uos, ut sumatis cibum: hoc ad salutem uestram pertinet, ne liberati à tempestate, fame periclitemini. Non est enim quod cogitetis, quorsum attinet sumere cibum mox perituros. Nam hoc promitto uobis, quod nulli uestrum peribit uel capillus de capite. Hæc loquutus Paulus, sumpto in manus pane, gratias egit deo in conspectu omnium: cumq; fregisset, domini Iesu exemplum referens, cœpit comedere. Porrò Pauli tum oratione tum exemplo iam omnium recreatis animis, sumpserunt & ipsi cibum. Summa autem omnium qui eramus in nauī, erat ducēti septuaginta sex. Expleti cibo, subleuabāt nauim quo propius posset appellere in terram, eñcientes in mare triticū, quod ex Aegypto uetere Romanorum granario deuehebant in Italiam. Vbi uero iam diluxisset, terram quidē quā uidebant, non agnoscebant. Cæterum animaduenterunt eam habere sinum quendam hinc atq; hinc porrecto litore, in quem destinabant, si possent, nauim impellere. Sublatis igitur ancoris, cōmittebant se mari, simul laxatis & gubernaculorū iuncturis, quo possent & his uti ad dirigendum quò uellent nauis impetum. Tum sublatis in altum uelis, antennis ad uentum offlexis, secundum auræ flatum tendebāt ad littus. Cæterum quum nō possent obtinere sinum quem petebant, sed ui uentorum incidissent in locum prominentem in mare, huc impegerunt nauim. Ac prora quidē infixā uado, manebat immobilis, puppis uero soluebatur ui undarum. Itaq; iam nihil supererat, nisi ut natādo suæ quisq; uitæ consulere. Hic militum consilium erat, ut uinctos occiderēt ne quis quū enataisset, effugeret. Hoc barbarum & immane consilium cohercuit Centurio, cupiens seruare Paulum, cuius consilio ipsi seruarentur. Verum ne quis omnino periret, iussit ut qui natandi essent periti, se primos abiicerent in mare, & natatu in terram euaderent. Qui natate nescirent, partim nixi tabulis, partim alijs nauis instrumentis adiuti, reciperent sese in terram. Hac ratione factū est, ut omnes tandē euaderēt in terram. CAP. XXVIII

Quum appellerent, non agnoscebant quæ nam esset insula, uerum posteaquam euasissent in terram, ex incolis cognouerūt, quod Melite uocaretur. Ea est inter Epirū & Italiam, spectans Siciliam ad septentrionē. Barbari uero miserti calamitatis nostræ non mediocrem humanitatem nobis præstiterunt. Nam accensa pyra, recipiebant nos omnes simul & hymbri & frigore afflictos. Vbi uero Paulus congregasset sarmetorum multitudinem, & posuisset super ignem, uipera quæ illic latitans prius frigore torpuerat, excitata calore prorepsit, ac mordicus arripuit manū Pauli. Barbari uero Melitæi, ut uidere letalem be

Stiolam pendētem à manu Pauli, dicebant: Omnino hic homo necesse est ut sit homicida quispiam: quē cum tempestas eiecerit incolumem è mari, tamen ultio diuina non sinit in terris uiuere. Paulus autem ut sensit uiperæ morsum, excussit eā in ignem, neq; quicq; præterea passus est mali. At illi existimabant futurum, ut ueneno dilapso per uenas, incenderetur atq; intus mesceret, aut repente mortuus concideret, ut ueneni rectā penetrāte ad cor. Tandem quum illi diu expectassent quid accideret Paulo, uiderentq; nihil illi accidere mali ex morsu uiperæ, rursus barbarica leuitate mutata sententia, dicebāt illum esse deum. Nondum enim audierant Melitæi de Iesu, qui hoc donarat sui nominis professoribus, ne uis ulla ueneni, quātumuis præsentanea, posset ipsis nocere. Porro iuxta littus illud in quod appulerant, erāt prædia primatis eius insulæ, nomine Publij, qui nos exceptos in ædes suas, triduo benigniter tractauit. Eodem tempore Publij pater febribus ac dysenteria laborabat, adeo grauius, ut etiam lecto decumberet. Paulus autem memor præcepti dominici, ingressus est ad ægrotum, ac precibus ad deum fuis imposuit illi manus, ac sanauit eum. Id factum ubi rumor sparsisset per insulam, cæteri quoq; qui laborabant, adibant Paulum, & sanabantur. Quamobrem illi donec illic cōmorabamur, plurimum officiorum in nos contulerunt: & dum adornaremus nauigationem, imposuerunt in nauim ad cōmeatum necessaria. Mensibus itaq; tribus in insula trāsactis, nacti sumus nauim alteram Alexandrinam, quæ in Melite hybernauerat. Huic erat insigne Castor & Pollux, quos Græci dioscuros appellant, putantq; bene fortunare nauigationem, si cōiuncti insideant antennis. Hanc ingressi soluimus à Melite. Posteaq; appulissemus Syracusas, ea ciuitas est Siciliae maritima, cōmorati sumus illic triduo. Soluentes Syracusis, ac præterlegentes Siciliae littora, deuenimus Rhegiū Italiae ciuitatē in agro Bruti orum. Ab ea ciuitate breuissimus traiectus est in Sicilia. Nam hac parte olim Sicilia contigua erat Italiae, donec uis maris intercurrētis diuulsit utraque regionē, interfuso freto nō amplius q̄ M. D. P. in latū, unde & nomē inditum à Græcis Rhegio. Hinc post unū diem, afflante uento cōmodo, nimirū Austro, delati sumus Puteolos. Vbi quū nacti essemus aliquot Christianos, rogati sumus, ut aliquādiu cōmoraremur illic. Itaq; morē gerentes illorū uolūtati, subsedimus illic dies septē, unde rectā profecti sumus Romam. Quoniā aut iam rumor Romā pertulerat ad fratres, nos eò aduēturos (nam Pauli nomē apud Romæ agētes Christianos, cū primis erat celebre ob epistolā ad illos scriptā) prodierūt nobis obuiā ex urbe usq; ad Appij forū ad locū, cui nomē Tres tabernæ. Florū conspectu uehemēter recreatus est Paulus, intelligēs & illic esse, qui sincero pectore fauerēt Euāgelio: & actis deo gratijs, sumpsit fortē ac bene sperantē animū. Demū ubi peruenissemus Romā, Centurio reliquos uinctos tradidit principi exercitus.

Cæte

Cæterum Paulo permissum est ut maneret solus, unico tantum adhibito milite, qui seruaret eum. Quoniã autem uinctus unã cum alijs perductus est Romam, ne quis Iudæorum suspicaretur eum ob aliquod maleficium ista pati, post tertium diem conuocauit primores Iudæorum Romę de gentium, apud quos ita loquutus est: Ego, uiri fratres, quũ nihil admiserim aduersus populum meum, aut instituta maiorum, uinctus Hierosolymis, traditus sum in manus Romanorum, delatus Cæsareã ad præsidem Felicem, deinde ad Festum. Qui quum causam examinassent, uoluerunt me absoluerere, eo quod, ut ipsi fatebantur, nihil in me comperissent capitis supplicio dignum. Verum odiose reclamantibus Iudæis, coactus sum appellare Cæsarem: non quod ob hanc causam sim offensus genti meæ, patemq; criminationem ullam apud Cæsarem, & odium quo laborat augeã, sed ut meam tuear innocentiam. Omnibus enim bene cupio, qui deum pure colunt iuxta legem patriam. Hoc enim erga uos affectu ductus, iussi uos huc accersi, quando uinculis onusto non licebat uos adire, ut ex uestro conspectu & alloquio nonnihil solati caperem. Quru autem colit gens Israelitica tanto studio deum, contemptis gentium simulachris, nisi quia sperat in resurrectione pietatis suæ præmium? Ob hanc itaq; spem, quæ mihi communis est cum tota gente mea, circumdatus sum hac quam uideris catena. Nec aliud mihi crimen potest obijci. Ad hæc Iudæorum primores responderunt hunc in modũ. Quod te nobis purgas, quasi delatus ab aliquo, scito quod neq; quisquã à Iudæa per literas nobis significauit aliquid mali de te, neq; quisquam inde huc ueniens quicquam de te male loquutus est. Cupimus tamen ex teipso discere, quæ sit tua sententia. Nam quod attinet ad sectam istam nuper natã de Iesu Nazateno, qui resurrexerit, compertũ habemus, quod ubiq; ab omnibus illi reclamatur, tanquam uanę. Gratum erit igitur, si nos exactius de hac quid tu sentias docueris. Id quum Paulus libenter se facturum respondisset, præscripto die rursus ad illum conuenerunt Iudæi, plures quã antea uenerant, in hospitium in quo Paulus uersabatur. Quibus exponebat doctrinam Euangelicam, testificãs iam adesse regnum dei, nec amplius expectandum esse Messiam, docens hunc esse Iesum Nazarenum: idq; demonstrãs ex figuris legis Mosaicæ, ac uaticinijs prophetarum ostendens quicquid erat adumbratum in lege, quicquid prædictum à Mo se & prophetis, in Iesu palam ac plene exhibitum esse. His de rebus cum Paulus copiose disseruisset à mane usq; ad uesperam, quidam è cœtu Iudæorum crediderunt orationi Paulinæ, quidam nõ crediderunt. Quumq; inter sese non essent concordēs, cœperũt abire, Paulo prolixæ orationi unum adhuc uerbum adijciente, quo taxaret illorum incredulitatẽ, qui tam manifestis legis ac prophetarum de Iesu testimonijs non desinerent diffidere. Bene, inquit, spiritus sanctus de uobis uaticinatus est per Esaiam prophe-

tam ad patres nostros, quorum obstinatam incredulitatē uos refertis. *Vade*, inquit, ad populum istum, & dic ad illos: Auribus audietis, nec intelligetis: & oculis cernetis, nec uidebitis. Incastratum est enim cor populi huius, & auribus grauius audierunt, & oculos suos compresserunt, ne quando uiderant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, conuertanturq; & sanem ipsos. Proinde scitote, quod hæc salus quæ per Iesum offertur à deo, quādo uos respuitis, deferetur ad gētes. Respuit enim qui nō credit: nec capax est huius gratiæ, qui fidem non habet Euangelio. Vobis primum annuciatum est donum dei. Sic enim iusserat dominus: Oportebat autem uos potissimum credere, qui profitemini legē & prophetas, sed aduersus hæc omnia habetis oculos oclusos, aures obturatas, & cor incastratum, reclamātes manifestæ luci ueritatis Euangelicæ. Gentes autem, quæ nec deum nouerunt, nec legem habent, aut prophetas, à simulachris suis conuertentur, & per fidem assequentur hanc diuinam benignitatem, quam uos aspernamini gratis oblatam. Hæc quum dixisset Paulus, discesserunt ab eo Iudæi, multam habentes inter ipsos disceptationem. Mansit autem toto biennio in ædibus quas conduxerat, excipiens humaniter omnes qui ipsum adibant, siue Iudæos, siue incircuncisos, prædicans illis regnum dei, ac docens cum omni fiducia, nemine prohibente doctrinam Euangelicam, proferens uaticinia olim prodita de domino Iesum illius facta, dicta, promissaq; ad ea conferens.

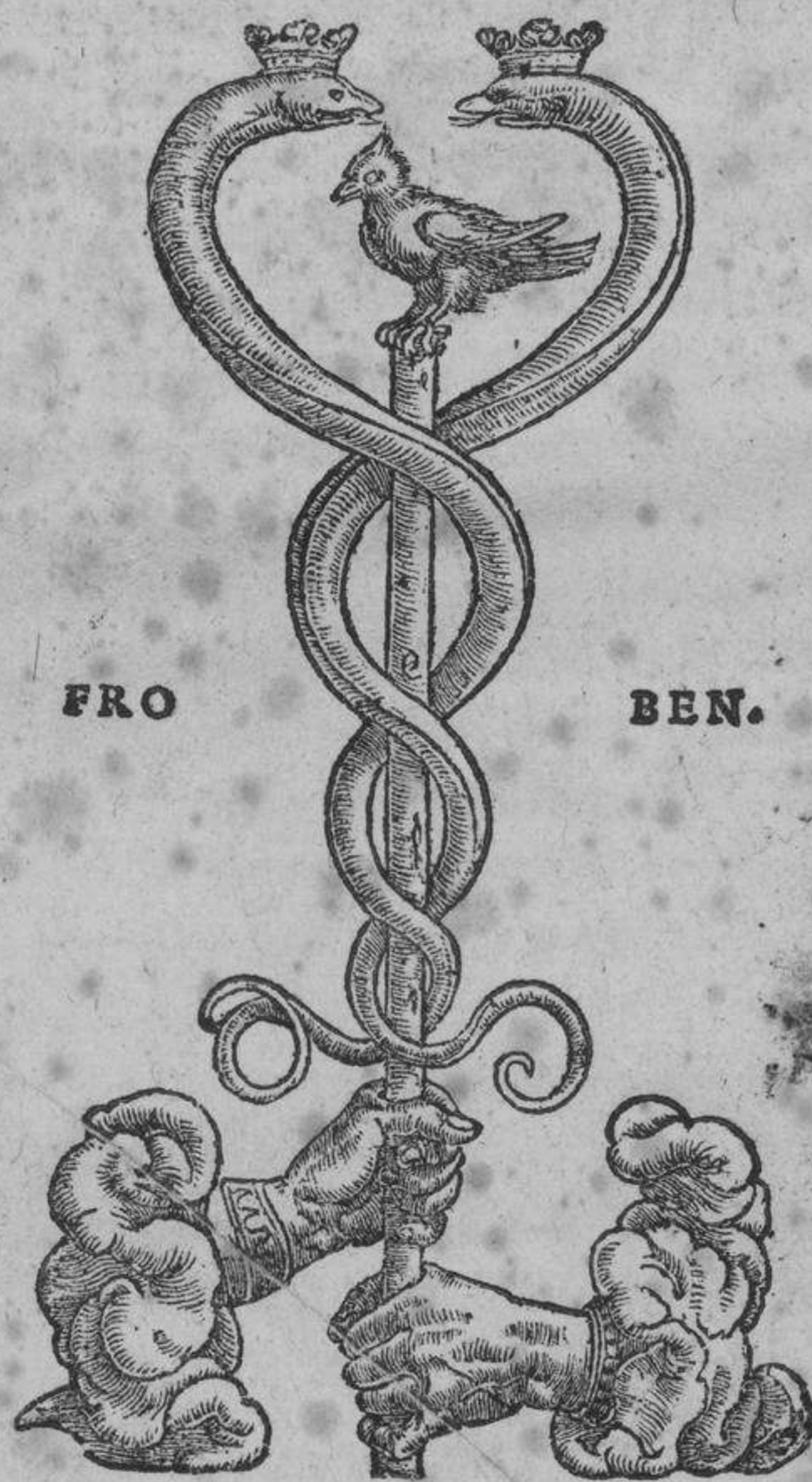
F I N I S

BASILEAE IN OFFICINA FROBENIANA
 PER HIERONYMVM FROBEN. ET
 NICOLAVM EPISCOPIVM.
 ANNO M. D. XXXV

LEM.

EMO

D:G: M: DE: LARA: 1700

Handwritten text in a historical script, possibly Latin or Italian, on aged parchment. The text is arranged in several lines and appears to be a formal document or record.

Handwritten text at the bottom of the manuscript, including a large, stylized number '227' enclosed in a decorative rectangular frame. The text is written in a historical script.

2

L. 111

In Epist.

ad Rom. Ap.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ

ΚΑΤΑ

ΡΩΜΑΙΟΥΣ

ΚΑΤΑ

ΡΩΜΑΙΟΥΣ

ΚΑΤΑ

ΡΩΜΑΙΟΥΣ